

Рудолф Щайнер

Връзката
между
живите
и
мъртвите

В поредица „*Просветление*“ досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистерийните драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества
и тяхното въздействие в душата на човека“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше,
борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистерийни драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистерийни центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа
в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът
от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества
и тяхното въздействие в нашия сетивен свят“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“

Рудолф Щайнер

**ВРЪЗКАТА
МЕЖДУ
ЖИВИТЕ
И
МЪРТВИТЕ**

Осем лекции, изнесени в различни градове
между 16 февруари и 3 декември 1916 г.

Превод от немски
Христо Маринов

Аб
*Издателско
Ателие*

София, 2015

RUDOLF STEINER

Die Verbindung zwischen Lebenden und Toten

GA-168

Rudolf Steiner Verlag,
Dornach / Schweiz 1995

За корицата е използван фрагмент от картината на Герхард Райш
„Поет на душите във вечността“.

Всички права върху българското издание на тази книга
са запазени от *Издателско ателие Аб*.

- © Рудолф Щайнер, автор
- © Христо Маринов, преводач
- © Мария Пашова, редактор
- © Издателско ателие А^б

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Основа на антропософски ориентираната духовна наука представляват написаните и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925) произведения. Редом с тях от 1900 до 1924 година той изнася многобройни лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по-късно Антропософското общество. Първоначално Рудолф Щайнер не е искал винаги да се записват свободно изнасяните лекции, понеже са били предвидени от него като „устни, непредназначени за печатане съобщения“. След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват сред слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача натоварва Мария Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняването на преписите и необходимите за отпечатването корекции на текстовете. Тъй като поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: „Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се открият грешки“.

Относно лекциите за членовете на обществото, които първоначално са били разпространявани като ръкописи, и относно публикуваните му произведения Рудолф Щайнер се произнася в „Моят жизнен път“ (35-та глава). Казаното там същевременно важи и за всички семинари за различните професии, предназначени за участници, запознати с основните истини на духовната наука.

След смъртта на Мария Щайнер (1867-1948) започва издаването на *Събрани съчинения* на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези *Събрани съчинения*.

СЪДЪРЖАНИЕ

Животът между смъртта и ново раждане

Хамбург, 16 февруари 1916 г. 13

Връзката на живите с мъртвите. Постепенната трансформация на трупа в топлина. Смъртта като пробудител на себесъзнанието в духовния свят. Житейската картина. Разтварянето на етерното тяло във външния етерен свят. Душевени упражнения посредством усещания за цветовете: възможността за възприемане на етерния свят между сетивно впечатление и представа. Живописца на Дорнахската сграда. Външният свят става за мъртвия мисловен; чувство и воля остават свързани в него. Общуване между живите и мъртвите. Мъртвият трябва да пресъздава мислите на духовния свят. Мислите на обичащите го хора извисяват неговото битие. Старото ясновидство например на Майстер Бертрам при представянето на грехопадението (Луцифер като змия с човешка глава). Отричането на чувство и воля от днешната наука поради липсващи паралелни телесни процеси. Какво е истинно понятие? Независимостта на понятието от битието. Днешната липса на истинно понятие например в една вестникарска статия [за Рудолф Щайнер]. За книгата на Ернст Хекел „Мисли за вечността“. Значението на саможертвената смърт и съзнанието на хората за това. Мантра: „От смелостта на бойците...“

Съставните части на човека между смъртта и ново раждане

Касел, 18 февруари 1916 г. 42

Съставните части на човека между смъртта и ново раждане: аз като най-нисша част, обгърнат от дух-себесъщност (Geistselbst), дух-живот (Lebensgeist) и човек-дух (Geistesmensch). Постигане на себесъзнание чрез виждане на собствената смърт и чрез възникналото „празно пространство“. Житейската картина: виждане на всеобщия миров етер; обгръщане с един вид дух-себесъщност. Продължаващото действие на неизразходваните етерни тела при ранна смърт в примера с Тео Файс и сградата на Гьотеанума. Протичащият в обратен ред живот, направляван от

духа-себесъщност в света на последствията (камалока). „Прегледът“ на изминалия земен живот посредством духа-живот и посаждане на сили за новия земен живот. За наследяването в случая с Гьоте: действието на индивидуалността в поколението. „Философията на като-че-ли“ и Фриц Маутнер. Възгледи на съвременната наука за мисленето, чувствата и волята. „Разцветът“ на материализма през 1840 г. За изследванията на взаимовръзките на мозъчната структура и престъпността; допълнения чрез духовната наука. Развитие на материализма в материалистически спиритизъм. Старото ясновидство в примера с грехопадението на Майстер Бертрам (Луцифер като змия с човешка глава). Идеалът на духовната наука. Отделянето на Антропософското движение от Теософското и световните процеси.

За събитията на смъртта и факти от времето след смъртта *Лайнциг, 22 февруари 1916 г. 68*

Съставните части на човека. Връзката на вътрешното с външното при физическото тяло; обръщането по време на Лунния период. За изграждането и отхвърлянето на физическото тяло; местонахождение на собствената топлина при Земята. Запалването на следсмъртното азово съзнание при съзерцанието на смъртта и оставеното „празно място“ в света. Виждането на панорамата на живота. Съдбините на хората като божествени дела. Съставните части на човека след смъртта: изграждане на духа-себесъщност чрез вътъканото във Всемира етерно тяло. Изживяването в обратен ред. Отхвърляне на астралното тяло и преход към чистия духовен живот. Вътрешното издигане на духа-живот; връзка с постепенната „умора“ на физическото тяло по време на живота. Мировата среднощ: изграждане на следващата инкарнация в картината чрез сравнението между „натрупаната мъдрост в умората“ и вътъканото в Космоса етерно тяло. Главата като отражение на божествената мъдрост. Себеоткриването на душите след смъртта: отдаване на вътрешното, активно изграждане на духовния образ. Поглед върху живите. Представянето на Луцифер като змия с човешка глава: старото ясновидство в примера с картината на грехопадението от Майстер Бертрам. Значението на жертвената смърт и на човешкото съзнание за това.

Как се преодолява душевната нищета на съвременето?

Цюрих, 10 октомври 1916 г. 93

Изграждането на съзнателната душа като задача на петата следантлантска културна епоха. Особености на четвъртата културна епоха: бързи запознанства между хората и взаимна духовна дейност. Съвременното трудно запознанство и разбиране благодарение на засилващата се индивидуализация. Самота и егоизъм като отличителни белези на съзнателната душа. Постепенно осъзнаване на кармичните връзки чрез вътрешна работа. Конкретните идеали на съвременната културна епоха: 1. Социално разбирателство: необходимост от една практическа психология и наука за живота и от едно действително разбиране на другата индивидуалност. Опасностите на симпатиите и антипатиите в лично и национално отношение. 2. Свобода на мисълта. Необходимостта от религиозна свобода и толерантност към по-старите религиозни вероизповедания. Опасностите на възникналата от йезуитството вяра в авторитета в примера с медицината. Развитието на съзнателната душа в преодоляването на трудности. Опасността от душевна нищета. Изисквания: „История на индивидуалното човешко развитие“, способност за преценка, мисловна независимост. 3. Духовно познание: знания за духовните същества. Отдалечаването на Христос от сферите на Ангелои; тяхното спасение чрез Христовите мисли на хората. Способността за преценка срещу авторитета чрез помощта на по-висши същества. Пример за правилно познание без издигане към духовното познание: брошурата на Ф. Малинг „Мисловният свят на интелигенцията“. Значението на едно ново разбиране на Мистерията на Голгота за съзнателната душа.

Кармични влияния

Цюрих, 24 октомври 1916 г. 121

Значението на духовната наука за нашата епоха. За заниманието с житейски загадки. Въпроси за съдбата в пример с ранната смърт на близък човек. Изживяването на изоставения (болка, загуба) и на мъртвия (сърдечно съпреживяване с мислите на изоставения). Укрепване на азовото съзнание чрез ранна насилствена смърт (поради нещастен случай). Обикновените действия

на подсъзнанието. Необходимостта от духовно изследване на връзката между човека и духовния свят. Възприетите в живота духовно-научни представи като прозорец към смъртта в земния живот. Мисловното четене като „животворна храна“ за мъртвите. Въздействието на възприетото от духовната наука познание върху земята след смъртта. Оживяването на мислите, чувствата и волевите импулси чрез разглеждането на духовните взаимосвързки. Съвременната липса на взаимосвързка на мислите например в брошурата на един теолог (А. В. Хунцингер): етично обоснован песимизъм; конфликт между морал и нагон; опити за решение на конфликта чрез отрицание: на битието (будист), на материята (платоник), на индивидуалността (мистик). Безсмислието на предложеното в книгата „решение“ (освобождаване на човека от съзнателност чрез любовта).

Житейските лъжи на съвременното културно човечество

Санкт Гален, 26 октомври 1916 г. 147

Навлизането в духовната наука и свързаните с това трудности. Необходимостта от духовно познание. Разпространяващият се материализъм на 19. век и противопоставящият му се спиритизъм на окултни кръгове като опит за доказване на духовния свят. Дискредитиране на окултния изследовател чрез машинации. Трудностите на значими личности при признаването на духовния свят, например в книгата на Жорес „Социализъм и патриотизъм“ (житейските лъжи на Жорес при признаването на Жана д'Арк) и в „Мисловният свят на интелигенцията“ на Ф. Малинг. Материализмът в медицината и възможностите на духовната наука в тази област. Днешното объркване на естествонаучното и теологичното понятие за душата например при един теолог (А. В. Хунцингер). Необходимостта от радикални мисли в действителността и признаване на духовния свят за изграждането на нов житейски ред.

Връзката между живите и мъртвите

Берн, 9 ноември 1916 г. 174

Елементарният свят и неговите въздействия. Възникване на имагинации в етерното тяло чрез съжителството с ближните и интереса на душата към света. Сродство на етерното тяло с множество елементарни същества. Особената връзка към собственото еквивалентно етерно същество; съединяването на етерното тяло с него след смъртта и създаването на един вид планетна система заедно с други елементарни същества. Етерното тяло на мъртвите като „комутатор“ в общуването между живи и мъртви. Предпоставки за получаване на имагинации от някой мъртъв: душевни връзки с него; задълбочаване в нещо лично, например в неговия почерк; участие в болката на близките. Душевният свят. Общи връзки на различни хора с едно и също астрално същество. Инспирации от мъртвите посредством задълбочаване в техните навици. Възприемането на ариманическо-луциферическите въздействия върху хората от мъртвите; непринуден интерес към ближните като условие за сближаване с тях. По-ранното инстинктивно знание на хората под въздействието на мъртвите. Правилно въздействие в душевността на живите през първите тридесет години след смъртта. Въздействия от мъртви като причина за душевни борби. Въздействието на мъртвите чрез интуиции във възгледите на хората; сравнение с действието на архаите. Необходимостта от връзка с импулсите на мъртвите (пример: връзката на Рудолф Щайнер с Гьоте).

Връзката на човека с духовния свят

Цюрих, 3 декември 1916 г. 197

Отношението на човека към физическия и елементарния свят. Възприятието на елементарния (етерния) свят. Бъдещото имагинативно виждане. Отношението на нашето етерно тяло като самостоятелно елементарно същество към други елементарни същества – сравнение със Слънчевата система. Болестта като отражение на нередности в това отношение. Навлизане на духовни принципи в медицината. Въздействието на мъртвия върху навичите на живия чрез неговото отхвърлено етерно тяло. Възприемането на луциферическите и ариманическите влияния от

мъртвия. Днешната психоанализа и нейната връзка с подсъзнаното („първична животинска тиня“). Духовната година в отношение към физическата година (както Сатурн към Слънцето). Връзката между човека и Космоса в примера на платоническата мирова година. За Уран и Нептун. Въздействието на мъртвите върху имагинативното, инспиративното и интуитивното познание; тяхното влияние върху възгледите на хората след тридесет години. Последователност в еволюцията чрез въздействието от духа на умрелите (пример: връзката на Р. Щайнер с Гьоте). Сравнение на периода Камалока с ембрионалния стадий. Изживяването на мъртвите от околността. Причината за повтарящите се земни животи: подтик за медитация. Въздействието на най-висшите йерархии върху мъртвия. Розенкойцерската медитация.

Бележки	216
Рудолф Щайнер – живот и творчество	226

По време на военните години преди всяка лекция, изнасяна в рамките на Антропософското общество в страните, засегнати от войната, Рудолф Щайнер е произнасял следните думи:

Нека си спомним, скъпи мои приятели, ние призоваваме за закрилящите духове на онези, които се намират навън на бойните полета на текущите събитията от съвременността:

Духове на вашите души, закрилници творящи,
нека вашите криле да понесат
на душите наши молещата им любов
на осланящите се на вашата закрила земни хора,
че със вашта мощ съединена,
нашата помагаща молба да засияе в помощ
към души, които дири тя с любов.

И се обръщаме към закрилящите духове на онези, които вследствие на тези трагични събития вече са преминали през портата на смъртта:

Духове на вашите души, закрилници творящи,
нека вашите криле да понесат
на душите наши молещата им любов
на осланящите се на вашата закрила хора в сферите,
че със вашта мощ съединена,
нашата помагаща молба да засияе в помощ
към души, които дири тя с любов.

И духът, към който се стремим да се приближим чрез нашата духовна наука от години, духът – дошъл чрез Мистерията на Голгота за мир на Земята и за свобода и напредък на човечеството – да бъде с Вас и с тежкия Ви дълг!

ЖИВОТЪТ МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВО РАЖДАНЕ

Хамбург, 16 февруари 1916 г.

Наш стремеж е, доколкото е възможно, опитвайки се да достигнем до познание, да проникнем в онези светове, които са заключени за обикновеното сетивно-разсъдъчно познание, свързано с физическия план. В хода на годините сме свикнали да мислим, че в живота, в който е ограничен в своето физическо тяло, човекът се намира в един свят, който представлява само маловажна част от целокупния действителен свят. Тъй като се събираме толкова рядко, на тези срещи не е възможно да обяснявам всичко в най-големи подробности. При следващи събирания – които можем да провеждаме на редки интервали, – както и от нашите книги трябва да се разбере, че нещата, които ще бъдат изнасяни, са добре обосновани. Защото наша потребност трябва да е тъкмо при подобни срещи да се учим да разпознаваме важното и същественото за току-що споменатия по-голям действителен свят, който обхваща физическия и духовния свят.

От последния път, когато бяхме заедно тук, в кръга, в който се грижим за духовната наука, се случиха някои неща. Голям брой от скъпите ни приятели преминаха през портата на смъртта. Също така от началото на тази ужасяваща война преминаха през портата на смъртта приятели, които трябваше да вземат непосредствено участие в големите събития. Това означава, че ние самите в нашия кръг сме също така докоснати от големия духовен свят, когато душите, които бяха в нашите редици, след като са се освободили от телата си, са преминали в духовния свят. Имаме убеждението, произтичащо от духовната наука, че за нас душите, оставили физическия план, приети от един друг свят, остават свързани с нас, както са били свързани с нас, докато са ни виждали с физическите си очи, докато са могли да общуват с нас чрез посредничеството на

физическото си тяло.

Тъкмо когато човек приближи света, който приема нашите мъртви, в моментите, в които се приближава до така наречените починали, той се сблъсква с всичко разтърсващо, което трябва да се излее върху нашата душа, когато тя се опитва да прогледне отвъд Прага, отделящ ни от духовния свят, и да навлезе в света, който може да бъде наблюдаван в състояние, когато душата е извън тялото. И за Вас може би ще е понятно, че от различни усещания, които преминаваха през моята душа в хода на годината, откакто се видяхме, че изхождайки от такива усещания ще прозвучат някои думи, които днес ще споделим едни с други.

Именно през последната година често съм казвал на нашите приятели, че истинското упование в това, което прозира в необходимостите на битието, всъщност тепърва може да се развива, ако се знае, че онези, които преминаха през портата на смъртта и тук бяха души, които работеха вярно съвместно, си остават същите, така че ние със сигурност не губим душите, приели нашето дело, когато са били свързани с нас тук, преди да преминат през портата на смъртта. И сред такива души има тъй верни съратници, че можем да кажем: понякога, когато тук, във физическия свят, неразбирането и враждата срещу нашето дело стават все по-големи, както можем да забележим това, тогава можем да вярваме във вживяването на нашето дело в хода на развитието на човечеството, тъй като можем да спечелим тази вяра чрез връзката с душите, напуснали своето тяло и спечелили разбиране за цялото значение, което делото ни има за този ход на развитие на човечеството.

Действително тъкмо тогава, когато човекът чрез отворена душа пристъпва към света, в който се намират така наречените мъртви – може вече да се говори така, щом това всъщност е целият духовен свят, в който са мъртвите, – тъкмо когато човекът успее да приближи духовния свят, бих казал, като посетител, като придружител на мъртвите, тогава той все повече се запознава с това, което е подчертано също и тук: че

наистина понятията, представите, идеите, които си изграждаме за света и които си изграждаме затова, защото сме във физически тела, че тези представи и идеи многократно трябва да се променят, да се направят гъвкави, за да могат да обхватат и това, което представляват тайните на духовното битие. Днешният човек е много, много привикнал към обикновеното материалистическо наблюдение на заобикалящата го среда и той изгражда тъкмо поради това представите си според това материалистическо наблюдение. Затова на него му е особено трудно да проникне в духовните светове дори само в представите си. Мнозина вярват, че не може да се получи разбиране за духовните светове, ако не може да се вижда в тях. Те вярват в това, защото са направили идеите си сухи и мъртви поради факта, че са свикнали твърде много да мислят само за физическия свят.

След казаните от мен пояснителни думи днес бих искал да говоря точно за това, което е свързано с живота на така наречените мъртви. Ние знаем, че щом искаме да схванем живота между смъртта и ново раждане, трябва да разглеждаме и да вземаме под внимание това как човекът е изграден от четирите съставни части, които познаваме добре – физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз. Когато вземем под внимание преди всичко най-външния, видим още от физическия план факт, това е, че човекът се освобождава от физическото си тяло. Няма нужда да се занимаваме с различните начини, по които това физическо тяло, било то чрез изгаряне или гниене – в крайна сметка двете се различават само по времетраене, – се съединява със земното битие. Когато обаче разглеждаме факта, че в смъртта физическото тяло отпада от цялостното същество на човека и, както се казва, се съединява със земята – щом просто се разгледа този факт в значението му за физическия план, той всъщност се разглежда по един несвършен начин. Често той се разглежда по такъв начин дори от духовно-научните направления, които проникват до известна степен в духовните области. Тези направления се объркват от всевъз-

можни морални представи, които обаче в много отношения са напълно неподходящи за разбирането на проникването на духовното във физическия свят.

Всички физически събития също имат своето духовно значение. Няма физическо събитие, което да няма своето духовно значение. И така, физическо събитие е, че нашето физическо тяло отпада от нас, сякаш се разпада на съставните си части, молекули и атоми, и се предава на земята. Един огромен предразсъдък на съвременния материалистически мироглед, който обаче вече твърде дълго време малко или много владее човечеството, е, че човешкото тяло, такова, каквото го имаме от раждането до смъртта, или, да кажем, от зачеването до смъртта, че това физическо тяло просто се разпада на най-малки съставни части, на атоми, и че тези атоми после се присъединяват към земята или към земната област и остават атоми. И тогава тези атоми преминават в други същества. До този предразсъдък човек стига лесно чрез съвременния материалистически начин на разглеждане на света. Но всъщност този начин на разглеждане на нещата за духовната наука не е нищо друго освен безсмислица. Защото атоми в смисъла, в който ги възприема химикът, в действителност не съществуват. Това, което остава от най-малките частици на тялото, независимо от това как ние, като тела, сме съединени със земята, е топлината. Най-накрая целият ни организъм по един или друг начин, в по-кратък или по-дълъг период, се превръща в топлина.

Поради това в духовната наука говорим за топлината като за четвърто агрегатно състояние, докато физикът не разглежда топлината като четвърто агрегатно състояние, а я смята само за качество на телата. Тази топлина е преди всичко това, което действително се предава на земята. Тя се отдава на земята. Така от нашето физическо тяло предаваме на нашата земя топлина. Действително наличната в земята топлина е в тясна връзка с това, което човекът връща от себе си. Във въздух, във вода и т.н. човек не се преобразува. Това са само преходни

състояния, през които преминава. Това, което остава от него във въздуха и във водата, е топлина. Да, дори ако след стотици години и последните материални останки преминат в топлина, дори ако това, което представлява костна система, да речем, след хилядолетия премине в топлина, накрая все пак всичко се трансформира в топлина. Ако отидете в музеите, ще намерите древни скелети на хора, живели в отдавна отминали времена. Ще дойде времето обаче, когато всичко, което днес съществува като скелети, ще съществува само като топлина в тялото на земята. Фактът, че нашето тяло се обединява със земята, има огромно значение за този, който е преминал през портата на смъртта. Той преминава в духовния свят. Той връща своето тяло на земята. За така наречения мъртъв това е едно преживяване, една опитност. Той изживява: твоето тяло се отделя. Трябва да си представим, че това е преживяване. Какво е това преживяване? За това можем да си изградим представа, ако вземем под внимание опита си на физическия план. Преживяване е, казваме, когато изживяваме някакво усещане, каквото досега не сме имали, и се учим да го разбираме. Така даваме на душата си нещо, което тя досега не е имала, едно ново понятие, една нова представа. Сега си представете едно малко преживяване да прерасне в голямо такова. Безкрайно величествено е това, което човекът изживява, което изобщо му дава възможността да вижда, мисли и разбира между смъртта и раждането: как оставя тялото си, как го предава на планетата, която напуска. Това е величествено изживяване, което не може да се сравни с никое изживяване в земното битие. Стойността на дадено преживяване се състои в това, че в душата си имаме нещо, което остава като резултат, като последица от преживяването. Така че можем да попитаме: какво остава като резултат, като последица от преживяването на напускането на физическото тяло от цялото ни човешко същество?

Ако преминавайки през портата на смъртта, не бихме могли да имаме преживяването за оставянето на нашето физическо тяло, като съзнателно участваме в него, след смъртта ни-

кога нямаше да можем да разгърнем азово съзнание! Азовото съзнание след смъртта се стимулира от това изживяване на отделянето на физическото тяло. За мъртвите е от най-огромно значение: аз виждам моето физическо тяло да се отделя от мен. И другото: в резултат на това виждам да израства в мен усещането: аз съм един Аз. Може да се кажат парадоксалните думи: ако не бихме могли да преживеем своята смърт от другата страна, след смъртта нямаше да можем да имаме азово съзнание. Точно както човешката душа, навлизайки в битието чрез раждането или, да речем, чрез зачеването, постепенно привиква да използва физическия апарат, като по този начин развива азовото съзнание в тялото, също така човешкото същество добива азовото съзнание след смъртта от другата страна на битието чрез това, че преживява отделянето на физическото тяло от цялостното човешко същество.

Помислете само какво всъщност означава това. Когато наблюдаваме смъртта от физическата страна на битието, тя ни изглежда като края на това битие, като нещо, което за физическото наблюдение се явява като небитието. Погледнато от другата страна, смъртта като такава се явява най-величественото нещо, което може да се изправи пред човешката душа. Защото то означава, че човекът винаги може да има усещането за победа на духовното битие над физическото. И докато ние тук, във физическия живот, никога не можем да имаме представа за нашето раждане – никой човек няма представа за своето раждане, никой човек не може да знае нещо за рождението си от земната си опитност, – и така, колкото малко тук, във физическия живот, можем да наблюдаваме нещо, свързано с нашето раждане, толкова сигурно можем да видим, ако сме напълно съзнателни след смъртта, събитието на нашата смърт. Но в това събитие няма нищо мъчително и тягостно, там то е най-великото, най-великолепното, най-красивото, което можем да имаме пред душата си. Защото то представя цялото величие на факта, че от смъртта произхожда съзнанието, себесъзнанието в духовния свят, че всъщност смъртта се явява

пробудител на себесъзнанието в духовния свят.

На второ място трябва да разгледаме втората съставна част на човешкото битие, етерното тяло. От елементарните разглеждания, които сме направили през живота на нашия теософски клон, знаем, че етерното тяло се запазва известно време след смъртта, че после то също се отделя. Също така знаем, че е от определено значение, че етерното тяло, такова, каквото сме го имали, след смъртта дни наред остава свързано с нас.

Докато носим етерното си тяло, след като сме се отделили от физическото тяло, все още можем да мислим всичко, което можем да мислим по време на физическото си битие. Така че можем да виждаме всичките си мисли, които носим в себе си, като на едно голямо табло. Нашите мисли, които сме изработили по време на физическия живот, можем да съзерцаваме на огромното табло, което често съм Ви описвал. Имаме целия си живот като една панорама пред себе си в дните, когато все още носим със себе си етерното си тяло, и го имаме пред нас едновременно, което значи, че виждаме всичко наведнъж. Защото това, което тук, във физическия свят, наричаме памет, възниква от етерното тяло, но е свързано с физическото тяло. Това физическо тяло сме отхвърлили. Ние виждаме мислите. Не ги изваждаме от основите, свързани с физическото тяло, а ги виждаме и разглеждаме като панорама на живота, който сме изживели.

После отделяме етерното тяло. Но това етерно тяло, от което се освобождаваме, остава видимо в по-нататъшния ни живот след смъртта. То се съединява с целия Универсум, но това, което се случва с него, остава видимо за нас, ние го виждаме. Една от тайните на смъртта е, че това, което сме имали като мисли, когато сме живели, го виждаме в панорама, докато носим етерното си тяло, че го свързваме извън себе си със света, наблюдаваме го, така да се каже, втъкано в света, че след смъртта то принадлежи на нашия свят, не на нашия Аз. Наистина преживяването е такова, сякаш това, което действа и

живее като етерно тяло по време на живота, просто заживява навън в етерния свят.

После, както знаете, идва времето, когато от всичко, което носим на физическия план, остават само Азът и астралното тяло. Разбира се, имаме и виждане за онова, което сме били. Тогава се изживяваме по един напълно различен начин от този тук, във физическото тяло: с издигнато себесъзнание, което смъртта изгражда в нас. Но никога не бива да се отдаваме на представата, че едва ли не животът между смъртта и новото раждане е несъзнателен за душата. С този живот е свързано едно по-силно, по-интензивно съзнание, отколкото е съзнанието тук, във физическото тяло, само че то е изградено по напълно различен начин. И, разбира се, човек се доближава до разбиране на мъртвите само когато вземе под внимание всичко, което духовната наука може да даде. Така човек може да си изгради представи, които тук, на физическия план, се съгласуват с чисто физическите предмети и събития. Ние живеем в своя Аз и в астралното си тяло. Етерното тяло сме го отхвърлили. То се свързва с обективното битие.

Скъпи мои приятели, разтърсващо преживяване е за този, който навлиза в духовния свят, да посети, да придружи мъртвите, с които може да се осъществи контакт, да проследи не само индивидуалния живот на мъртвия между смъртта и ново раждане, а също и това, което мъртвият вижда, това, което от него като етерно тяло е втъкано в света, който сега за него представлява външен обективен свят, също така да наблюдава това, което е отдал на етерния свят. И става така, че мъртвите могат да се преживеят по един двустранен начин. От мъртвия може да се изживее онова, което е отдал на етерния свят, може да се изживее и това, което представлява неговото съзнание след смъртта.

Казвам, че е разтърсващо докосването с това, което мъртвият е отдал на етерния свят, то е разтърсващо и тогава, когато не е възможно да се направи връзка със съществото, което живее между смъртта и ново раждане и носи съзнанието и себе-

съзнанието на мъртвия, но се прави връзка с това, което той е оставил след себе си. Дори и такъв опит ще вълнува душата дълбоко, опитът от досега с духовния свят.

Към това разтърсващо принадлежи преди всичко действителното, живо изживяване, че такава духовна същност, като току-що загатнатата, каквато е етерната духовна същност, оставаща след мъртвеца, продължава да живее около нас. Също както ние живеем във въздуха, който ни заобикаля, така ни обгръща и светът, в който остава това, което мъртвият е оставил след себе си като свой етерен свят. В света, в който сме с физическите си тела, се намира и тази духовна същност, за която сега говоря. Също както ни обгръща въздухът, така около нас се намира това, което мъртвите оставят след себе си. От духовните светове сме отделени само чрез състоянията на съзнанието. Не чрез пространствени съотношения, чрез състояния на съзнанието сме разделени от духовния свят.

Да вземем някой човек, който се опитва да прави душевни упражнения. Подчертавам, че такива упражнения трябва да се правят в пълен душевен покой. Който по някакъв начин се превъзбужда от душевните упражнения, вреди на себе си. Когато душевните упражнения се правят по начина, който съм Ви описвал и който е даден в нашата литература, така че те са наистина душевни упражнения и в тях не участва телесното битие, те по никакъв начин няма да навредят на хората и няма да нанесат душевни поражения. Но ние нямахме да сме в състояние да проникваме в истинското духовно познание, ако отново и отново не обръщаме внимание на такива неща.

Да разгледаме някой човек, който прави следното упражнение. Той си казва: аз виждам с очите си цветове: червено, синьо и т.н. И сега стига до това да изживее нещо живо с червеното, синьото, зеленото и прочее. Постепенно забелязваме, че като хора живеем във физическия свят, в нашето материалистическо време по един много груб начин и не можем да достигнем по-финия елемент, който може да се изживее. Този по-фин елемент може да се изживее, ако се съсредоточим вър-

ху по-душевните впечатления като например цветовете. Това могат да бъдат също така и други сетивни впечатления. Разбира се, също така всеки знае, че синята повърхност въздейства по определен начин, въздейства по по-друг начин, отколкото червената повърхност. Червената повърхност има нещо агресивно за този, който я усеща, без при това той да е невротичен – подчертавам това, – нещо от нея сякаш излиза, за да ни докосне. От червеното винаги нещо се насочва срещу нас. Синьото предизвиква в нас противоположното усещане. То остава спокойно на своето място. От синьото нищо не се устремява към нас. Напротив, имаме усещането, когато можем да усетим по-фино цветовете, че с нашите душевни сили можем да навлезем в синьото, че можем да го изпълним. Зеленото е до известна степен в ритмично състояние на равновесие. Затова то действа така благотворно като растителна покривка на земята. Зеленото ни въздейства така, че ние отчасти навлизаме в него, отчасти то също се насочва към нас. Погледнем ли едно зелено поле, имаме чувството, че навлизаме в нещо, а после нещо се приближава към нас. Така се получава онова освежаване, което има за нас едно широко, зелено поле.

Можете да се убедите, че се забелязва, че може да се живее до известна степен с цветовете, ако прочетете в Гьотевото – във всеки случай днес малко разбирано – *Учение за цветовете*¹ главата за моралните въздействия на цветовете, където за всеки цвят ще намерите съответстващото усещане, което човек може да изпитва при него. Също така човек може да живее с цветовете, както и с останалите сетивни усещания, но сега искаме да говорим за цветовете и да приведем един пример. Човек може да живее с цветовете така, че при синьото в душата му да възниква нещо като сила, подобна на копнежа, който излиза от душата ни и се приема с удоволствие от синьото. При червеното винаги възниква нещо, което сякаш се насочва срещу нас, което не е съгласно с нас, което иска по един фин начин да ни връхлети. Докато усеща цветовете, човек може до известна степен да има морално-душевни преживявания. Раз-

бира се, не всеки човек може да прави подобни упражнения в една инкарнация, но аз описвам такива упражнения, за да видите как отделните светове са взаимосвързани. Ако някой човек прави подобни упражнения, той ще живее много по-реално в света на цветовете. Ако прави такива упражнения за другите сетивни усещания, ще живее много по-реално в света на тези други сетивни усещания. Тогава обаче ще се получи нещо друго.

Да приемем, че някой човек изживява много интензивно синия небесен свод. Тогава той не би изживявал просто синьото – това е синьо, което е напълно субективно, защото в действителност то не е небесен свод, – а би го изживял като благотворна вътрешна полукълбовидна повърхност, която възприема неговият душевен живот навсякъде, полукълбовидна повърхност, зад която може да се открие душевното преживяване. Хора, които в най-дълбок смисъл съпреживяват света, говорят например като Якоб Бьоме², който не казва: „Когато човек гледа синия небесен свод...“, а казва: „Когато човек се вира в дълбините.“ В това се състои цялото изживяване на синьото: когато човек се вира в дълбините.

Но е налице и едно съпътстващо явление, когато човек заживява в живота на цветовете така, че когато виждаме цветовете, същевременно просветва и душевното. Когато сте изправени пред външен обект в обикновения физически живот, Ви го виждате. Също така виждате определен цвят. Това е началото на Вашето впечатление. После можете да разсъждавате, да си оформите представа за цвета. Но с виждането Ви започва Вашето съпреживяване на обекта, което не е началото на това, което се случва. Днешната лабораторна психология знае, че изминава определено време между въздействието върху очите ни и формирането на представата за синьото. Синьото въздейства първо върху нашите очи. После не го възприемаме веднага, минава известно време и го осъзнаваме.

Днес в обикновените книги можете да прочетете как за това се правят опити в лабораториите. Изработват се опреде-

лени апарати и после се полагат усилия да се направи някакво впечатление – студентът е опитното зайче. С помощта на друг апарат той трябва да регистрира впечатлението, което добива, така че да се установи интервалът между подадения сигнал към сетивния орган и самото му осъзнаване. Изминава определено време. В това време все още не изживяваме синия цвят, ако се касае за синьо впечатление, но в това време вече изживяваме моралното впечатление от цвета. Той вече действа в нас. И така, вливането на душата в синьото, удоволствието от това вече живее в нас. Душевната същност на цвета всъщност действа от по-рано, само че остава в несъзнаваното. Човекът не го възприема. И той започва да развива своето съзнание, когато се появява цветът. Той не забелязва това, което предхожда усещането за цвят.

Да помислим за момент, че ако човек е подтикнат по определен начин да обърне внимание на това морално впечатление от цвета, на този душевен живот в цвета, тогава ще се появи и нещо особено. Това трябва да се забележи, когато е необходимо да се полага цветът върху някаква повърхност, тоест когато се рисува, или когато изобщо се предават цветовете, които първо трябва да възникнат от мисълта. Когато имаме работа с истинска живопис, работим от душевното въздействие на цвета. Случаят не е такъв, когато художникът използва модел и просто рисува модела; това се случва тогава, когато художникът знае кога да нанася червено, тъй като е извикал това душевно впечатление. На друга повърхност се нанася синьо, защото се призовава съответното душевно впечатление. Това е начинът, по който е възникнала цялата живопис в Дорнахската сграда. Прилагането на цветовете тук е възникнало изцяло от душевния елемент, който следва да се проявява чрез цветовете. Но за да се постигне това, в най-дълбокия смисъл на думата сградата трябваше преди всичко да се прояви в душевната същност. Начинът, по който тя се изправя пред света, е идентичен с този, по който е израснала като сграда от душевната същност. Хората биха възприели това, от което тя е израснала,

ако съумеят да използват онзи малък период от време, който протича между момента на въздействието на сградата върху сетивните органи и момента, когато впечатлението става съзнателно. Но всеки, който е участвал в строежа, в този кратък времеви период трябва да оформи всичко, свързано с цветовете и формите на сградата.

Аз Ви доведох, бих казал, по един по-научен начин до нещо, което може би Ви се струва трудно за разбиране. Но също така ние трябва да можем да се справяме с подобни трудности. В днешно време също така може вече да стане така, че човекът, като надарен – а надарени по специален начин сме всички ние винаги, докато се намираме в света – по специален начин, да може задържи този миг. Той вижда нещо и в същото време ще може да има впечатлението, че всъщност вече е налице и взаимодействие между него и това, което вижда, ако го осъзнава. Той вижда нещо и си казва: Струва ми се, че сякаш по-рано вече съм го виждал.

Може би всички Вие имате опита да сте изправени пред същество или обект и да имате чувството, че сякаш не за първи път се срещате с тях, а че те са се приближили по-близо до нас. Това приближаване, би могло да се каже, понякога може да се забележи. За обикновения живот обаче случващото се по този начин в този времеви период се намира отвъд съзнанието, отвъд прага. В мига, в който се осъзнава това, което се намира отвъд прага на съзнанието, в този миг се прави едно важно духовно откритие. Искам отново да Ви посоча един специален случай. Някои от Вас вече са чували това, може би вече съм споменавал за него. Миналата година почина едно малко момче³ в близост до сградата, то бе премазано от кола, която превозваше мебели. Етерното тяло на момченцето се свърза със сградата на Гьотеанума, то формира аурата на Дорнахската сграда, живее в аурата на Гьотеанума. И когато човек създава художествено произведение в сградата, приивдат сили от това етерно тяло, което после се явява уголемено. Човек чувства в себе си тези сили така, както в душата си чувства сградата.

Защо е така? Поради факта, че в света, за който сега говорим, който е винаги около нас, но не го възприемаме, тъй като остава незабелязан, ако не усещаме въздействието му – че в света се намират също така етерните тела на мъртвите и мъртвите виждат тези тела. Това, което мъртвите виждат от нашия свят, се съдържа в обкръжаващия ни етерен свят. И ние бихме го виждали винаги, ако, така да се каже, можехме дори само мъничко да прекрачим този праг.

Това обаче не е пречка мъртвите да действат в този свят чрез това, което са оставили. Заобикаля ни един свят, в който живеят етерните тела на мъртвите. Те са свързани с него по определен начин. И само защото това, което живее в етера, трябва да влезе в контакт с нашето физическото тяло и да приведе в движение апарата на физическото тяло, само затова не възприемаме могъщото въздействие от това, което етерно остава в нашия свят от мъртвите. Трябва обаче да развием чувството, че нашият свят трябва да се подготвя за нашите представи за онова, което е налично в целия този етерен свят благодарение на етерните тела на мъртвите.

Мъртвите не се намират в този свят, в него са само техните оставени етерни тела. По такъв лесен начин не можем да открием мъртвите, въпреки че този лесен начин всъщност е достатъчно труден. Мъртвите продължават да живеят, след като са оставили етерните си тела, мъртвите продължават да живеят в своето астрално тяло и в своя Аз. Можете да прецените до каква степен трябва да се променят нашите представи, ако имате предвид, че от нас заедно с етерното тяло, преминаващо във външния етерен свят, се отделя всичко, свързано с мисленето. След смъртта губим всичко, свързано с нашето мислене, което сме събрали във физическото си тяло. Мисловното се превръща във външен свят. След смъртта мъртвият вижда своите мисли не по начина, по който вижда мислите, които е формирал по време на живота си и за които после си припомня, като ги изважда от подсъзнанието си. Мъртвият вижда мислите си като върху една етерна картина, той ги вижда навън

в света. Мислите са нещо външно за онзи, който е прекрачил портата на смъртта. Това, което тук ни се разкрива чрез чувствата и волята, остава свързано с нашата индивидуалност и с волята ни. Това продължава да живее в астралното ни тяло и нашия Аз. Нашият Аз се възпламенява към себесъзнание чрез съзерцанието на момента на смъртта. Астралното ни тяло се възпламенява чрез това, че мислите застават пред нас в картината и навлизат в него. Ние ги изживяваме по този начин в нашето астрално тяло. Тук, във физическия свят, изживяваме мислите така, че ги вземаме от нас самите. След смъртта изживяваме мислите така, че ги виждаме като звезди, като светове или върхове, които ни въздействат. Това въздействие възприемаме и го изживяваме в нашето астрално тяло и в нашия Аз. Точно обратното се случва във физическия живот. Докато смятаме мислите за нещо вътрешно, след смъртта трябва да ги приемем за нещо външно. Ние живеем разтворени в света, разлети в света. Важно е да схванем, че е погрешна представата, че сякаш след смъртта светът е подобен на някакво по-фино повторение на физическия свят тук, както често се приема в спиритичните кръгове. Той е нещо съвсем друго. Той е нещо напълно различно затова, защото нашите мисли представляват същества извън нас самите.

Ако човек си изгражда подобни душевни представи, ще забележи, че има нужда не само от малко, бих казал, свобода от предразсъдъци, за да постигне съгласие с духовната наука, а че той също трябва да има определена способност да направи своите понятия по-подвижни, да преобразува представите си така, че да не смята, че с понятията, които има тук, може да си обясни и онова, което се намира в духовния свят. Ето защо за този, който е в състояние, е нужно, да кажем, да посети един така наречен мъртвец, да се учи на това общуване с мъртвите. Докато тук, когато срещаме някой човек, ние осъществяваме връзка с неговата същност чрез това, че той може би изразява тази си същност посредством думи, изражения или жестове, при мъртвия е така, че когато осъществяваме връзка с него,

това, което той иска да ни каже, ни го показва в обективния свят. Ние виждаме в имажинации, към които той ни насочва, това, което преживява, което има да ни каже. Бих искал да кажа, че когато човек го попита нещо, мъртвият казва: Погледни там, там ще откриеш какво изживявам сега.

Но всичко това е бърз процес. Следователно мъртвият има способността свръхсетивно да изживява мислите, които ние тук изживяваме само вътрешно, невидимо. Само когато човек усвои способността да вижда мислите заедно с него, само тогава той ще може да споделя неговия опит. Поради това той, като мъртвец, като така наречен мъртвец, притежава специфичната способност да съизживява също и нашите мисли.

Това се получава в частност при един случай, за който също бих искал да спомена. Когато някой, когото сме обичали, ни е напуснал, в душата си ние продължаваме да носим мислите за него. Ние мислим за това, което сме преживели заедно, което сме чувствали заедно и т.н. Мъртвият, както казах, вижда мислите. Той вижда също така нашите мисли, а също така може много бързо да различи мислите, които има като впечатления за духовния свят, които означават имажинации за това, което се намира в духовния свят, от онези мисли, които човек мисли в душата, която се намира в тяло. Той може да различи това. Той го различава чрез своето вътрешно изживяване. Разликата е огромна. Когато мъртвият – при посветения е същото – трябва да изживее мисли за нещо, което се намира само в духовния свят, той трябва да изживее активно тези мисли. Той трябва първо да проследи всяка част от мисълта, която изживява. Да, трудно е да се обясни. Да предположим, че тук има картина, но тази картина Вие ще я виждате само ако проследите всеки неин детайл. Това прави мъртвият. Всички мисли, които вижда, той ги проследява, пресъздава ги и изживява това пресъздаване. Всъщност една огромна част от живота между смъртта и ново раждане се състои във факта, че това, което в духовния свят е налично като мисловна форма, се пресъздава. То се пресъздава. Тогава се знае, че имаме работа

с мисловни образи, принадлежащи на духовния свят. Съвсем друго е преживяването, когато от духовния свят се наблюдават мислите, които живеят при хората, останали във физическия свят. Тогава те не се пресъздават, а се отправят към мъртвите, така че те могат да останат пасивни спрямо тях. Както няма нужда едно цвете първо да бъде нарисувано, а се явява като непосредствено впечатление, така се явяват и мислите на живите. Те действително възникват по начин, подобен на този, по който възникват впечатленията тук, във физическия свят. И това е точно нещото, което в мислите на живите, които са ги обичали, въздига, възрадва и стопля мъртвите. Така че това представлява една особена област за мъртвите, които наблюдават мислите на обичащите ги живеещи, останали на физическия план. За тях това е един особен свят. Тук физическият свят би могъл да се изживее така, че там да остане само това, което възниква в минералното, животинското, растителното и в човешкото царство. Тогава например нямаше да има никакво изкуство. Изкуството ще трябва да се добави към всичко това, от което всъщност се нуждаем. То е обаче това, за което човекът – който изобщо вижда душевно развитието на човечеството – знае, че то не трябва да отсъства от света, въпреки че природата щеше да бъде съвършена, както всъщност е, дори ако не съществуваше изкуство. Мъртвият би могъл да живее така, както и човекът би могъл да живее в празния и мъртъв природен свят, в един свят без изкуство. Така би могъл да живее мъртвият, ако се случи така, че след смъртта си всеки мъртъв бива забравен от любимите си хора. Онова, което се вижда като мисли, които остават в душите на тези, които обичат мъртвите, е нещо, което навлиза в света, съдържащо непосредствено необходимото за мъртвия. То обаче е това, което въздига и украсява битието на мъртвия. То може да се сравни с изкуството във физическия свят, но сравнението не е съвсем точно, защото за мъртвите това, в един много по-висш смисъл, представлява много по-голямо въздигане и украсяване, отколкото въздигането и украсяването на физическия свят чрез из-

куството.

Ето защо за цялото мирово битие има много дълбок смисъл, когато свързваме мислите си с мислите на мъртвите тъкмо по начина, за който често сме говорили тук. Преди всичко трябва да подхождаме към мъртвите с мисли, които са облечени в понятийния език, общ както за живите, така и за мъртвите. Това е езикът, който се говори тук, в духовната наука. Защото това, което е съдържание на духовната наука, се разбира от мъртвите толкова добре, колкото и от живите. Тъкмо това никога няма да бъде чуждо на мъртвите.

Аз вярвам, че чрез обединяването на такива представи ние постепенно получаваме една пластична картина на духовния свят. Можем да открием онова, което се намира отвъд Прага, и да разберем откъде произтича всичко, което съществува за нас от тази страна на този Праг.

По отношение на тези явления трябва да сме наясно – във всеки случай по основателен начин, защото това принадлежи към мировия план, – че съвременното човечество е късогледо по отношение на разглеждането на света, но всъщност по-късогледо, отколкото би трябвало да бъде. Защото когато материалистически настроеният човек в нашето съвремие формира своите понятия и представи за света, той мисли, че тези представи и понятия са общочовешки. Добре знаете колко трудно е да се убеди един материалистически настроен човек, че може да се мисли и по-различно от него. Материалистът, стоящ здраво на земята, казва, че който не мисли като него, е глупак. Не съществува по-голяма нетолерантност от тази на един материалистически настроен човек. Такъв човек всъщност мисли винаги така: „По-рано хората са вярвали във всевъзможни духовни неща, дори крачка не са правели в живота, без навсякъде да подозират присъствие на духове, разбира се, без да ги виждат. Всичко това обаче е празно фантазьорство. Сега най-накрая човечеството е напреднало достатъчно, за да изостави подобни детинщини.“ И все пак хората на всяка крачка биха могли да забележат колко безсмислена е тъкмо

една такава представа.

Искам да Ви изясня това, като приведа пример, чрез който се хвърля поглед от една напълно различна страна върху нещата, за които говорихме днес. Да разгледаме често обсъжданата от различни страни картина на първия стадий на земното развитие, на райското битие на човека, както е представена в Библията. Да си представим картината на първите хора Адам и Ева в рай: Ева – отхапваща от ябълката, Адам, подаващ ябълката, змията на дървото, изкушаваща Ева. Този мотив понякога все още се използва, например днес по такъв начин, че се рисуват по възможност напълно натуралистична жена и съвсем натуралистичен мъж, понеже така е модерно. Независимо дали става въпрос за импресионизъм или експресионизъм, във всеки случай се рисуват възможно най-натуралистична жена и още по-натуралистичен мъж, натуралистичен пейзаж, натуралистична змия, която, разбира се, показва натуралистични кръвожадни зъби и т.н. Но не винаги се е рисувало така, защото такава картина не може да представи истинските факти, както ги знаем. Известно ни е, че в змията можем да разпознаем символа на същинския изкусител, на Луцифер. Но Луцифер е същество, което, както знаем, е изостанало по време на Лунния период, което също така, по начина, по който навлиза в земното битие, може да има змията само като свой символ, но змията не е Луцифер и това трябва по някакъв начин да се види духовно. Това означава, че с помощта на душевните сили трябва да се види този Луцифер. Нужно е вътрешно задвижване на душевните сили, за да се види този Луцифер. Как би могъл да се види Луцифер, скъпи мои приятели? Преди всичко ние носим вътре в себе си всякакви впечатления за Луцифер, както и впечатления за Ариман. Бих искал – по възможност съвсем накратко, без доказателства и всевъзможни обяснения, които можете да намерите за това, което вече се съдържа в нашата литература – да Ви обясня как би могла да се изгради представа за Луцифер.

Човек носи в себе си импулсите на Луцифер. Той ги носи

в себе си така, че те се намират в неговата глава, откъдето проникват в астралното му тяло, в което е останал принципът на Луцифер. Когато духовете на формата са оформяли главата му, луциферическите импулси са навлезли в нея, но също и в това, което се образува от астралното, в гръбначния мозък. Ако рисуваме главата на един човек и нейното продължение, гръбначния стълб, ще получим змия, змиеподобно образуване с човешка глава. Разбира се, всичко това трябва да си го представите в астрална форма. Главата, наподобяваща все още формата на човешката глава, и гръбначният стълб към нея със змиевидна форма. Представете си това обективно и Вие ще имате змия с човешка глава. Това значи: който вижда Луцифер външно на картина, всъщност може да каже: змия с човешка глава. Не змия със змийска глава, защото това не е Луцифер, това е земна змия, върху която, като земно същество, вече са работили духовете на формата. И така, би трябвало да кажем: змия с човешка глава. Това ще рече, че някой художник, който иска да нарисува Луцифер върху дървото, би трябвало да представи змията, виеща се около него, с човешка глава. Така той ще рисува благодарение на познанието от нашата духовна наука. Ние би трябвало да си представяме Адам и Ева при дървото и увитата около дървото, наподобяваща тялото на змия, астрална форма на гръбначния стълб, заедно с образа на човешката глава. Когато Ева я вижда, тя, разбира се, наподобява женско лице.

Ако отидете в музея тук и разгледате картината на Майстер Бертрам⁴, ще видите как в Средновековието все още тази змия се изобразява на дървото така, както Ви разказах сега. Това е забележително! Наистина забележително е, когато ни се предоставя доказателство, че един средновековен художник е рисувал от реални, действителни представи за духовния свят. Това е безспорно доказателство, че няма нужда да се връщаме толкова много столетия назад, за да открием документи за това, че тогава се е знаело нещо, което днес, в материалистическата епоха, човечеството е забравило.

Разбира се, в никоя външна история няма да откриете факта, за който споменах. Въпреки това всеки в нашата материалистическа епоха би могъл да се убеди, че виждането на духовното като факт е изчезнало едва преди няколко века. Този, който отиде в музея и разгледа картината на рая от Майстер Бертрам, ще открие безспорно доказателство, представено на физическо ниво, че не чак в толкова далечни времена хората чрез едно, както казваме, атавистично ясновидство са могли да виждат в духовния свят и да имат познания за тайните му по начин, различен от този, по който ги имаме днес. Помислете само, колко слепи всъщност са хората днес, когато трябва външно, на физическо ниво да се убеждават, че съществува развитие на човешкия род.

Забележително е, че в хода на последните три-четири столетия съществуващото, по-скоро атавистично несъзнателно старо ясновидство е изчезнало. Защото, разбира се, Майстер Бертрам не е можел да развие духовна наука. Той е можел само да вижда, все още в етерното, това, което се случва с Луцифер. И после е рисувал. Това е било несъзнателно, инстинктивно ясновидство.

За да може да се развие външният светоглед на човека, е трябвало да изчезне старото виждане на духовния свят. То трябва обаче отново да се развие от човечеството. И постепенно настъпва времето, когато отново ще се извоюва, отново ще се постигне онова, което е изгубено, но в областта на съзнанието. Това може да бъде подготвено с помощта на духовната наука. Хората могат да се обръщат към духовния свят, изучавайки духовната наука. Но тази наука действително следва да помогне за проглеждането в духовния свят.

Днес може да покаже научно колко много полза може да донесе на света естествознанието. Когато днес мислителят от напълно естественонаучна позиция говори за нещо, всъщност той говори за душевния апарат, за телесния инструмент на душевния живот. Сега, ако се опитате да изследвате описанията, които са налични днес – това е в сферата на психофизиоло-

гията, – дори и тези, написани от най-значимите мислители от съвременното, ако изследвате описанията им за душевното, тоест за душевния апарат, навсякъде по един във висша степен забележителен начин ще откриете, че тези хора казват: „Когато разглеждаме живота на усещанията и представите, навсякъде се има предвид душевният апарат“. И те описват какво се усеща и какви представи има в мозъка, в нервната система, когато даден човек усеща или си изгражда представи. Навсякъде се открива телесният, материалният паралелен процес. Когато тези изследователи стигнат до чувствата и волята, те не откриват нищо от някакъв паралелен телесен процес.

Причината, че това не се забелязва, се дължи единствено на факта, че естествената наука и нейният ариергард – ариергард всъщност не може да се каже, защото ариергардът е полезен, монистическият ариергард на естествената наука обаче е напълно излишен, – и така, това се дължи на факта, че монистите само крещят, че за всеки процес на мислене и усещане е налице даден физически процес и че мисленето и усещането са свързани с мозъка. Но те не говорят за чувства и воля. Най-много да говорят за нюанси на чувството, което значи, за определен нюанс на представата. Но те не стигат до чувствата и волята. И честните естествоизпитатели казват: „Нашата наука не обхваща чувствата и волята.“ Можете да прочетете в научната литература това, което Ви казвам сега. Това може да се потвърди във всички области на науката. Например при д-р Теодор Циен⁵, съвременния известен психиатър и психолог, най-лесно можете да откриете това, което Ви казвам сега. Той показва отделните процеси, които отговарят на мисленето и усещанията. Той достига също и до нюансите на чувствата, но до същинските чувства и воля не достига. Така той отрича чувствата и волята. Те изобщо не съществуват, казва той. Могат ли да се намерят по-ясни научни доказателства от това, което е плод на факта, че естествената наука обхваща просто времето, това, което приключва със смъртта, и че онова, което живее, както посочих, в чувствата и волята, принадлежи на

тялото толкова малко, че естествоизпитателят не го открива, че той дори го отхвърля и отрича? Поради тази причина и хората крещат: „Чувства и воля не съществуват, защото не могат да се докажат с помощта на официалната наука. Естествената наука доказва, че чувствата и волята не са свързани с тялото като такова така, както мислите и усещанията!“

Това е свързано с факта, че мислите се излъчват от нас, след смъртта те се разпростират навън. Чувствата и волята остават с нас. И от чувствата и волята избликва силата да се формира мисловната картина. Който иска днес, може да покаже по научен начин, че чувствата и волята не са свързани с това, което се нарича природа, че те се излъчват след смъртта като астрално тяло и Аз и остават свързани с човешката индивидуалност, за да се разпалят в едно ново съзнание по начина, който описах – благодарение на факта, че това, което се разпростира, е етерно, отразява се в астралното тяло, а след това и в Аза, когато се отхвърли и астралното тяло.

Всъщност всичко е както трябва. И съвременната наука не опровергава духовната наука, а я потвърждава! Ако беше възможно да се получи дори малко разбиране, щяхме да видим как благодарение на едно правилно разбиране тъкмо честната официална наука потвърждава правото на духовната наука дори по отношение на нейните отделни твърдения.

Духовната наука, както виждате, е нещо, което в нашето време трябва да започне да навлиза в развитието на човечеството, тъй като в противен случай то ще стигне дотам, че да схваща единствено времето, а за вечното, което живее в нас, няма да знае нищо. Ще дойде време, когато хората ще прозрат това и тогава също така ще започнат да се занимават повече с развитието на своя волеви живот, с развитието на своя живот на чувствата. Защото само чрез чувствата и волята се обединяваме със света, който не е лишен от мисли.

Разбира се, тогава може да се възрази: „Добре, сега чувстваш духовния свят, но изобщо не го искаш!“ Не, тъкмо чрез чувствата и волята ние сме свързани с обективния мисловен

свят, с мислите, които живеят, които не просто мислим. Точно както по-рано хората са можели да виждат в духовния свят, така и в бъдеще те отново ще трябва да си спечелят това виждане в духовния свят. Те обаче ще го постигнат, когато се решат да мислят за духовния свят, отхвърлен от нашето време.

Следва обаче да се коригира твърде много от ширещото се като понятия и представи в настоящето. Човек всъщност не вярва колко безсмислено мислят хората от настоящето – позволете ми да използвам такъв парадокс. Хората дават дефиниции, за които са убедени твърдо, че са верни, че не могат да бъдат опровергани. Духовната наука обаче има задачата първо да провери това, в което хората са убедени твърдо, понеже за тях то е напълно логично. Например когато в нашата материалистическа епоха попитат някого: „Какво представлява истинското понятие?“, ще му отговорят приблизително следното: „Истинско понятие е, когато си изграждам вътрешен образ за даден предмет, който действително съществува в света.“ Това значи, че днес всеки ще дефинира: „Истината се състои в единството на образа, който човек си изгражда мисловно, с външното битие.“ Сега, когато се изследва дадено понятие, много лесно може да се докаже, че истинското понятие изобщо няма нищо общо с това, което обикновено се нарича така. Лесно може да се докаже, че битието се движи в съвсем друга посока от образа, който човек си е формирал като понятие. Ако едно понятие е истинско, ако е в хармония с битието, тогава то, разбира се, ще е истинско, доколкото битието го потвърждава. Така някое понятие би могло да се сравни с картина, която е портрет на даден човек. Портретът е добър тогава, когато е налице прилика с човека. Но с битието на човека той няма нищо общо. Фактът, че картината отговаря на дадената личност, няма нищо общо с вътрешната истина на картината. Представете си, че рисувате портрет на някой човек, който умира скоро след това. В началото картината отговаря на това, което съществува, а после – на това, което вече не съществува. Няма никаква връзка между реалното съществуване или живота и картината. Такава

връзка е напълно въображаема за този, който разглежда нещата наистина логично. Същностното е, че нещата се изживяват вътрешно. И това вътрешно изживяване човечеството трябва отново да усвои.

За да се постигне това – особено в нашите тежки дни, – човечеството трябва преди всичко отново да извоюва чувството за истината. Благодарение на материализма ние всъщност постепенно сме се отклонили от истината. Благодарение на материализма сме се изгубили по отношение на разбирането на истината. Сравнете например журналистическите описания – а колко много хора не четат нищо друго освен вестници – на дадено събитие, на което сте станали свидетели. Когато четете за него във вестниците, ще откриете, че то е описано по начина, по който въпросният репортер смята, че може да направи впечатление на своите читатели. Но чувството за това, че написаното трябва да отговаря на истината, все повече и повече отсъства. И така, докато това чувство не проникне човечеството, в душите няма да могат да се събудят онези импулси, които отвеждат от сетивния свят в духовния. Защото благодарение на тази липса на разбиране на истината нашите понятия стават все по-фалшиви. Колко често изживяваме например следното: някой пише за духовната наука, да кажем, за това, което съм публикувал за нея. Той пише и въз основа на своите материалистически понятия не може да не каже, че всичко това е плод на фантазията и че нещата не се правят така. И после стига до това да изследва как става така, че даден човек може да бъде фантазьор.

Такава статия⁶ действително се появи неотдавна! Авторът проучва как е възможно човек да стане такъв фантазьор. В нея се разказва откъде произхожда този човек – в случая това съм аз, – как е живял, как благодарение на своята расова принадлежност е успял да развие подобни фантазии. Авторът измисля невероятни неща въз основа на своя материализъм. Това е, което казвам: хората се хващат за лъжите и вътрешно изопачават истината.

Разбира се, това не може да се докаже непосредствено. Но какво би могло да бъде по-невероятно от обвиняването на някого във фантазърство и после измислянето на невероятни фантастични неща за него! Когато разгледате съвременния живот по-внимателно, ще видите, че е разпространена една много голяма липса на чувство за отговорност към това, че всичко, което казваме, съответства на реалността. Без да сме усвоили това чувство по най-интензивен начин, не можем да открием достъп до духовния свят. Също така не можем да разберем защо трябва да е вярно нещо, което духовната наука ни представя като истина от духовния свят. Но нашето мислене е твърде ограничено, за да разглеждаме настоящето наистина по този начин, и сме твърде зависими от личните си интереси, за да можем реално да виждаме как неистината се разпространява във всички области на живота.

Да се размишлява за нещо с вярно чувство, с верни представи, представлява първоначални стъпки към духовната наука. И мисли като тези трябва да бъдат, бих казал, един вид съзнателна подготовка за онова, което трябва да бъде бъдещото човечество. Защото само в повторното обединение на нашата душа с духовното може да има бъдещо благополучие за човешкия род. Духовната наука не е нещо, което търсим като някаква сензация, а тя трябва да бъде това, за което знаем, че трябва да се прояви в нашето съвремие, защото човечеството се нуждае от тази духовна наука. И ние трябва да се чувстваме като задължени към нея, когато можем ясно да проследяваме хода на човешкото развитие. Какво безкрайно душевно обогатяване изживяваме, обогатяване, което ни се дава от духовната наука чрез това, че светът малко по малко се разширява за нас, като към физическата действителност на човешкото развитие се прибавя и духовната действителност! Все повече хората в материалистическата епоха се отдалечават от света, в който пребивава човекът между смъртта и ново раждане. Духовната наука трябва отново да им върне живота с цялостния човек, както и с онова, което съществува от човека, когато е без физи-

ческо тяло. За това обаче нашият свят не ни дава нищо.

Наистина може да е тежко на душата, когато тъкмо в настоящите тежки времена видим книга като тази на Ернст Хекел⁷, която се появи наскоро. Той я нарича „Мисли за вечността“. Ернст Хекел е един от забележителните духове на настоящето. Тези „Мисли за вечността“ изхождат тъкмо от настоящата световна война. Какво е главното съдържание на книгата? Главното съдържание на тази най-нова Хекелова книга се съдържа в думите: „Какво може да ни покаже тази война? Хиляди и хиляди души умират от външното насилие, без никаква необходимост от това. Не трябва ли да видим в тази война доказателство за това“ – смята Хекел, – „че мислите за вечност и безкрайност представляват един абсурд? Не трябва ли да ни убеди в това тъкмо тази война, която унищожавя човешкия живот чрез външните случайности, като куршуми и т.н., не трябва ли тази война да ни покаже“ – така смята Хекел – „как няма нищо, което надхвърля обикновения физически живот?“

Разбира се, други хора от нашето съвремие чрез това, което представляват тези тежки събития, ще стигнат до мисли за вечността от съвсем друг вид, до противоположни мисли за вечността, до мисли за вечността, към които най-малко ги води чувството, че тези, които преминават през портата на смъртта в такива времена, продължават своите задачи в други светове и че тъкмо това, което те принасят като жертва, представлява в продължаващия им живот отправна точка за това, което имат да извършат, когато вече не носят физическото тяло със себе си. С обикновените науки може да се докаже едно или друго. С помощта на обикновените науки може да се конструира отлична апаратура, която повишава жизнения стандарт и допринася за напредъка на човешката култура, но също така и най-ужасяваща апаратура за унищожение. Благодарение на нея може да се докаже както дадено нещо, така и нещо съвсем противоположно. Но за да се проникне действително в света, в който живее вечното, е необходима духовната наука.

И тази духовна наука, за това тук говорих, най-малкото пред някои от Вас вече говорих, тази духовна наука ни показва, че онези, които са напуснали телата си рано, преди да е изтекла обичайната продължителност на живота на физическия план, предават своето етерно тяло на етерния свят и продължават да живеят като индивидуалности. И така, духът и смисълът на духовната наука показват, че когато едно такова етерно тяло, което все още е в състояние да поддържа физическото тяло, се предава на етерния свят, съдържа в себе си сили, които биха могли да поддържат физическото тяло в продължение на десетилетия. Това е пример, свързан с етерния свят.

Онова, което даден човек придобива чрез своята жертвена смърт, продължава да живее в неговата индивидуалност. То продължава да живее в него тъкмо във време като нашето, когато можем да прозрем смисъла на това, което се случва, само тогава, когато можем да гледаме с душевните очи на духовната наука. И тя ни прави способни да обръщаме внимание на духовния еквивалентен образ на онова, което се случва сега на европейска земя поради факта, че на европейския физически план се разиграват могъщи и болезнени събития. Духовният корелат, духовният паралелен процес на това – понеже всичко на физическия план се ръководи от духовния свят – трябва да протече в бъдеще през физическите събития на човешкото развитие. Но това ще даде резултат само ако човешките души тук, на земята, в своите физически тела придобият съзнанието, че получават активна помощ от силите, живеещи в духовния свят благодарение на безбройните жертви, и те могат да приемат това влияние, за да са в състояние за в бъдеще да продължат дейността си на земята, обединени с мъртвите чрез съзнанието, което може да има душата за реалността на духовния свят.

Това е, което духовната наука трябва да даде на хората във връзка с настоящите събития. После хората ще могат да направят по правилен начин плодотворен за бъдещето и духовния еквивалент на това най-значително световно събитие, както и да мислят и чувстват по правилен начин:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от мъката на изоставените,
от жертвите на народа
духовен плод ще израсте,
ако душите осъзнато
към царството духовно се насочат.

СЪСТАВНИТЕ ЧАСТИ НА ЧОВЕКА МЕЖДУ СМЪРТТА И НОВО РАЖДАНЕ

Касел, 18 февруари 1916 г.

Времето, в което живеем, може да ни накара да прозрем колко много е необходимо за съвременния човек да изследва смисъла на земния живот. Този смисъл обаче никога няма да ни се разкрие, ако просто разглеждаме разиграващото се в сетивния свят. Защото всичко, което се разиграва в него, съдържа по-дълбок смисъл поради факта, че духовното се разкрива и в това сетивно битие. Нашето време представлява тежко време на изпитания. И онези, които вярно и твърдо следват учението ни, ще трябва да разберат колко тежко изпитателно време е нашето, как то ще може да разкрие своя смисъл само ако се издигнем до това, което се разкрива духовно, както и в толкова тежките събития, разиграващи се на физическия план.

С оглед на факта, че наблюдаваме полетата, върху които портата на смъртта се отваря за безбройни жертви, и с оглед на мислите, че твърде много наши приятели изоставят физическия план, днес може би ще направим добре, ако обърнем внимание на това, което се казва за света, в който човек навлиза, когато прекрачи портата на смъртта. От тази гледна точка – знаете, че има много, много гледни точки, от които можем да подходим при нашите разглеждания – ще разгледаме живота между смъртта и ново раждане.

В нашата духовна наука се опитваме първо да се запознаем с човека така, както той се представя пред нас. Знаем, че той се представя така, че разкрива своите физически и духовни страни. Знаем, че тези духовни страни остават свръхсетивни за физическия план. Духовното може само да се прояви чрез физическото. И когато разглеждаме по този начин човека на физическия план, за да го разберем в смисъла на нашата духовна наука, ние казваме: първоначално ни се откриват – знаете това от изложеното в „Теософия“ – четири главни части на

човешкото същество, които наричаме физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз. От етерното тяло нататък останалите части на човешката природа са невидими за физическото наблюдение. Но изживяваме нашия Аз и астралното ни тяло. Изживяваме ги вътрешно. Изживяваме ги чрез това, че сме в състояние да се познаем като Аз, когато Азът също остава невидим, свръхсетивен. Накратко, може вече да се разбере, дори ако се остане само в рамките на физическия свят, защо разглеждаме човека според тези четири съставни части.

Нека си представим днес, че е възможно да се разглежда човекът, живеещ между смъртта и ново раждане, също по подобен начин, че е възможно също така да се говори за частите на човека, който се намира в живота между смъртта и ново раждане. Вие знаете: физическото тяло се отдава на елементите, на субстанциите на земята. Етерното тяло се отдава на елементите на етерния свят, а след известно време се освобождава също и това, което се съдържа предимно в нашето астрално тяло, за което обаче земният човек вече нищо не знае, и Азът продължава после своя път през света, който изживяваме между смъртта и ново раждане.

Не трябва да вярваме, че човекът, намиращ се между смъртта и ново раждане, не е също така едно диференцирано, съставено от различни части същество, както човекът тук, във физическия свят. Ние можем да говорим също така за съставни части на човешката природа между смърт и ново раждане. Само че ще трябва да говорим за това по следния начин.

Тук, когато разглеждаме човека на физическия план, Азът се проявява като това, което ни се представя – ако мога да употребя този израз – като най-висшето нещо. Физическото тяло за човека е общо с всички минерали, етерното тяло – с всички растения, астралното тяло – с всички животни. Аза той има само за себе си. В духовния свят този Аз, който тук се проявява като най-висша част на човешката природа, там, в духовния свят, между смърт и ново раждане, е най-нисшата ѝ част. Както тук започваме при физическото тяло, така в духовния свят

трябва да се започне с Аза, който само е обвит от астралното като мъгла по времето, когато човекът преживява душевния свят, но този Аз остава най-нисшата част на човешкото същество между смъртта и ново раждане. Така, както тук се обгръщаме с духовни части, преминавайки от духовния свят във физическия чрез раждането или зачеването, така в духовния свят също се обгръщаме с духовни части. Имената за тези духовни части всъщност вече са ни известни. Сега ще ги разгледаме от малко по-друга гледна точка. Преминавайки през портата на смъртта, ние се обгръщаме с духа-себесъщност (Geistselbst). Това е част на човешкото същество, която в бъдеще човек ще разгърне по време на Юпитеровата епоха. Това, което сега наричам дух-себесъщност за света между смъртта и ново раждане, не е точно същото, което ще се развие после, когато човекът ще се отпрати от Земята към Юпитер, а това, което той ще развие на Юпитер, ще бъде един вид външно отражение, за сетивата то ще бъде един вид еквивалентен образ на духовното същество, в което се обгръща човекът, когато преживява времето между смъртта и ново раждане. Тази част, в която се обгръща човекът във времето между смърт и ново раждане, може да се обозначи като дух-себесъщност.

По-нататък човекът се обгръща с частта, която може да се обозначи като дух-живот (Lebensgeist), която също така представлява еквивалентна духовна част на нещо, което ще последва във физическия развой по времето на Венерината епоха. И същинският човек-дух (Geistesmensch) е онова, което се развива в човека като духовен еквивалент на това, което във физическо отражение той ще има в своето физическо развитие по време на Вулкановата епоха. Така че можем да кажем: както тук човекът се обгръща с астрално, етерно и физическо тяло, така, докато се намира в духовния свят, той се обгръща с дух-себесъщност, дух-живот и човек-дух.

Сега бих искал да опиша по-точно как се установяват нещата чрез инициационното познание. Когато човек преминава през портата на смъртта, той предава физическото си тяло на

земните елементи. Това освобождаване от физическото тяло е извънредно важно за живота между смъртта и ново раждане. Звучи тривиално, когато се казва, че смъртта е всъщност раждането за духовния свят. Но това е правилното изказване. Трябва само да привикнем да правим понятията си по-гъвкави, така че да не се хващаме с тях здраво за това, което ни предлага земята. Свикнали сме да изграждаме нашите понятия само според това, което ни предлага земята. Вече трябва да можем да променяме понятията. Животът в духовния свят е напълно различен от този на земята. Духовният опит, който човекът придобива в духовния свят, преминавайки през портата на смъртта, е, че от него отпада физическото тяло. Това е едно значително, изключително значимо преживяване! И за това преживяване трябва да се каже, че стои по напълно противоположен начин спрямо началото на духовния живот след смъртта, както и раждането на човека – спрямо физическия живот между раждането и смъртта. Никой не може да има наблюдения върху своето раждане. Раждането си човек не изживява със силите на физическото познание тук, на земята. Така, както не изживяваме физическото си раждане, така, както човек няма спомени – те започват по-късно – за процеса на своето раждане и както това е правилно за земния живот, така това е обратното за живота между смъртта и ново раждане. Защото моментът, мигът – не мога да кажа, на смъртта, а на смъртното битие, – този миг остава нещо, което човекът винаги може да наблюдава по време на живота между смърт и ново раждане. Така, както във физическия живот никога не можем да си спомним за процеса на своето раждане, така от момента на смъртта имаме ясно целия си живот между смъртта и ново раждане, но от другата страна, от страната на духовното преживяване, така да се каже, от другия бряг. За земния човек смъртта представлява нещо ужасно, и то с известно право. Тя представя разрухата на физическия земен човек. Точно противоположен е случаят, когато между смъртта и ново раждане човек вижда смъртното битие: тогава му се разкрива победа-

та на духа над телесното, тогава смъртта разкрива най-красивото, най-величественото, най-възвишеното, което изобщо може да се изживее. И докато по времето между смъртта и ново раждане човек е в състояние да вижда цялото си битие на мъртъв, това виждане е нещото, което ни дава съзнанието след смъртта, така че да знаем: ние сме отхвърлили своето физическо тяло. И фактът, че винаги имаме това изживяване, ни дава нашето себесъзнание след смъртта така, както постигаме себесъзнание тук, във физическия живот, благодарение на факта, че имаме физическото си тяло.

Когато с астралното си тяло и Аз сме извън физическото си тяло от заспиването до пробуждането, ние нямаме съзнание за физическия свят. При пробуждането си трябва да се вмъкнем физически в себе си и тогава азовото съзнание може отново да разцъфне. Всеки път, когато след смъртта поглеждаме към момента на смъртта, когато цялото събитие, това прекрасно – погледнато от другата страна, – величествено събитие се изправи пред нашата душа, тогава се разпалва отново и отново съзнанието след смъртта. Това зависи изцяло от непрекъснатото съзерцание на този миг.

А с това е свързано и още нещо. Малко трудно се говори за такива неща, защото, както казах, тук, във физическия свят, няма съответстващи опитности, но трябва да се опитваме да описваме нещата такива, каквито са. Когато в продължаващия след смъртта живот наблюдаваме смъртното битие, имаме усещане и впечатление, че там, където сме умрели, вече няма пространство, че там няма нищо. Това, както се каза, е трудно за описване, но е така: там е нищото. И казано по външен начин: това изглежда величаво и възвишено поради факта, че около нас изгрява един нов свят. От всички страни напират прииждащият духовен свят, но нищото е там, където сме умрели. Така, теоретично описано, нещата звучат ужасяващо, но в усещането след смъртта няма нищо ужасяващо. В усещането след смъртта в душата започва да струи нещо дълбоко удовлетворяващо. Човек същевременно се учи да се разширя-

ва в целия свят и да наблюдава нещо, което представлява един вид празнота в света. И от това възниква усещането: това е твоето място в света, мястото, което е твое. И човек получава усещането, тъкмо от тази празнота, че има чувство за смисъла на целия свят, че всяко отделно човешко битие – човек го получава, разбира се, като обяснение за самия себе си – трябва да бъде тук. Това място би трябвало да бъде винаги празно, ако не съм тук – така си казва всяка душа. Че всеки, всеки като човек има определено място във Всемира, това усещане, необикновеното вътрешно, стоплящо усещане, което произлиза от това наблюдение: че целият свят е тук и че целият този свят е извлякъл като от симфония единствения тон, който е и който трябва да е тук, защото в противен случай светът не би съществувал. Това е усещането, което произтича от погледа назад към преживяването на смъртта. То остава, защото даява азовото съзнание, себесъзнанието между смъртта и ново раждане.

После следва кратък период – но достатъчен – на съвместен живот с етерното тяло. Всичко, което човек е преживял в живота си, до най-малки подробности, изведнъж се изправя като огромна картина на живота. Това продължава няколко дена. Налице е едно много интензивно чувство: земята, върху която е стоял досега, се движи напред, но човек остава на място, той притихва. Той не се придвижва с пространственото движение на земята. В същото време картината на живота става все по-голяма.

Човек не говори в буквалния смисъл, когато говори за даден спомен за живота, защото има спомените, гледайки назад във времето. Но всичко се случва едновременно. Това е картина, подвижна картина, в която, както казах, се проектира и най-малката подробност.

После човек се отделя от това етерно преживяване. Настъпва освобождаване от етерното тяло. Всичко, с което е бил свързан човек като етерно тяло, което по-рано е имал вътрешно, сега вече става външно. То се уголемява все повече и повече

и се вплита – това е всъщност правилният израз – в духовния свят, в който човекът е навлязъл. Сега този свят представлява празното пространство, за което говорих. Той остава празен. А етерното тяло се уголемява все повече и повече.

Трябва да запомним, че би била грешна представата – трябва да призная, че бях убеден във всички случаи, в които можех интензивно да изследвам тъкмо този факт, за който говоря сега, че това е заблуда – да се вярва, че в живота между смъртта и ново раждане това, което сме втъкали като етерно тяло в духовния свят, не може да се вижда. Ние го виждаме. Виждаме, че то принадлежи на нашия външен свят. Това, което в етерното ни тяло преди е принадлежало на нашия вътрешен свят, сега принадлежи на външния ни свят. Ние го наблюдаваме. И е важно, че можем да го наблюдаваме, защото по този начин много от външния духовен свят е налице като родство между това, което сме втъкали, и всеобщия духовен външен свят.

Вероятно си спомняте за лекциите, които изнесох във Виена⁸ за времето между смъртта и новото раждане, когато посочих, че първоначално човекът е втъкан в един свят, който представлява изцяло мъдрост. Докато тук човек търси усилено мъдростта, там той се намира в светлината на мъдростта. И тази мъдрост, в която той пребивава, го завладява. И тя би го завладявала все повече и повече, ако не съумее да втъче в света това, което по време на живота е втъкал като мъдрост в своето етерно тяло. По този начин се смекчава огромното изобилие от светлина на мировия етер и той започва да разбира това, което светът протъквава, одушевява и одухотворява в мировия етер.

Така имаме това, което отпада от човека, когато бива приет от духовния свят. Защото от земните части на човешката природа остават само Азът и астралното тяло. Физическото тяло отпада. И е налице това, което нарекох „празнота“. Етерното тяло навлиза в мировия етер. Човекът продължава своя път. Заради това, което като свое етерно тяло той отдава на мировия етер, той се обгръща с нещото, което нарекох дух-се-

бесъщност.

Би било добре още малко да обърнем внимание на това, което остава: понятието за човека. За тази празнота няма нужда да говорим, защото тя е от огромно значение само за човека, който е умрял, който има преживяванията, които описах. Но с етерното тяло се случва и още нещо. Етерното тяло обективно се вплита в онова, което представлява всеобщ миров етер. Етерното тяло на човека се намира в него. Сега вече ще стане ясно, че етерното тяло на даден човек, който умира млад, във в света представлява нещо различно от етерното тяло на човек, достигнал нормална зряла възраст. Всяко етерно тяло има своя задача и не може да става въпрос за желание да се умира по-рано или по-късно. Това би била много погрешна представа. Но все пак е вярно това, което ще кажа сега.

Когато даден човек умре твърде млад, той има етерно тяло, което може би би могло да се грижи за физическото тяло още десетилетия, би могло да работи в него в продължение на много години. Една сила се загубва в духовния свят толкова малко, колкото и във физическия свят. Това значи, че в етерното тяло, което човек оставя след смъртта си, е налице силата, която може би още десетилетия би могла да поддържа физическото тяло на човека. Тя не се намира вече във физическото човешко тяло. Тя е навън в света. С един пример това би могло да се разкрие най-добре пред нашата душа.

В сградата в Дорнах имахме едно момченце.⁹ На някои от нашите приятели вече разказах за това. Седемгодишно, момчето умря вследствие на трагичен инцидент. Вечерта то трябваше да донесе храна от лавката, която се намира в близост до Дорнахската сграда, и поради нещастно стечение на обстоятелствата момченцето тръгва от лавката през тръстиките, намиращи се край път, по който точно тогава се движи претоварена с мебели кола. Претоварената кола блъсва и премазва момчето. Ужасно болезнено събитие. Точно след лекцията пристигна новината, че момчето е мъртво. Трябваше да се проверят нещата с тази кола. Външните обстоятелства също

бяха забележителни. Момчето иска да тръгне четвърт час по-рано, но го задържа някакъв човек, който иска да вървят заедно. То иска да излезе през друга врата и така се озовава вдясно на колата, превозваща мебели, която го блъска отляво. Някой му казва, че трябва да излезе през другата врата, така че то е насочено в друга посока. Освен това по въпросния път не е минавала кола с мебели може би от години и може би години няма да премине друга. И така, търсеха момчето. Колата беше толкова претоварена и за нещастие паднала така, че не можеше да бъде повдигната, защото хората, ползващи колата, не носеха нищо подходящо за целта и просто си отишли. Едва на следващия ден колата беше изправена. Колата обаче трябваше да се повдигне през нощта, а мъртвото момче лежеше под нея.

Известно време това момченце се намираше в атмосферата на сградата. Наистина е вярно, че от него време, скоро след смъртта му, етерното му тяло се вгради в аурата на сградата. И човек забелязва – това наистина звучи нескромно – как от неизразходената етерна сила на етерното тяло идва вдъхновението, от което се нуждаем, за да правим в сградата нещата, свързани с изкуството.

Разбира се, може би за човешкия егоизъм е по-привлекателно всичко това да се приписва само на нечия гениалност. Но нещата стоят така, че и това, което се проявява вътрешно, се дължи на външни духовни влияния. И ние можем да посочим такива конкретни духовни влияния. Имаме работа с етерното тяло на едно момче, което тяло е станало на седем години и е могло да се грижи за физическото тяло още шест-седем десетилетия, което с цялата могъща формираща сила, необходима за оформянето на човешкото тяло, сега се намира в етерната аура на Дорнахската сграда.

И тъкмо на артистите се осмелявам да кажа това с пълна сигурност: Изкуството, което е необходимо, за да се оформи физическото тяло от етерното, е много по-голямо от което и да е изкуство, което човек упражнява на земята. И всички импулси за изграждане на физическото тяло се намират вътре в

етерното тяло. Артистът също ги взима от своето етерно тяло, когато твори.

Това е само пример, могат да се приведат и други, в които може да се наблюдава силата на неупотребеното етерно тяло. Тъкмо тази година през портата на смъртта преминаха наши скъпи приятели, които бяха още млади. И така, ние виждаме, че тъкмо в това време през портата на смъртта преминават безброй хора в активна възраст и оставят своите етерни тела, които могат да работят още десетилетия над физическото тяло. Тези етерни тела, които още повече са укрепнали и заздравени поради факта, че са преминали през самопожертввателна смърт, са налични и ще бъдат налични. И тези хора в бъдеще, когато над европейската земя ще се разиграват други, различни от днешните събития, ще са в състояние да живеят в една духовна, етерна атмосфера, в която се намират неизразходените етерни тела. И когато на земята има души, които ще могат да разбират това, което ще живее духовно като реални етерни сили – такова разбиране ще може да се получи само от духовната наука, – те ще усещат инспириращите сили на онава, което ще остане от тези етерни тела.

А това спада към чувствата, които тежко тегнат над сърцата ни, тежко, защото, от една страна, ние трябва да наблюдаваме необикновеното, което би могло да се случи, ако наистина много хора осъзнаят какво се сее чрез смъртта, дело на големите настоящи събития, докато, от друга страна, е все още твърде малка групичката от хора, които могат да имат разбиране за тези неща. И би могло твърде лесно да стане така, че поради неразбирането на духовната наука, благодарение на изпълващия цялото човечество материализъм, в бъдеще хората да продължат да живеят без ни най-малка представа за това, което произлиза от смъртта.

Една такава възможност не трябва да оставяме да живее в сърцата ни по друг начин, освен да сме проникнати изцяло от едно такова съзнание, да го приемем напълно и да правим това, което можем да направим за неговото разбиране. Бих казал, че

не трябва да се изпълваме с грижи за това, че материализмът се е разпространил толкова много. Трябва да познаем колко много е разпространен материализмът на земята, но не трябва да се затваряме пред все по-ширещия се материалистически светоглед, а да вършим все повече това, което е наш дълг.

Толкова за етерно-телесното. После човекът продължава нататък. Първо той се обвива с духа-себесъщност, който се изгражда по малко по-различен начин от всичко онова, което се изгражда, когато живеем тук, в земното битие. Би могло да се каже: духът-себесъщност е нещо, което ни обгражда от всички страни и в чиято среда се чувстваме. После човек продължава да живее в другите обвивки, като в същото време преживява, както често съм описвал, нещо като духовна ретроспекция, като преживява – но сега по по-различен начин, отколкото чрез простата картина, която описах – онова, което действа като един вид противоположност на земния живот. Можем да си изясним как протича следващият период. След като етерното тяло е отхвърлено, ние продължаваме да живеем с нашето астрално тяло и нашия Аз, обгърнати от нашия дух-себесъщност. Този дух-себесъщност представлява нещо като пробуждаща сила. Той ни води назад, така че изживяваме, наистина връщайки се назад, последния си живот от раждането до смъртта. Когато например тук, на земята, казваме на някого нещо, което му причинява болка, изживяваме една такава случка от наша гледна точка тук, на земята, във физическото тяло. Не можем да го изживеем от гледната точка на другия. Ние изобщо нямаше да можем да живеем във физическото тяло, ако желаехме да живеем по друг начин, освен да изживяваме всичко от самите себе си. Но да вземем следния случай: причиняваме на някого огромна болка чрез думите, които изричаме, обладайки от гняв. Това, което той усеща и чувства, не можем да изживеем тук. При ретроспекцията, която сега описвам, изживяваме това, което другият чувства, винаги като резултат на това, което сме извършили. Така ние живеем в света на следствията. Изцяло от себе си изживяваме това, което другите са преживе-

ли по време на нашия физически живот, докато достигнем до мига на нашето раждане. После се обгръщаме с нещото, което може да се нарече духовното отражение на това, което ще се развие на Венера. Ние се обгръщаме с духа-живот. И от този дух-живот се определя по-нататъшният ни живот, който често съм описвал. Той е описан от различни гледни точки също и във Виенския лекционен цикъл за живота между смъртта и новото раждане. Сега искам да го опиша от друга гледна точка.

Ние се обгръщаме с духа-живот. Това се проявява по определен начин и е важно да се проумее. Духът-себесъщност ни води назад, той има работа главно с нашата същност, с нашата индивидуалност. След като ни е върнал до нашето раждане, той ни повежда по пътища, които трябва да изменим в духовния свят.

Другояче стоят нещата с това, което другата обвивка, духът-живот, извършва с нас. Тук, във физическото тяло, сме проникнати от етерното тяло, което съдържа жизнения етер и всичко, което ни оживява. Ние сме проникнати от етерното тяло – знаете, че то се издава само малко над физическото тяло, а иначе има напълно подобна форма – и живеем чрез него. Който няма етерно тяло, не може да живее на физическия план.

Когато отделим астралното тяло от себе си, знаем: ние сме обгърнати от духа-живот. Сега също така забелязваме: ние сме били обгърнати от него през цялото време, докато духът-себесъщност ни е водил назад. Но сега тепърва забелязваме това. Ние го забелязваме по-късно, когато преживяваме времето на камалока. И сега осъзнаваме нещо много забележително: чрез факта, че сме обгърнати от духа-живот, е възможен животът ни между смъртта и ново раждане. Защото тук, във физическото тяло, трябва да живеем, бих казал, вътре в нашата кожа. Това не го можем между смъртта и ново раждане в духовния свят. Ако искахме да живеем в духовния свят само в нас самите, на едно-единствено място в духовния свят, тогава трябваше да умираме постоянно, тоест нямаше да можем да живеем. Ние

трябва да живеем с цялата Вселена. Трябва да имаме цялата Вселена като огромен жив организъм и да живеем с него.

Това би могло да се случи по два начина. Ние бихме могли да се включим в цялата Вселена. Но ако се включим така, съзнанието, което имаме и което съм описал, това себесъзнание също ще се включи в небулозата. Ние трябва много повече да сме подвижни в големия, жив миров организъм. Тук във физическото тяло една част от нас, да кажем, ръката, се намира на определено място. В духовния свят трябва винаги да сме подвижни. Трябва винаги да се местим от едно място на друго. Това прави духът-живот. Затова оставяме дадено място, за да се придвижим до друго. Това е ритмичен процес, така че винаги да се връщаме на същото място. Но ние трябва да бъдем развеждани в духовния свят. За нас възниква подвижен, духовно-подвижен живот. Тук, като физически хора, с известни изключения, ние сме приковани на едно-единствено място. Духовното се внася във физическото и така можем да се движим на физическия план. Това всъщност представлява ариманическо действие, когато духовното се внася във физическото от Ариман. Но в духовното е правилно, че биваме развеждани в целия миров организъм. И по този начин ние привикваме с това, тъй както тук, на земята, привикваме с определено място, бих казал, с цялата околна среда на земния живот. И докато сме водени в този миров организъм от едно духовно място към друго – по-точно описание ще намерите в моя Виенски цикъл, – в същото време в нас се посажда това, от което се нуждаем, а именно от силите за подготовката на нашия нов земен живот, за слизането ни отново в земния живот. Защото животът между смърт и ново раждане през първата половина протича така, че се намираме извън земния живот, а през втората сме в процес на подготовка за новия земен живот.

Вижте, днес подходът на материализма към всичко е напълно противоположен. Човек се въвежда в най-големи заблуди, и то в такива, в които не само вярва, но ги приема като разбиращи се от само себе си. Когато се появи някоя личност,

която е гениална, например като Гьоте, хората приемат този факт напълно материалистично. За Гьоте е написана и издадена една много дебела книга¹⁰, в която всички негови предци, които могат да се проследят, се разглеждат телесно и духовно в материалистически смисъл – но материалистът взема под внимание само тялото – и после се посочва как Гьоте наследява едно нещо от някой свой предшественик, а друго нещо – от друг. Гьоте казва за себе си иронично: „От татко имам аз снагата, от майка – ведростта в душата...“ – и т.н. Точно тук, в Касел, в един лекционен цикъл разясних¹¹ как хората възприемат това напълно материалистично, като се показва как наследяваме всичко чрез физическия наследствен поток, особено що се отнася до гениалността. Много често съм казвал: „Абсурдно, смешно и безразсъдно е, когато материалистът си обяснява как през множество поколения определени способности се развиват и се проявяват като наследство в гения. Материалистът дори вярва, че с това описва опит. Той обаче не описва никакъв друг опит, освен този, че някой, паднал във водата и издърпан обратно, се е намокрил“. Душата, разбира се, преминава през всички предци по определен начин и поради тази причина тя е зависима от всичко, което е извлякла от предците. Както този, който е паднал във водата, е мокър, така и човекът носи черти от своите предци, когато преминава през поколенията. Другояче би било, ако нещата се погледнат от другата страна и се докаже, че гениалността, която е налице, се наследява от следващите поколения. Това обаче не се прави. Това би трябвало да докажат хората! Но то не се взема под внимание. Проучват се предците на Гьоте, но се пропуска да се разгледа как стоят нещата с неговия син или с неговия внук! Проследете дали гениалните способности се наследяват от следващите поколения! Възможно е понякога нещата да са прикрити, но за едно наследяване на гениални способности от следващите поколения не може и дума да става. Такова наследяване на гениални способности не съществува.

Става въпрос обаче за друго. Когато човек опита да про-

следи една човешка индивидуалност, която в определено време влиза във физическо тяло – тя идва от духовния свят, – това е същата индивидуалност, която събира бащата и майката, която съдейства бащата и майката да осъществят неговото рождение. Да, тази индивидуалност действа още по-назад в поколенията така, че накрая да се открият двама души, чрез които индивидуалността да може да осъществи своето възплъщение. В това, което протича през столетия от предци към потомци, действа индивидуалността. Колкото и чудно да звучи, то е така. Гьоте е имал баща и майка, дядо и баба и т.н. Когато се върнем столетия назад, ще видим, че тази индивидуалност на Гьоте вече е действала от духовния свят така, че винаги да намери онези, които да дадат като резултат стария Каспар Гьоте и госпожа Айа. През столетия от духовния свят действа индивидуалността, тя действа в поколенията.

Това е точно обратното на случая, който се приема. Човекът има това, което носи в своята душа, но не наследено физически от своите предци. Той подбира своите предци от духовния свят, от мировата среднощ, която се намира по средата между смъртта и ново раждане, така че да може да открие онези, чрез които да поеме пътя в земния живот. Това е мистериата, която се случва там. Това е нещо извънредно значимо, в същността си дълбоко разтърсващо. И така виждаме, че е налице наистина вътрешна взаимовръзка между това, което се случва в духовния свят, и случващото се долу във физическия свят. И в същото време виждаме колко забележително е вплетен нашият духовно-душевен живот между смъртта и ново раждане в това, което се случва тук, което тук просто не се забелязва.

В по-новата философия за духовното се говори по много забележителен начин. В Хале имаше един професор¹², който сега се смята за много значима фигура във философската сфера. Той издаде една книга – „Философията на като-че-ли“, – в която се опитва да докаже, че понятията като дух и душа не представляват реалност, но че са полезни при разглеждането

на света. Би трябвало, казва той, човекът да се разглежда не така, че да се казва, че същият има душа. Но той движи ръцете си и говори, така че може да се каже: този човек се разглежда така, *като че ли* същият има душа. Иначе се оставя душата да бъде душа. Тя не се признава, за нея човек няма грижа. Но нещата се разглеждат така, като че ли човекът има душа, като че ли душата желае да се случва нещо.

Това е удобна, но също така и ужасяващо безсмислена философия. Във всеки случай този, който опита да я приложи в конкретния живот, ще види, че тази „Като-че-ли философия“ е малко пригодна като метод. И човек като Фриц Маутнер¹³, написал философия на езика и свеждащ всичко до езика, би трябвало да се разглежда тъкмо от гледната точка на тази „Като-че-ли философия“, че човек като него като че ли също би могъл да има дух. Ако обаче се направи такъв опит, този метод се оказва непригоден. Не може да се каже, че той може да се разглежда така, като че ли няма дух; този метод не може да се приложи. Там, където не присъства дух, методът не работи. Вие, разбира се, знаете какво имам предвид. Но аз привеждам примера с Фриц Маутнер, защото той спада към онези, които отричат напълно смисъла в историята, за която твърдят от позицията на съвременния материализъм, че тя никога не може да бъде наука. Фриц Маутнер казва: „Ако дъждовна капка¹⁴ падне на земята, научно могат да се открият законите на дъждовната капка, понеже според тези закони падат много дъждовни капки. Отделните случаи могат да се сравнят и да се открият законите.“ Това е, в което вярват съвременните философи: че разглеждането на много случаи, показващи едно и също, води до отделните закони. Но в историята нещата се случват само по веднъж, Тридесетгодишната война например и т.н. И поради тази причина историята за Фриц Маутнер е низ от случки. До такива разбирания трябва да достигнат хората от съвремението, ако наистина отхвърлят духа; защото историята би била низ от случайности, ако в нея не действа като реалност това, което описахме сега, което действа от духовния свят и върху което

работят хората между смъртта и ново раждане. Ние действваме в това, което тук, на земята, се случва между смъртта и ново раждане. Действаме според онези импулси, които се спускат към нас от духовния свят.

Наистина може да се каже: не може да се вярва, че от научна страна може да се направи сериозно възражение срещу духовната наука. Защото ако се сравни това, което може да постигне съвременната наука, с духовната наука, днешната наука се явява най-добрата опора на духовната наука. Трябва само нещата да се разглеждат по правилен начин. Когато вземем в ръка някоя книга, в която даден материалистически настроен човек се изразява полупсихологически, полуфизиологически, намираме следното. Тези хора искат да покажат мисловния апарат – живота на нервите, живота на мозъка. Те изследват мисловния апарат и после наистина показват, че щом в нас се появи някаква представа, е налице мозъчен процес. Така че казват: „Вижте, ние можем да докажем, че без мозъчен процес не може да има мисъл или представа. Какво ще правите с една самостоятелна душа? Съществува само мисловен апарат“.

Но те достигат до още нещо, тези материалистически настроени хора! Ако разгледате обикновените учебници, ще откриете, че тези хора стигат дотам да показват мисловния апарат и да свеждат всяка мисъл и представа до механичните процеси в мозъка и нервната система. Но те трябва да отхвърлят чувствата и волята. Чувствата и волята не могат да бъдат обяснени чрез телесни процеси. Затова те направо се изключват. И щом отворите учебниците, можете да откриете, че изхождайки от своите предразсъдъци, хората са възприели и една воля и едно чувство, но те всъщност не представляват нищо, не са изобщо налице.

Така че естествоизпитателят просто се спира пред чувствата и волята. След като знаем, че мислите се излъчват от нас с нашето етерно тяло, ни се изяснява, че излъчващото се, което излиза от нас заедно с нашето етерно тяло, също така тук, на земята, работи върху външното в нас, формира мислов-

ния апарат и когато той е оформен, идва мисленето с помощта на оформения от мисълта мисловен апарат. Чувствата и волята остават в астралното тяло и Аза. Ние ги носим в духовния свят. Науката не води до материализъм, напротив, истинската съвременна наука оправдава навсякъде нашата духовна наука. Днешният материализъм е зависим от това, че хората нямат потребност за духовен живот, че те не искат да знаят за духовния живот. Също и разбирането не трябва да липсва. Защото наистина, ако човек се занимае с това, което духовният изследовател успява да изнесе от духовния свят относно такъв въпрос, какъвто разгледахме днес, а именно въпроса за живота между смъртта и ново раждане, вече ще може да се разбере, че се нуждаем само от едно по-фино, по-внимателно разбиране от грубото разбиране, което днешните хора имат за външния свят. Но ние живеем в свят, в който материализмът е достигнал до разцвет. Духовният изследовател може дори точно да посочи годината, когато той достига разцвет: 1840/41 г. След това материализмът започва да отслабва, но въпреки това последствията му са огромни. Какво обаче означава този материализъм за разбирането на физическия човешки живот? Тъкмо най-изтъкнатите умове на съвременното хвърлят хората в ужасяваща заблуда под влиянието на материализма.

Има един наистина умен човек¹⁵, специалист по криминална антропология. Изследвал е много мозъци на престъпници. Той има едно много забележително изказване за мозъка на престъпника, че при престъпниците – при по-голямата част от тях – задният дял на мозъка, покриващ малкия мозък, е недоразвит, той е толкова малък, колкото при маймуната. При маймуната е характерно тъкмо това, че нейният тилен лоб също е малък. Разбира се, много удобно е да се каже: „Аха, това е рецидив в маймунската природа, когато човекът е престъпник. Той е роден с твърде малък тилен лоб!“ Но помислете какво огромно значение трябва да има това за моралния живот, ако някой иска да приеме, че човекът има само физическо тяло. Тогава той трябва да каже: „Какво ми говорите за отговорност,

какво ми говорите, че искате да издигнете нравствено хората чрез това или онова възпитание? Всичко това е глупост: онези, които са родени с твърде малък тилен лоб, стават престъпници, стават такива по необходимост.“ Ако материализмът беше верен, щеше да е вярно и това: ние бесим хората не поради факта, че са убили някого, а защото имат твърде малък тилен лоб! Би трябвало само да го признаем: не можем да живеем в света, ако не го признаем. В този смисъл материалисти не можем да бъдем, ако не приемем: хората ги бесят, защото имат твърде малък тилен лоб. Нещо различно би представлявало само забулване на истината.

Но това ли е истината? В смисъла, в който днес направихме това, трябва да говорим за етерното тяло, че то е още налице, за това етерно тяло, което след смъртта дори се уголемява и се вплита във всеобщия миров етер. Ако имаме млад човек с твърде малък тилен лоб, ние не можем да помогнем за неговото уголемяване. Това не може да го постигне никаква физическа наука. Но можем да предложим подходящото възпитание, като си кажем: налице е етерно тяло и част от етерното тяло, която съответства на тилния лоб, и чрез подходящо възпитание ние изграждаме етерното тяло на тилния лоб, а то е също толкова активно в живота, може би дори в известен смисъл по-активно, отколкото тилният лоб, защото трябва да преодолее една определена сила. И тогава от нашето познание за нас бликва утехата, че при човека, чийто тилен лоб е твърде малък, можем да изградим етерния тилен лоб, като извикваме в него едно или друго чувство, когато забележим, че е налице едно или друго предразположение за причиняване на зло. Тогава ще можем да помогнем.

Виждате ли, това е истината. Това е моралната страна на духовната наука! Тя също е налице. От материалистическия светоглед, особено във връзка с моралното, произтичат безутешност и празнота. Утешителна възможност, вливаща се дейно в това, което хората вършат, може да произтича само от онова, което може да ни даде духовната наука. Когато в пра-

вилното време забележим при някое дете определени наклонности, които биха могли да водят до престъпни действия, чрез определен вид възпитание можем да изградим това, което въздейства особено силно върху този тилен лоб в етера, и така да вмъкнем в човека силата, която продължава да живее с него между смъртта и ново раждане и точно на физическо ниво през следващата инкарнация да развие особено добре тилния лоб. Помагаме му не само в тази инкарнация. Ние полагаме основата за един особено добре развит мозък, която той ще носи през живота между смъртта и ново раждане, така че в следващата телесна инкарнация този мозък да може да бъде наистина много добре оформен.

Така духовната наука практически се включва в живота. Само че тя ще трябва да прави повече от това, което се прави днес. Днес твърде много се вярва, че е направено достатъчно с духовната наука, ако известно време се слушат лекции и се приема, че тя е въздействала възвисяващо на душите. Това не е достатъчно! Духовната наука трябва да навлезе активно във всички практически дейности в живота. Във всички житейски сфери тя трябва да покаже духовно-научни плодове. Педагогиката, която днес се намира в пълен упадък, понеже се вярва само в това, което човекът има физически, трябва особено много да се оплоди от духовната наука. Днес все още има много хора, които твърдят: „Вие можете хубаво да ни говорите за духовна наука, ала защо трябва да вярваме на това, което ни разказвате? Ние не можем да го видим. Най-много да може да го види онзи, който по определен начин е намерил пътя към духовните светове, както това е представено в „Как се постигат познания за висшите светове“¹⁶. Защото човек казва: аз искам преди всичко да видя нещо практично. Като при това мисли, че по този начин духовното трябва да се внесе във физическия свят, да се наблюдава външно духа така, както се виждат физическите предмети. Тъй като това е твърде удобно, но то всъщност представлява една напълно егоистична гледна точка. И когато днес материализмът се свързва с егоизма – да,

той представлява светоглед, – по този начин материалистическият спиритизъм е всъщност много по-егоистичен. Защото материализмът приема само физическия свят и свежда всичко само до него. Спиритизмът обаче желае, първо, да си изгради един сетивен възглед за духовния свят, и, второ, да постигне постоянно удовлетворение, но по напълно физически начин. Но в своята неяснота той представя този физически начин като духовност, накратко, иска да остане във физическия свят и при това да има духовното! Болезнено е, че е станало възможно онова нарастване на нашия материализъм, което навлиза в общоприетия, особено в процъфтяващия в Америка спиритизъм. Защото там се развива тенденцията духовното да се огрубява, духовното и духовните процеси да се представят материално.

Съществуват обаче много други начини да се познае това, което е на физическия план, като отражение на духовния свят. Един от начините – сега, разбира се, не може да се посочат всички – е да се търси духовното там, където то действа, например в децата, в които трябва да бъде развивано. Така че педагогиката трябва да се оплоди. Педагогиката може да постигне успех, ако хората съумеят да развият усещане, чувство за духовното, така че учителят да упражнява педагогиката не само според всевъзможни ръководства, а преди всичко да се стигне дотам, че да се наблюдава развиващата се индивидуалност, да се вижда какво тя желае да се прояви от нея самата и да се развие. Това трябва да се постигне, правилно да се постигне! И е добре, ако ние, за да можем да повярваме в такова постижение, обърнем внимание на факта, че човекът в настоящето е всъщност ужасяващо късоглед. Той вярва, че най-накрая е успял да се освободи от всевъзможни детинщини на по-ранните столетия. Не е вярно обаче, че се е освободил от предразсъдъците. Хората е трябвало да се освободят – за да виждат ясно на физическия план и да си извоюват свободата – единствено от старото атавистично ясновидство, от чиито последни остатъци са се освободили преди не много време. Завчера разказах на нашите скъпи приятели¹⁷ в Хамбург за

един особен пример за това ясновидство. Ако човек би имал възможност да се разходи наоколо, може би ще намери също такъв пример. Но аз искам да Ви разкажа за примера от Хамбург. Може би ще можете да намерите за себе си подобен пример и тук, в Касел.

Когато днес даден художник представя грехопадението в рая, тази грандиозна картина, която се намира в Библията за луциферическото изкушение на човека, той го прави реалистично: Адам, Ева и змията, обикновено със змийска глава. Ние знаем от нашата духовна наука, че тази змия е Луцифер. Физическата змия на земята може да бъде най-много един вид символ за Луцифер, но тази физическа змия не е Луцифер. Също и огромната змия, която се вие около едно дърво и горе завършва с обикновена змийска глава, не е Луцифер. Луцифер е същество, което по време на Лунната епоха е изостанало, същество, което, разбира се, не може да се види сетивно. На Луната също не се виждало по физически начин. Едва на Земята се развива тази сетивност. Земната змия се вижда чрез сетивните органи. Луцифер, разбира се, не може да се види сетивно, той трябва да се наблюдава вътрешно. Когато се наблюдава вътрешно, е налице едно вътрешно възприемане. И се усеща: аха, това е този, който в горните си части има нещо подобно на човешка глава. Той е подбудител на виждането: „Вашите очи ще се отворят¹⁸, Вие ще станете зрящи“. Той се намира в главата и изпълва нервната система чак до гръбначния мозък – една човешка глава, продължаваща със змийско тяло, но това трябва да се мисли само етерно. Той трябва да се възприема отвътре. Когато се рисува Луцифер, ако се рисува според Библията, би трябвало да се рисува етерното за гръбначния мозък, а горе нещо, което също е етерно, а не физическо, а именно човешка глава. Това, изразено в картината, би могло да бъде учението за нещата, които имаме днес.

В Хамбург могат да се видят библейски картини от Майстер Бертрам¹⁹, а също, както го описах сега, и грехопадението: не обикновена змия, а змия със змийско тяло, но с

човешка глава. През 14.-15. век, през Средновековието художникът е рисувал така, тоест по онова време за това все още се е знаело. Художникът е рисувал така, защото тогава все още е било налице атавистичното ясновидство. Едва преди няколко столетия то напълно изчезва и трябва отново да бъде постигнато. То не може да се постигне по друг начин, освен чрез това, че благодарение на духовната наука ние се подготвяме да разбираме духовния свят.

Този, който с отворена душа и отворено сърце идва при нашата духовна наука, я възприема така, че вижда: най-важната задача на нашето време е хората се учат да разбират какво има в духовния свят, за да се подготвят по този начин отново да могат да виждат в него, в онова, което действа в света, който е около нас. Как различно ние, като хора, ще вървим през света, когато знаем: не само въздух ни обгръща, а този въздух е проникнат както с видимия, така и с творческия свят; не светлината е видима, а цветовете, а в светлината творят мъртвите етерни тела.

Вярвам, че в нашето време е извънредно необходимо да се чувстваме задължени по-често да включваме в нашите медитации истини като тези за живота между смъртта и ново раждане, каквито разгледахме днес. Също така добър материал за медитация е, ако наистина често извикваме пред душата си, медитирайки, началото на живота между смъртта и ново раждане, тази пустота, която посочва мястото ни в света, това напътствие на етерния свят, вплитането на нашето етерно тяло в етерния свят. По този начин това, което живее в нас, се подбужда все повече и повече да се развива в непосредствено изживяване на духовния свят. И това става вече необходимост за съвременното човечество. Когато се разглеждат днешните събития, би могло да се почувства колко необходимо е това вживяване в духовния свят за съвременното човечество. Днешното време на изпитания ще може да се преживее по правилния начин само тогава, когато известна част от хората успеят да усетят вярно и всеотдайно това, което живее в духовната на-

ука, и как тази духовна наука трябва да подготви човешкото бъдеще.

Тези знаци на времето са сериозни и сериозност се открива, когато размишляваме за много от нещата, които ни заобикалят. Помислете, ние говорим за това, което трябва да очертае нашия път с един сериозен принцип: търсене на общото във всички човешки души²⁰ от всички народности и раси. Ние разглеждаме с право това като един висш идеал на човечеството, но не трябва да си затваряме очите пред факта, че животът на съвременна Европа формира един чудовищен контраст в сравнение с този идеал. Можем ли да кажем, че това, което европейското човечество изразява, се намира неимоверно далеч от този идеал? Колко далеч се намира то от него! И можем ли – можем ли, казвам – да разглеждаме този идеал като нещо, което днес да приложим така непосредствено? Като германци не сме ли длъжни, при тези европейски обстоятелства, да мислим за реализирането на един такъв идеал тъкмо сега? Като германци бихме изпълнили много лошо възложената ни специфична мисия, ако днес просто се включим към всеобщи неясни идеали. Времето ни задължава да разгърнем специфичното на нашата средноевропейска същност. И вече свързани с него, ние трябва да разглеждаме кармата, която, бих казал, ни е отредена.

Помислете само, когато разглеждате днешните световни събития, че в смисъла на тези велики световни събития ние не сме поставени толкова зле. Кармата доведе до това, че нашето движение беше първоначално част от общото Теософско движение. Много по-рано тази война показва това, което тя показва днес на немците. Тя напълно раздели нашето немско движение, откъсна го от теософското и посочи колко е необходимо тъкмо от немската субстанция да израсте онова духовно течение, което може да ни понесе и което трябва също така да понесе останалия свят. Можем да кажем, че като Антропософско движение вече години наред усещахме върху нашето специално поле на дейност особено много тъкмо английската

омраза. Сега тя само се разраства, защото там не може да се мълчи. Каквото се пише за нас в последно време от страна на така наречените английски теософи²¹, надхвърля всичко човешко. И така, вече трябва да кажем, че когато разглеждаме хода на нашето движение, виждаме кармата да протича през нашето движение така, че тя е в пълно съгласие с това, което също така ни показва днес великото движение в света. Това, че кармата ни доведе достатъчно рано към независимо утвърждаване на немския духовен живот, можем да окачествим като наша благоприятна карма, и фактът, че антропософията откри своя център в немския духовен живот, можем да разглеждаме като един вид сияеща зорница за нашите кармични потоци. И след като – бих казал – предзнаменованията, които са налице във в света, при нас се показаха много по-рано, от външните отделни факти ние можем вече да изведем вярата, че в нашето движение е налице нещо от силата за всеобщото голямо движение на човечеството. Скъпи мои приятели, учете се да се доверявате на духовната сила в нашето движение, че тя принадлежи към най-доброто, с което душата ни може изобщо да се свърже. Да се учим да изживяваме цялата тежест и цялото значение на мисълта, на усещането и на волевия импулс, цялата тежест и цялото значение на това, което се казва: трябва да има отделни души, които по отношение на големите изисквания на нашето време разбират как духовните импулси следва да действат заедно с това, което трябва да се случи в бъдеще тук, на земята. Да се учим да разбираме, не просто в абстрактен, а също и в конкретен смисъл, какво значение имат безбройните жертви, които днес заливат земята. Да се учим да разбираме колко вярно трябва да се придържат душите ни към нашето движение, така че да има хора, които да могат да прогледнат по правилен начин в сферите, където също и етерни тела и индивидуалности, принесли жертвите за нашето време върху великото историческо поле, ще продължат да работят и ще работят заедно с тези, които по-късно, в мирни времена, ще населяват земята. Да се учим да разбираме какво значи да се

открие верният смисъл за това, че духовното прониква и това, което се случва днес на физическия план, че привържениците на духовната наука са призвани да намерят нейния смисъл в това, което възниква от смелостта и жертвите на нашето време. Да се учим да разбираме във верния смисъл словата, с които ще приключим нашите разглеждания:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от мъката на изоставените,
от жертвите на народа
духовен плод ще израсте,
ако душите осъзнато
към царството духовно се насочат.

ЗА СЪБИТИЕТО НА СМЪРТТА И ФАКТИ ОТ ВРЕМЕТО СЛЕД СМЪРТТА

Лайпциг, 22 февруари 1916 г.

Ние живеем във време, което ежедневно, дори ежечасно ни напомня за смъртта, за това значимо събитие в живота на човека, напомня ни за преминаването на хората през портата на смъртта. Защото смъртта се превръща за хората в житейско събитие в истинския смисъл на думата само благодарение на духовната наука, която показва на човека как в неговата душевност действат силите, които протичат между раждане и смърт и изграждат във времето между раждане и смърт един нов вид битие, една особена форма на битие, за да приемат след преминаването през портата на смъртта друга форма на битие. Така тя се преобразува – благодарение на духовната наука – от абстрактен край на живота, какъвто може да бъде само за материалистическия светоглед, в събитие, в дълбоко и сериозно събитие в рамките на целия живот на човека. Дори и скъпи приятели от нашите редици, най-вече заради настоящите исторически събития, както и поради други причини, преминаха през портата на смъртта, така че тъкмо в настоящето се оказва особено важно в днешното разглеждане да поговорим за събитието на смъртта и за онези факти от човешкия живот, свързани със смъртта.

В нашите духовно-научни лекции често сме разглеждали въпроси относно живота между смъртта и ново раждане, така че бяхме в състояние да си изградим много представи за този проблем. От досегашното развитие на духовната наука знаете добре, че във всеки един случай може да се говори за нещата от определена гледна точка, така че по-точни познания могат да се придобият постепенно, разглеждайки нещата многократно, осветлявайки ги от различни гледни точки. Ето защо във връзка с днешната тема ще добавя към това, което вече знаете, още нещо, което може да ни бъде полезно за нашето разбиране

на света.

Ние разглеждаме духовно-научно човека – и това е нещо добро – така, както той застава пред нас тук, във физическия свят, като израз на цялото си същество. Преди всичко трябва да тръгнем от това, което човекът ни предлага във физическия свят, и аз винаги съм посочвал как получаваме нещо като обща представа за цялостния човек²², когато го разглеждаме така, че за основа вземаме физическото тяло, което опознаваме отвън чрез сетивно наблюдение, чрез научно анализиране на сетивно възприемаемото във физическия свят. После разглеждаме тялото или организацията, която означаваме като етерно тяло, което вече има свръхсетивен характер, което не може да се наблюдава с обикновените сетивни органи – както и с разума, свързан с мозъка, – и е недостъпно за официалната наука. Това етерно тяло е образувание, за което може да се каже, че умове като Имануел Херман Фихте²³, синът на великия Йохан Готлиб Фихте²⁴, а после Трокслер²⁵ и други са знаели за него. Етерното тяло е нещо в човека, което е достъпно само за имажинативно-познание, защото свръхсетивното е нещо, което може да се наблюдава външно свръхсетивно така, както външно сетивно може да се наблюдава сетивното физическо тяло.

После ние се насочваме към наблюдение на астралното тяло. То не е нещо, което може да се наблюдава външно сетивно така, както физическото тяло може да се разглежда чрез сетивните органи, както етерното тяло може да се наблюдава с вътрешното сетиво, а е нещо, което може да се изживее само вътрешно, в което трябва да се навлезе, за да се изживее. Същото се отнася и за четвъртата съставна част, която първо трябва да схванем тук, във физическия свят – Аза. Тези четири части на човешката природа изграждат цялостното човешко същество. Ние знаем обаче от предишните разглеждания, че това, което наричаме физическо тяло на човека, представлява нещо много сложно, че човешкото физическо тяло преминава много дълъг период на развитие през етапите на Сатурн, Слънце и Луна²⁶. Също така развитието му продължава от на-

чалото на земното битие до наше време. Така че нашето физическо тяло преминава през сложен процес на развитие. От това, което всъщност живее във физическото тяло, за наблюдението, което във физическия свят е достъпно за човека, както и за официалната наука, е достъпна само външната страна. Би могло да се каже, че обикновеното физическо разглеждане и физическата наука, каквато е тук, във физическия свят, знаят за физическото тяло само толкова, колкото един човек знае за някоя къща, ако само обикаля около нея и никога не е влизал вътре, никога не е виждал какво има вътре в нея и никога не се е запознавал с нейните обитатели. Разбира се, представителят на материалистическата наука ще каже: „О, ние познаваме отлично тази вътрешност на физическото тяло! Познаваме я, защото често изследваме мозъка под черепа, защото при дисекция на трупове изследваме стомаха, сърцето, ние познаваме тази вътрешност!“

Но тази вътрешност, която може да се наблюдава външно, пространствената вътрешност, не е това, което имам предвид, когато говоря за вътрешната човешка същност. Тази пространствена вътрешност е също само нещо външно. Тази пространствена вътрешност при физическото човешко тяло е дори много по-външна, отколкото действителната пространствена външност. Странно е, когато го казвам. Но Вие знаете от предишните разглеждания на нашата духовна наука, че нашите сетивни органи са изградени вече по време на Сатурновия период и ние ги имаме на повърхността на нашето тяло, пространствено те се намират отвън. Те са изградени от далеч по-духовни сили от тези, изграждащи стомаха или онова, което в пространствен смисъл е вътрешно. Това, което е вътрешно, е изградено от недуховни сили. И колкото и странно да звучи, трябва да се отбележи, че начинът, по който човекът говори за себе си, е всъщност доста погрешен. Това е напълно естествено, тъй като живеем на физическия план, но той говори по погрешен начин за себе си. Той би трябвало всъщност да нарича вътрешност това, което са кожата и лицето му,

а стомаха си – външност. Така много повече ще се приближим до действителността! Човек ще се приближи до действителността, ако каже: „Ние се храним по такъв начин, че изпращаме храната отвътре навън.“ Когато пращаме храна в стомаха, ние всъщност я пращаме навън. Не я пращаме в тялото, както се смята в днешно време. Защото колкото повече органите се намират на повърхността на тялото, толкова по-духовни сили действат в тях, и обратното, колкото повече органите се намират в пространствената вътрешност на тялото, толкова силите, действащи в тях, са по-малко духовни.

Вие можете лесно да разберете това дори от предишните разглеждания на духовната наука. Ако си спомните точно за това, което беше изнесено в предишната лекция, ще разберете, че по време на Лунното развитие се отделя нещо и при Земното развитие отново се отделя нещо и така, от Сатурновото, Слънчевото и Лунното развитие нещо навлиза в мировото пространство. При това отделяне се случва нещо забележително: ние сме обърнати наопаки, обърнати наопаки така, както една ръкавица се обръща наопаки – вътрешността ѝ остава отвън, а външната страна остава отвътре. Човешкото лице, което днес е обърнато навън, към външния свят, по време на Сатурновия и Слънчевия период е било обърнато навътре. Така е било и в определен период от Лунното развитие. И основите на нашите вътрешни органи по време на Лунния етап са били формирани все още отвън. След това време ние действително сме обърнати наопаки като някоя дреха. Когато говорим за нашето физическо тяло, трябва да сме наясно, че то съдържа твърде много свръхсетивно, че цялата му структура е свръхсетивна, че е изградено от свръхсетивното и ние познаваме само външната му страна, когато го разглеждаме като цяло.

Когато стигнем до етерното тяло, то вече изобщо не е достъпно за физическото сетивно наблюдение. Но това тяло става особено важно, когато човекът премине през портата на смъртта. Това се случва през първите дни след прекрачването на прага. Тогава етерното тяло е от особено значение. Също

така обаче във връзка с физическото тяло трябва да се научим да мислим различно, ако искаме да разберем правилно какво ни очаква след преминаването през портата на смъртта. Тъй като това може да се наблюдава още във физическия свят, знаете, че при преминаването през портата на смъртта човекът отхвърля, както се казва, своето физическо тяло. То се отдава посредством гниене или изгаряне – двата процеса се различават само по своето времетраене – на земния елемент. Може да Ви се струва, че физическото тяло повече не съществува за този, който е преминал през портата на смъртта. Но това не е така. Ние можем да отдадем на земята от нашето физическо тяло само това, което произхожда от земята. На земята не можем да предадем от физическото си тяло това, което произлиза от Лунния етап на развитие, както и произлизащото от Слънчевото и Сатурновото битие. Това, което произхожда от Стария Сатурн, Старото Слънце и Лунното битие, дори от голям период от Земното битие, представлява свръхсетивни сили. И къде отиват тези свръхсетивни сили, които проникват нашето физическо тяло и от които за сетивното наблюдение, както току-що описах, е достъпна само външната страна, къде отиват тези свръхсетивни сили, след като преминем през портата на смъртта? От нашето физическо тяло, от това най-прекрасно творение, което изобщо съществува в света като такова, от нашето физическо тяло, както казах, на земята се отдава само това, което земята му е дала. Останалото – къде е то, когато преминем през портата на смъртта? Другата част се оттегля от това, което потъва в земята чрез гниене или изгаряне. Тази част се приема от цялата Вселена. И когато всичко, което можете да си представите в обкръжението на земята, включително и планетите и неподвижните звезди, когато всичко това го мислите във възможно най-духовна форма, по този начин, в тази духовна мисъл ще имате мястото, където се намира духовната част от нас. Защото от това духовно се отделя само една част, която живее в топлината, и тя остава в земята. Топлината, нашата вътрешна топлина, личната ни топлина се от-

деля и остава в земята. Но всичко онова, което е духовно във физическото тяло, се понася навън в цялото мирово пространство, в целия Космос.

Когато ние, като хора, оставяме нашето физическо тяло, накъде се отправяме после, в какво всъщност се потапяме? Със светлинна скорост чрез нашата смърт ние се потапяме в това, което изгражда нашето физическо тяло от всички свръхсетивни сили. Много добре можете да си представите, че всички формиращи сили, които са действали върху физическото тяло от Сатурновия период, се разпростират в безкрайността и подготвят мястото, където живеете между смъртта и ново раждане. Всичко това, бих казал, е само събрано в пространството, ограничено от нашата кожа между раждането и смъртта.

Когато сме извън физическото тяло, преди всичко имаме едно изживяване, което е важно за целия следващ живот между смъртта и ново раждане. Често съм го споменавал. Това изживяване е от противоположно естество на съответстващото изживяване в живота на физическия план. Тук, в живота на физическия план, с обикновеното сетивно познание ние не можем да узнаем нищо за часа на нашето раждане. Никой човек не може да си припомни своето раждане, не може да погледне назад към него. Той знае само, че е роден, първоначално затова, защото някой може би му е казал, а после той заключава, че всички хора, дошли по-късно на земята като него, също са родени. Но действителна опитност за собственото си раждане човек не може да има. Точно обратното е със съответстващото изживяване след смъртта. Докато никой не може да има непосредствено наблюдение върху собственото си раждане във физическия живот, по време на целия живот между смъртта и ново раждане пред душата стои моментът на смъртта, когато човек го наблюдава духовно. Само трябва да разберем, че моментът на смъртта се наблюдава от другата страна. Ужасяващият аспект на смъртта тук, на земята, се дължи на факта, че тя се приема като край. От другата страна, от духовната страна, когато се поглежда назад към момента на смъртта, смъртта

се явява като победа на духа, като освобождение на духа от физическото. Така смъртта се явява като най-величественото и значимо събитие. Освен това, благодарение на това събитие, се възпламенява онова, което представлява нашето азово съзнание след смъртта. През цялото време между смъртта и ново раждане ние имаме азово съзнание не само в подобен, но и в много по-висш смисъл, отколкото във физическия живот. Но няма да имаме това азово съзнание, ако не успеем да погледнем назад, от другата страна, от духовната страна, към този момент, в който се отделяме с нашата духовна част от физическото. Това, че сме един Аз, знаем само поради факта, че ни е известно: умряхме, освободихме нашата духовна част от физическото ни тяло. В мига, в който откъд портата на смъртта не погледнем назад към момента на смъртта, с нашето азово съзнание се случва същото, което се случва с физическото азово съзнание тук, в съня. Както когато в съня си човек не знае за физическото азово съзнание, така и след смъртта той не знае нищо за себе си, ако не може да извика пред себе си момента на смъртта. Този момент стои пред нас като един от най-величествените и прекрасни мигове.

Виждате ли, в този случай трябва да ни стане ясно, че за един действително духовен свят трябва да се мисли по съвсем различен начин от този, по който се мисли тук, във физическо-сетивния свят. Ако човек иска да остане по удобен начин сам с понятията, които има тук за физическо-сетивния свят, тогава няма как да разбере духовното по правилен начин. Защото най-важното след смъртта е да се види моментът на умирането от другата страна. По този начин се разпалва нашето азово съзнание от другата страна. Тук, във физическия свят, имаме едната страна на азовото съзнание. След смъртта имаме другата страна на азовото съзнание. Аз вече посочих къде се намира всъщност свръхсетивното на нашето физическо тяло след смъртта, къде можем да го търсим. Ние можем да го търсим в целия свят под формата на силови съотношения, на организъм от сили, на Космос от сили. То подготвя мястото, през

което преминаваме между смъртта и ново раждане. Също така то представлява и това, което тук, в нашето физическо тяло, което в сравнение с целия свят представлява малко тяло, сме ограничили чрез нашата кожа, а именно представлява един действителен микрокосмос, наистина един цял свят. Този свят действително само е навит – бих казал, ако мога да се изразя тривиално – и после се развива, изпълвайки целия свят, с изключение на едно малко пространство, което остава винаги празно. Когато живеем между смъртта и ново раждане, ние всъщност сме с това, което като свръхсетивни сили изпълва нашето физическо тяло тук, навсякъде в света, с изключение на едно-единствено малко място, което остава празно. Това е пространството, което тук, във физическия свят, заемаме в рамките на нашата кожа. И ние винаги гледаме към тази празнота. Ние се наблюдаваме отвън и гледаме в една пустота. Това, което виждаме, остава празно, но то остава празно така, че ние имаме определено усещане за него. Това виждане не е абстрактно, както на физическия план човек гледа нещо, а това виждане е свързано с едно могъщо вътрешно изживяване. То е свързано с това, че чрез наблюдението на тази празнота в нас се надига едно усещане, което ни съпровожда през целия живот между смъртта и ново раждане, което представлява голяма част от това, което наричаме отвъден живот. Усещането е следното: има нещо в света, което отново и отново трябва да бъде изпълвано от теб. И тогава възниква чувството: човек е в света за нещо, което само той може да извърши. Той чувства своето място в света. Човек чувства, че представлява един градивен камък в света, градивен камък, без който светът не би могъл да съществува. Това се поражда от съзерцанието на тази празнота. Наблюдавайки празнотата, сме завладени от чувството, че представляваме нещо, което е част от света.

Всичко това е свързано с по-нататъшното развитие на нашето физическо тяло. Чрез по-елементарни представи ще можем само схематично да обрисоваме действителността в духовния свят. Но ние се нуждаем от такива представи, за да

можем постепенно да си изградим понятия за тази действителност.

Знаем, че в първите дни след смъртта се състои нещо като ретроспекция. Но тази ретроспекция може да се нарече – все пак с известно право – само фигуративно ретроспекция, защото в продължение на няколко дни имаме нещо като картина, като панорама, изтъкана от всичко, което сме преживели в приключилия вече живот. Но тази панорама не е като обикновеното спомняне, докато сме във физическото тяло. Споменът във физическото тяло е такъв, че го изтегляме от нашата памет. Един такъв спомен представлява сила, свързана с физическото тяло, представлява памет, от която изтегляме спомените. Спомнянето след смъртта е такова, че като в панорама се представя всичко, което се е случило в живота, но едновременно, и се намира около нас във вид на имагинации. Ние живеем няколко дена в рамките на нашето изживяване. В могъщи образи се представя всичко, което сме преживели в последния период преди смъртта, като в същото време имаме и всичко, което сме изживели в нашето детство. Една житейска панорама, една житейска картина ни представя всичко, което иначе във времето следва едно подир друго, в една цялост, изтъкана от етера. Всичко, което виждаме, живее в етера. Преди всичко усещаме като живо онова, което е около нас. То живее и изтъкава всичко. После го усещаме като духовно звучащо, като духовно сияещо, както и като духовно стоплящо. Тази житейска картина изчезва, както знаем, след няколко дена. Но защо изчезва и какво представлява тази житейска картина?

Когато се изследва какво всъщност представлява тази житейска картина, трябва да се каже: в нея е вплетено всичко, което сме преживели в живота. Но преживяно как? Докато сме мислили за него! Така че всичко, което, мислейки и изграждайки си представи, сме преживели, образува тази картина. Да разгледаме конкретна ситуация. В живота си сме живели заедно с даден човек, разговаряли сме с него. Докато сме разговаряли, сме обменяли мисли. Усещали сме любовта му, цялото

му душевно въздействие върху нас. Изживявали сме всичко това вътрешно. Така съпреживяваме всичко това, когато живеем с друг човек. Той живее и ние живеем. И така изживяваме нещо, свързано с него. Това, което изживяваме, се явява сега в тази етерна житейска картина. То е същото, за което си спомняме. Помислете за момента, когато преди десет или двадесет години сте изживели нещо с някого. Спомнете си за изживяното, но споменът да не е като спомените от обикновения живот, които все повече избледняват и изчезват. Спомнете си за това по такъв начин, че споменът във Вас да е толкова жив, колкото в момента, в който приятелят Ви е стоял пред Вас по време на изживяването. В обикновения живот често сме полуспящи. Това, което сме преживели сърдечно, постепенно отслабва и излинява. Когато сме преминали през портата на смъртта и пред нас се появи житейската картина, тя не е отслабена, а напротив, в нея събитията се явяват в цялата си яснота и жизненост, каквито са били по време на живота. Тази жива картина на отминалия ни живот изживяваме в рамките на няколко дни.

Така, както имаме впечатлението във връзка с физическия свят, че нашето физическо тяло отпада от нас, така после имаме впечатлението, че също така от нас отпада и етерното тяло, но не по същия начин, както физическото тяло, а така, че то остава вплетено в цялата Вселена, в целия Всемир. То се намира вътре в него и оставя своите отпечатъци в него през дните, в които изживяваме нашата житейска картина. И това, което имаме по този начин като житейска картина, преминава във външния свят, продължава да живее около нас и се приема от света.

През същите тези дни ние имаме едно изключително важно изживяване. Защото това, което изживяваме след смъртта, не е просто опитност като опитностите в земния живот, а представлява субстанция за нови изживявания. Това е ново изживяване, начинът, по който стигаме до своя Аз, наблюдавайки събитието на смъртта, изживяване, каквото не можем да изживеем тук с нашите земни сетива. Но дори и това,

което изживяваме през дните, когато имаме тази житейска картина около нас, този освободен от нас и вплетен във Вселената етерен живот – дори и това, което изживяваме тогава, представлява нещо дълбоко разтърсващо и величествено за човешката душа.

Тук, във физическия живот, ние стоим срещу света, срещу минералното, растителното, животинското и човешкото царство. Чрез тях изживяваме това, което нашите сетива могат да изживеят, което мозъкът, свързан с разбирането, може да има като сетивни изживявания, което нашите чувства, свързани с кръвоносната система, могат да изживеят. Всичко това изживяваме тук. И ние, хората, между раждането и смъртта от една по-висша гледна точка сме всъщност извънредно големи – прощавайте за изреча, – извънредно големи „наивници“, гигантски наивници. Ужасяващо глупави сме пред мировата мъдрост, ако вярваме, че всичко приключва с това, че тук изживяваме нещо по описания начин и после го имаме в нашите спомени. Ужасно глупави сме, ако смятаме нашите изживявания за приключени, когато, като човешки същества, ги носим по този начин. Защото докато изживяваме нещо, докато си формираме представи, докато нашите чувства оживяват в това изживяване, в този процес на изживяване действията целият свят на йерархиите. Той живее и действа в него. Когато срещнете даден човек и погледнете в очите му, във Вашия поглед и в това, което неговият поглед излъчва, живеят духовете на йерархиите, живеят йерархиите, проявява се действието на йерархиите. В това, което изживяваме, се показва само външната страна, защото в самото изживяване действат боговете. И докато вярваме, че живеем само заради самите себе си, чрез нашите преживявания боговете изработват нещо, което вплитат в света. Ние имаме мисли и чувства, които боговете поемат и споделят със своя свят. И след като умрем, знаем, че сме живели за това, за да могат боговете да изплетат тази мрежа, която произлиза от етерното ни тяло и се разпростира в целия Всемир. Боговете са ни дали шанса да живеем, за да могат да

изpletат от живота ни нещо за себе си, нещо, което да обогати техния свят. Това е разтърсваща мисъл! Всяка наша крачка през света представлява крачка на външния израз на събитие, свързано с боговете, и е част от мрежата, която боговете употребяват в своя миров план, която те са ни оставили, докато преминем през портата на смъртта, за да я изтеглят после от нас и да я включат във Вселената. Тези наши човешки съдби са същевременно божествени дела, и начинът, по който се явяват на нас, хората, носи само външен характер.

На кого принадлежи всъщност сега – след като сме умрели – това, което сме спечелили вътрешно в живота поради факта, че можем да мислим, че можем да чувстваме? След нашата смърт то принадлежи на света! Но така, както виждаме нашата смърт, така наблюдаваме с оставащото ни, с нашето астрално тяло и с нашия Аз, вплетеното във Вселената, в света. Докато по време на живота си носим това, което после се вплита във Всемира, в нас като астрално тяло. Сега то е вътканано в света. Ние го наблюдаваме. Така, както тук го изживяваме вътрешно, така го виждаме след смъртта отвън в света. Точно така, както тук виждаме звезди, планини и реки, така след смъртта, освен това, което е станало със светкавична бързина с нашето физическо тяло, виждаме също и това, което е вплетено в света от нашите собствени преживявания. И онава, което от нашите преживявания се е вляло в цялата мирова постройка, се отразява в това, което още имаме в астралното тяло и Аза си, точно както външният свят се отразява в нашите физически органи чрез физическия човек тук. И докато то се отразява в нас, получаваме нещо, което по време на Земния период не можем да имаме, което в едно външно, повече физическо отражение ще придобием по-късно по време на Юпитеровия период, което обаче получаваме по един духовен начин благодарение на факта, че сега нашето етерно битие се намира отвън и ни въздейства. Това въздействие е преди всичко духовно, картинно, но то вече представлява образец на това, което ще придобием на Юпитер: духа-себесъщност. Поради това, че

враждаме нашето етерно във Всемира, за нас ще се роди – но духовно, не по начин, по който по-късно ще го имаме на Юпитер – духът-себесъщност, така че сега имаме, след като сме отхвърлили етерното тяло, астрално тяло, Аз и дух-себесъщност. Това, което ни остава от земното битие, са астралното тяло и Азът.

Както знаете, нашето астрално тяло остава същото, каквото е било като земно астрално тяло, още дълго време след смъртта. То ни остава затова, защото е проникнато от всичко, което е само земно-човешко и което то не може да премахне от себе си веднага. Ние преживяваме известно време, в което постепенно отхвърляме това, което земният живот е направил от нашето астрално тяло. Тук, на земята, по отношение на астралното тяло ние изживяваме всъщност най-много половината от това, през което преминаваме. От случващото се по някакъв начин с нас изживяваме действително само половината. Да вземем един пример. Казвате на някого – при добрите мисли и постъпки е същото, както и при лошите, но да вземем пример с една лоша постъпка, – казвате на някого нещо лошо, което го наранява. От нещата, които сме казали, ни е останало само това, което ни засяга нас самите, само чувството защо сме казали нещо лошо. Това е впечатлението върху душата ни, когато сме казали нещо лошо. Но другият, на когото сме го казали, има съвсем друго впечатление, той има другата половина от впечатлението, има чувството на нараненост. В него действително живее другата половина на това впечатление. Това, което преживяваме тук, по време на физическия живот, е едната страна. А онова, което изживява другият човек, е другата страна. Сега помислете: всичко изживяно чрез нас, но извън нас, след смъртта, когато изживяваме живота си в обратен ред, трябва да го изживеем отново. Действията на нашите мисли, на нашите дела изживяваме в обратен ред. Така че между смъртта и ново раждане ние изживяваме живота си в обратен ред. В отхвърлянето на етерното тяло имаме една картина, на която имаме целия живот едновременно. Това представлява

действително изживяване на всичко, което сме причинили в обратен ред. И когато така достигнем до своето раждане, вече сме узрели да отхвърлим от астралното тяло също и това, което е проникнато от земното. Тогава то отпада от нас и с това отпадане на астралното тяло за нас настъпва едно ново състояние. Астралното тяло постоянно ни държи свързани със земята в нашите преживявания. Поради факта, че трябва да преминем по този начин през нашето астрално тяло, напълно будно, изживявайки отново земни опитности, ние все още се намираме в земния живот. Сега, когато в преносен смисъл – не може да се каже по друг начин, тъй като езикът няма дума за това – отхвърлим астралното тяло, сме напълно свободни от земното, сега живеем вътре в същинския духовен свят.

И тогава имаме ново изживяване. Отхвърлянето на астралното тяло представлява всъщност само едната страна на нещата. Другата страна представлява нещо съвсем различно. Когато отхвърлим астралното тяло, след като преминем през преживяването на земните опитности, тогава се чувстваме проникнати не може да се каже с материя, а с дух. Тогава човек наистина се чувства вътре в духовния свят и духовният свят се издига вътрешно в нас. До преди това той се намира отвън, докато човек вижда Всемира и собственото си етерно тяло, втъкано в този Всемир. Сега той се издига в него вътрешно, човек го изживява вътрешно. И като образец на това, което човекът ще има физически на Венера, като прототип на духа-живот нашият Аз се издига вътрешно, така че сега се състоим от дух-себесъщност, дух-живот и Аз. Точно както тук, на земята, живеем в състояние, подобно на сън, от раждането до момента, в който ние, като деца, придобиваме себесъзнанието, до мига, в който имаме най-първите спомени за себе си, точно така изживяваме едно битие на пълно съзнание, но на по-висше съзнание от нашия земен живот. Чисто духовен живот обаче изживяваме едва тогава, когато се отделим от нашето астрално тяло и запазим от астралното само това, което ни изпълва вътрешно, така че от този момент ние сме духове

сред духове.

Сега имаме и друга, важна и съществена опитност. Когато тук, във физическия свят, живеем, работим, вършим това или онова, имаме изживявания – току-що говорихме за това. Но ние нямаме изживявания просто във физическия свят, а имаме още нещо. И аз искам, въпреки че изразът за тези едновременни изживявания е по-общ, да употребя този израз: докато живеем, ние се уморяваме и изтощаваме. Да, точно това се случва, ние се уморяваме. Въпреки че по време на съня до следващото състояние на съзнание умората изчезва – много по-малко чрез съня, отколкото благодарение на покоя по време на съня, – все пак това изчезване на умората е частично. Защото, разбира се, Вие знаете, че в живота се изтощаваме, че остаряваме, че силите ни постепенно отслабват. Следователно, в по-широк смисъл, ние се уморяваме. И когато човек остарее, знаем, че чрез съня не може да се компенсира всичко. И така, ние се изтощаваме, натрупали сме умора. Да, сега можем да поставим въпроса иначе. След като сме казали това, можем да попитаме: защо боговете ни позволяват да натрупаме умора, защо се уморяваме? Фактът, че тук се уморяваме, че се изтощаваме, ни дава нещо, което означава много, наистина много за нашия живот. Сега ние трябва да оформим понятието за натрупването на умора в един по-широк смисъл от обичайния. Трябва да го поставим ясно пред душата си – понятието за натрупване на умора. Ще го разберете най-добре, ако си го представите по следния начин. Ако сега попитам някого: „Знаеш ли нещо за вътрешността на твоята глава?“, че знае нещо за вътрешността на главата си, вероятно ще ми отговори само някой, който страда от главоболие. Само той чувства вътрешността на главата си. Другите живеят, без да я усещат. Ние чувстваме нашите органи само тогава, когато не са напълно в ред. Тогава чрез чувстването знаем нещо за нашите органи. Ние сме устроени така, че да знаем нещо за нашето физическо тяло само тогава, когато не всичко с него е в ред. Имаме всъщност само едно по-широко чувство за нашето фи-

зическо тяло. То се засилва, когато нещо не е в ред. Но когато имаме това най-общо чувство, ние знаем твърде малко за вътрешността на нашето тяло. Който е имал силно главоболие, той знае нещо за вътрешността на главата си малко повече от анатома, който познава само физическото съдържание на главата. Но докато натрупваме постоянно житейска умора, това усещане за нашата вътрешност постепенно нараства, усещането за пространствено-вътрешното в тялото.

Помислете само: колкото повече се уморяваме, толкова повече ни застигат недъзите на живота, например на старостта. Животът ни се състои в това, че постепенно се учим да усещаме нашето физическо тяло. Докато то, бих казал, се втвърдява, ние се учим да го усещаме. За нас – защото нараства постепенно – това е незначително усещане. Човек би могъл да види колко силно е това – простете тривиалния израз, но той ще Ви даде това, което имам предвид, – ако например в даден момент той се чувства прациящ от здраве, като здраво буйно дете, и после, веднага след това, за сравнение, така, както човек се чувства, когато костите му станат чупливи на осемдесет-осемдесет и пет годишна възраст. Тогава той вече би усещал това в по-голяма степен. Само защото състоянието настъпва толкова бавно, едва забележимо, не се обръща внимание как се развива усещането за физическото, за умората. Това натрупване на умора е действителен процес, който първоначално не се забелязва, защото детето прелива от жизненост. Но постепенно жизнените сили отслабват благодарение на натрупването на умора; умората постепенно се увеличава. Ние се уморяваме. Докато натрупваме умора – макар така да имаме само бегло усещане за нашата вътрешност, – възниква наистина нещо вътрешно в нас. Нашият живот тук, във физическия свят, ни предлага само външната страна на дълбоките, значими и величествени тайни. Фактът, че в живота се чувстваме едва-едва съпроводжани от тази умора, като по този начин усещаме вътрешността на своето тяло, този факт представлява външната страна на нещо, което се изтъква в нас, така чудно се

изтъкава в нас от чиста мъдрост. То представлява цяла тъкан от чиста мъдрост. Докато натрупваме в живота умора, се учим да се чувстваме вътрешно, в нас се влива прекрасно знание за чудния строеж на нашите органи, на нашите вътрешни органи. Сърцето ни се уморява, но тази умора означава, че в нас се влива знание за това как се изгражда едно сърце от Всемира. Стомахът ни се уморява, той се уморява най-вече поради факта, че се храним неправилно. Но въпреки това, докато той натрупва умора, в нас се втъкава цялата мъдрост, една картина на мъдростта от Космоса: как се изгражда стомахът. Колко величествен и чуден е нашият вътрешен организъм, това възниква в картината. И то оживява сега, когато сме отхвърлили от астралното си тяло свързаното със земята. И това е, което ни изпълва като дух-живот и което сега живее в нас. Мъдростта за нас самите, за нашия чуден строеж на вътрешността ни сега живее в нас.

И сега започва времето, когато сравняваме това, което от мъдростта в нашата вътрешност ни изпълва като дух-живот, с това, което преди това като етерна мрежа е втъкано във Вселената. Сега се занимаваме със сравнението как едното се съотнася към другото и си изграждаме в картината нашия човек такъв, какъвто трябва да стане в следващата инкарнация. Така започваме постепенно да се приближаваме към мировата полунощ, както това е описано в една от мистериите драми, в „Пробуждането на душите“²⁷. Така след мировата полунощ сме ангажирани с работата, която се състои в творческото участие в света, във внасянето в него на това, на което се наслаждаваме тук. По време на живота между смъртта и раждането ние споделяме общата работа, участваме в изтъкването на божествените картини. Ние имаме възможност да участваме в божествените цели, имаме възможност да се подготвим за една следваща инкарнация. При това не става въпрос за процеси, свързани с нас по егоистичен начин, а за всевъзможни процеси. Това може да ни стане по-ясно особено от следното. Този чудесен процес е много по-висш от случващия се тук, на

земята, когато се сменят зима и лято, когато слънцето изгрява, когато слънцето залязва. Всичко това, което се изпълнява, се изпълнява като земна работа. Там се изпълнява това, което преди всичко води към нашата земна инкарнация, което води към човешкото битие. И това е могъща небесна работа, която има не само външно значение, а значение за целия свят. Когато на някого постепенно се удава да изживява този чуден процес в духовното виждане, тогава той изживява и още нещо. Може да звучи странно за някого, когато казвам това, но по-висшите мистерии първоначално трябва да изглеждат винаги странни за физическо-сетивното наблюдение на човека, и това, което се явява пред душата, трябва да ни разтърси – колкото повече, толкова по-добре. Защото тези неща, каквито са, не трябва да се явяват пред душата ни така, че да ги възприемаме трезво-научно, оставяйки ни безразлични. Тъкмо чрез тях трябва да изпитаме чувство на величие и възвишеност за божествено-духовния свят. Би могло да се каже: ако човек възприема духовната наука само трезво-научно, така че тя не обхваща цялостния човек, и заедно с това няма впечатлението за величието и възвишеността на това, което прониква, пулсира и живее в света като божествено-духовно, ако въпреки всички описания, които съм представил, живеем трезво и безчувствено, ние можем да бъдем родени без глави, въпреки всичко, което знаем в съответствие със съвременните условия на света. Защото не бихме могли да участваме в израждането на главата. Човешката глава в своята структура представлява величествено отражение на цялата Вселена, така че човекът не може да участва в израждането ѝ, дори и с помощта на житейската мъдрост, втъкана в него. Той не би могъл да работи над подготовката ѝ за следващата инкарнация. В тази дейност трябва да си сътрудничат всички божествени йерархии. Във Вашата глава, в тази леко неправилна и донякъде трансформирана сфера, се намира това, което представлява истински микрокосмос, истинско отражение на голямата мирова сфера. В нея живее всичко, което живее във във Вселената, в нея дейст-

ва всичко, което е дейно в различните йерархии. Когато от на-
трупаната чрез нашата умора мъдрост започнем да формираме
следващата инкарнация, в тази дейност си сътрудничат всички
йерархии, така че да се включи това, което ще стане наша гла-
ва, като отражение на цялата божествена мъдрост.

Докато се случва всичко това, на земята се подготвя не-
щото, което представлява нашата наследствена линия. Така,
както след смъртта предаваме на земята само това, което про-
излиза от земята, също така приемаме от родители, баби и
дядовци само това, което е земно в нас. И това, което в нас
е земно, представлява само външното, то е само външният
израз на земното. Всичко е вплетено в това, което изплитаме
по описания начин, и в това, което изплитат всички божест-
вени йерархии, преди чрез зачеването да получим връзка с
това, с което се обгръщаме и обличаме при слизането ни на
физическия план. Аз Ви казах, че колкото повече можем да
възприемем в нашите чувства от тези величествени познания,
толкова по-добре би било за нас. Помислете само за следното.
Ние използваме нашата глава. Но доколкото, като хора, живе-
ем в материализма, нямаме ни най-малка представа, че всички
божествени йерархии работят върху формирането на нашата
глава, върху формирането на духовното в нея, за да можем из-
общо да живеем. Когато възприемем това в смисъла на духов-
но-научното познание, се изпълваме с усещания и чувства на
благодарност към цялата Вселена.

Ето защо всичко, което придобиваме чрез духовната нау-
ка, трябва непрекъснато да издига нашия живот на чувствата.
Трябва винаги да изпълваме нашето знание в областта на ду-
ховната наука с нашите чувства. Няма да е добре, ако изоста-
ваме с нашите чувства. Винаги, когато придобиваме някакво
ново знание от нашата духовна наука, би трябвало да развива-
ме благоговейни чувства към мировите тайни, които в крайна
сметка винаги водят към тайните на човека. В тази пречиства-
ща духовна топлина на нашите усещания и чувства всъщност
се състои правилният напредък в духовната наука.

Още нещо трябва да спомена, с което да приключа днешната лекция. Тук, във физическия свят, ние живеем така, че съзнанието в нас се развива постепенно. В началото, като деца, опознаваме първо майката, после постепенно и други хора. Докато живеем във физическия свят, вярваме, че постоянно се запознаваме с нови и нови хора. Така изглеждат нещата за нашето физическо съзнание. Когато сме преминали през портата на смъртта, имаме действителна, реална връзка с всички онези души, с които сме били в някакви отношения по време на живота. Те отново се явяват пред духовния ни поглед. Можем да кажем, че „намираме“ душите, с които сме били свързани и които също са преминали през портата на смъртта преди нас. Думата е предназначена за физически условия, но можем да я употребим, за да покажем живия начин, по който душите се приближават една към друга. Само трябва да си представим това намиране на душите, които са преминали през портата на смъртта преди нас, по начин, противоположен на този, по който човек подхожда към други хора тук, на физическия план. Тук подхождаме към хората външно-физически. После постепенно опознаваме тяхната същност. Същността им се открива, когато проникнем във вътрешния им живот. Следователно това, което се изживява вътрешно в даден човек, се развива от нашата собствена същност. След като преинем през портата на смъртта и срещнем душа, която преди нас е преминала през портата на смъртта, знаем първоначално следното: това е въпросната душа. Човек я усеща, знае, че това е тя. Но сега той трябва да отдаде цялата си същност на това, което се явява като първо впечатление, като абстрактно впечатление. Тук, на земята, трябва да оставим другите хора да упражняват върху нас своето влияние. Там трябва да отдадем цялата си същност, трябва да си оформим образа, имагинацията. Имагинативно това, което човек може да вижда, трябва да се оформи постепенно. Вие получавате представа за опитността на душата след смъртта, когато помислите, че не виждате това, а само го обхващате и обхващайки го, постепенно си изграждате един

образ. Вие си изграждате образа. Така трябва дейно, вътрешно дейно да си изградите образа на душата, която срещате. Така да се каже, Вие знаете: сега срещам една душа. Тя няма все още духовна форма! Коя душа е това? Това е душата, към която – това се надига сега във Вашата собствена душа – имах усещането на син към майка му. Започвате да чувствате: с тази душа мога да живея. Сега си изграждате духовния образ. Трябва да сте активни в това чувство, за да се оформи то в образа. И чрез това, че трябва да си изградите духовния образ по този начин, вече сте заедно с мъртвия, още преди този образ да е изграден. Така Вие сте заедно с всички, с които сте били заедно в живота, тоест изживявате ги в един свят, в който трябва да ги намерите, когато се пробудите за виждането, за да можете да ги виждате. Но това изисква цялата Ваша активност.

Другояче е с душите, които са все още тук, във физическия свят, следователно тези, които все още живеят, след като сме умрели. Те вече имат образа за нас тук, на земята. Ние ги виждаме отгоре и няма нужда първо да изграждаме образ; те ни виждат като образ. И в образа тези души могат да втъкат това, което после може да бъде като стопляща духовна храна за мъртвия. Това те правят чрез своите мисли за него, чрез своята продължаваща любов към него, чрез спомена за него или – както знаем като представители на духовната наука – чрез четене.

Всичко това разширява нашия поглед, за да можем да вникнем в истинския свят, правилно в истинския свят. Когато човек позволява върху душата му да действат такива представи, той разбира колко малко всъщност знае за духовния свят. Това не е било винаги така. Само напълно материалистически настроените хора от настоящето говорят за това как днес човекът има „изключителни познания“. Ние знаем, че по-рано хората са притежавали ясновиждане и че са загубили това атавистично ясновидство, когато са поискали да придобият определени качества, свързани с живота в материалния свят. Когато някой напълно материалистически човек, някой на-

пълно материалистически учен дойде при нас, разбира се, ще каже: „Пълна глупост е да се говори за атаквистично ясновидство, за специфични знания, които хората са имали по-рано.“ Ако хората се огледат безпристрастно, щяха да открият в света факти, опровергаващи такова мнение. Не много отдавна те са знаели много повече от нашите съвременници.

Знаете, често сме говорили за това – бих искал като заключение отново да го спомена, – че в духовното битие, в което живеем, участват Луцифер и Ариман²⁸. Известно Ви е, че в Библията Луцифер е представен символично като змия²⁹, като змията на дървото. Физическата змия, така, както се приема днес и както се рисува от някой съвременен художник, когато рисува рая, тази физическа змия не е Луцифер, а външното отражение, физическото отражение. Действителният Луцифер е същество, което по време на Лунния период е изостанало. Той не може да се наблюдава сред физическите неща на земята. Ако художникът иска да нарисува Луцифер, такъв, какъвто е, ще трябва да го нарисува така, че да се възприема като етерна фигура чрез един вид вътрешно виждане. И тогава той ще се яви така, както действа в нас самите, свързан не с главата ни или с нашия организъм, тъй като те се формират изключително от земята, а с продължението на главата, с гръбначния мозък. Така би трябвало да се рисува Луцифер, ако се рисува съгласно неговия етерен образ, трябва да се нарисува с човешка глава и със змиеподобно продължение, което при нас, хората, се изживява физически чрез гръбначния мозък. Следователно някой художник, който знае нещо от духовната наука, би трябвало да нарисува Адам и Ева, дървото и горе на дървото змията с човешка глава, но тази змия ще е само символ за нас. Ако един художник рисува по такъв начин, би трябвало да приемем, разбира се, че той е в състояние да рисува благодарение на духовно-научно знание.

Вероятно може да се намери такава картина и тук, в Лайпциг, но хората не вървят през света с отворени, а със завързани очи. В Хамбург обаче в Художествената галерия

действително има една картина от Майстер Бертрам³⁰, от средата на Средновековието, която представя сцената на рая. На дървото змията е нарисувана така, както я описях. Тази картина може да се види там. И други художници са рисували тази сцена по този начин. За какво говори това? Че хората от средата на Средновековието все още са знаели за това, за да могат да го нарисуват по този начин. Това значи, че не е било твърде отдавна времето, когато хората са потънали изцяло в материалния свят. И това, което днес се разказва като развой на духовната история на човечеството от материалистическия свят, в крайна сметка не е нищо друго освен външна измама. Тъй като човек си представя, че хората са били винаги такива, каквито са в последните столетия, а не се има предвид, че в недалечно време те са прониквали в духовния свят посредством своето старо ясновидство. Те е трябвало да се освободят от него, за да извоюват пълната си свобода и азавото си съзнание, а днес трябва отново да открият пътя към духовния свят. Следователно духовната наука подготвя нещо важно, нещо съществено: че ние можем отново да се вживеем в духовния свят. И отново и отново можем да изживяваме в душите си колко е необходимо да усещаме, да чувстваме, че малък брой хора, живеещи днес в материалистическия свят и водени от своята карма до разбиране на най-важните задачи на човечеството за бъдещето, че този малък брой хора чрез душевния си живот са призвани да изпълняват най-важните задачи на нашата съвременност. Без да изпада във високомерие, човек трябва да осъзнае, в пълна скромност и смиреност, колко огромна е разликата между една душа, постепенно откриваща се в духовния свят, и всички останали хора, които днес нямат никаква представа и преди всичко не искат да имат представа за духовното. Този факт не бива да предизвиква в нас просто болезнено усещане, а трябва да се превърне в усещане, което да ни импулсира все повече да работим, да работим вярно в направлението на духовната наука, към която сме насочени от нашата карма, от нашата съдба.

При нашата последна среща³¹ тук аз обърнах внимание на още нещо. Когато човекът, който не е изживял напълно своя живот, премине през портата на смъртта, това, което му е дадено като етерна сила, не се изразходва напълно. Когато човекът премине през портата на смъртта твърде млад, етерното му тяло би могло да работи над физическото му тяло още десетилетия. Тази сила не се губи, тя е налична. Аз вече споменах как в настоящето, чрез факта, че смъртта всекидневно и всекчасно се проявява в толкова голяма степен сред човечеството, много, много етерни тела, които биха могли да работят още дълго върху физическите тела на физическия план, ще се върнат в духовно-етерния свят. А силите в тях, които още десетилетия биха могли да се грижат за физическото тяло, ще се превърнат в духовни сили и ще работят за духовното развитие на човечеството. По този начин ще дойде време, когато силите, които са налични в тези етерни тела, ще могат да се използват за духовния напредък на човечеството. Но това време ще настъпи тогава, когато тук, на земята, след като са преминали днешните ужасяващи събития и е настъпил отново мир, от души, които тогава все още ще се намират в човешки тела, ще може да се разбере нещо от това, че всички онези, които са преминали по-рано в духовния свят, имат горе своите етерни тела, които могат да излъчват своите сили. Това ще трябва да се разбере от тези души [тук, на земята]³². И тези души ще могат да работят заедно за напредъка на човечеството, което е възможно тъкмо благодарение на толкова много случаи на саможертвена смърт.

Помислете, какво би означавало, ако духовната наука изчезне днес и няма хора, които да могат да разберат всичко това, което ще се подготви в духовния свят чрез тази саможертвена смърт! Всички тези сили ще станат собственост на други духовни същества, които ще ги употребят за нещо, различно от това, за което трябва да се използват съгласно божествения план за правилно развитие.

Това обаче ни напомня, също както и съвременните съ-

бития, че с пълно съзнание трябва да стоим изцяло в рамките на всичко, което представлява духовния свят. Защото и тези съвременни събития имат духовна страна. Това, което се открива външно в кръвта и смъртта, както и в саможертвата, е външен израз за вътрешен духовен процес, който обаче трябва да се разбере в правилния смисъл.

За това бих искал да Ви напомня отново в заключителните думи на днешната лекция:

От смелостта на бойците,
от кръвта на битките,
от мъката на изоставените,
от жертвите на народа
духовен плод ще израсте,
ако душите осъзнато
към царството духовно се насочат.

КАК СЕ ПРЕОДОЛЯВА ДУШЕВНАТА НИЩЕТА НА СЪВРЕМИЕТО?

Цюрих, 10 октомври 1916 г.

Истините, които търсим с помощта на духовната наука, не трябва да са за нас мъртво, а живо познание, познание, което може реално да навлезе в живота навсякъде, във всички най-важни области на този живот. Напълно естествено е, че днес духовната наука все още се възприема твърде абстрактно и че в абстрактността, с която възприема духовната наука, човек стига до един вид знание, което първоначално се явява безплодно за живота. И особено хората, които все още имат оскъдни познания за духовната наука, могат да кажат: „Каква е ползата, ако знаем, че човекът се състои от четири съставни части, че човечеството е преминало през различни културни периоди на развитие и ще продължава да се развива и т.н.“⁶⁶ Хората, които смятат, че според изискванията на днешното време трябва да са отдадени изцяло на практическия живот, за тях духовната наука изглежда безплодна. Може би тя изглежда безплодна дори за хора, които са нейни предани последователи.

Въпреки това духовната наука е нещо безкрайно живо, нещо, което може да стане живо чак до най-външните практически дейности и това трябва да се случи в течение на времето. Бих искал да разясня това с помощта на конкретен пример. Ще разясним нещо чрез духовната наука, нещо, което познаваме добре, и искаме да покажем как, разглеждайки го живо, то постепенно оживява.

Повечето от нас често са чували и знаят, че нашата епоха е предшествана от така наречената четвърта следатлатска културна епоха, в която най-значимите народи са били гърците и римляните, че следващите столетия до 14.-15. век са били все още импулсирани от тази четвърта следатлантска културна епоха и че след 15. столетие живеем в петата следатлантска

културна епоха. В тази епоха сме инкарнирани сега и в този културен период човечеството ще живее още много столетия. Също така знаем, поне повечето от нас, че в четвъртата следатлантска, гръцко-римската културна епоха чрез всичко, което представлява външна култура и работа, се изгражда така наречената разсъдъчна душа и че настоящата задача е да се изгради съзнателната душа.

Какво означава това: да се изгради съзнателната душа? Правилно разбрано, това абстрактно твърдение съдържа съдбата на човечеството за цялата пета следатлантска културна епоха. Различните народи от тази пета следатлантска културна епоха трябва да работят заедно, за да изградят съзнателната душа. Всички житейски условия и обстоятелства изразяват това. Ако разглеждаме правилно живота, навсякъде се потвърждава истината, че нашето съвремие има задачата да развие съзнателната душа. Целият човешки живот е бил различен в предходната гръцко-римска епоха, в зависимост от нивото на развитие на разума и чувствата, което е преминало човечеството в следатлантското време. Разумът трябва да се разбира в по-широк смисъл. Днес той не е достатъчно изяснен. Гърците и римляните са били душевно обвързани с техния разум по различен начин от хората на петата следатлантска културна епоха. Гърците и римляните са получили разума, доколкото са го употребявали, наготово, което е естествена тенденция на техния етап на развитие. Това е напълно различно. Те не са култивирали естествения разум по същия начин, по който е необходимо да го прави съвременният човек и по който става все по-необходимо да го прави през петата следатлантска културна епоха. Тогава той се е развивал като естествена способност. Израствайки в нормални условия, даден човек в една инкарнация или е притежавал разум, или не. Като в последния случай това се е считало за нещо болнаво, във всеки случай нещо абнормно, необичайно.

Същото е било положението с душевно-чувственото. Съобразно характера на тази четвърта следатлантска културна

епоха се развива и душевно-чувственото. Когато един човек се е изправял срещу друг човек, той е знаел – историята разказва малко за това, но нещата са точно такива, – той е знаел как да се настрои спрямо другия човек. Съществува една особено голяма разлика между хората от по-ранните столетия до 15. век и съвременните хора. Хората от по-ранните столетия не са подхождали едни към други с такава липса на интерес, както често това се случва днес. Днес се нуждаем от известно време, когато срещнем някого, за да се сприятелим. Трябва да знаем повече неща за другия, за да можем да му се доверим. Това, което днес се постига след дълъг период от време, а често и не се постига, когато се срещат хора, се е получавало мигновено в по-ранните столетия, а именно в гръцко-римската културна епоха. Хората са нямали нужда да обменят дълго време мисли и чувства, запознанствата ставали бързо, доколкото са от полза за двама души или също така за повече хора, които се обединявали в общност, доколкото това е необходимо. Душевността на единия човек е действала много по-духовно в душевността на другия човек. Така, както днес човекът чрез своите сетива може правилно да възприеме цветовете на растенията – в седмата следатлантска културна епоха това няма да бъде възможно да става спонтанно, а ще са нужни специфични условия, за да се разпознае дори природата, – и така, както днес човек все още мигновено разпознава растенията, без да е необходимо по-близко общуване – чрез което да се опознае вътрешната същност, но това, което обикновеният човек познава в растенията, той го получава при първото си впечатление, – същото се е случвало между хората и тогава. Трябва да знаем, че този вид душевни връзки между хората от четвъртия следатлантски културен период е бил характерен за времето си. Но днес светът изплита много по-различна мрежа от душевни връзки, отколкото тогава. Помислете как повечето връзки между хората от четвъртата следатлантска културна епоха са се осъществявали благодарение на личните срещи и как това, което хората са осъществявали помежду си, се е случвало благодарение на

личните срещи. Печатарското изкуство, способствало толкова много досега и което ще продължава да способства установяването на безличните отношения, принадлежи на петата следатлантска културна епоха. И съвременните условия са такива, че принципно връзки, които са установени спонтанно, не биха могли да са от полза. И в тези модерни условия хората могат да се обръщат едни към други по един все по-безличен начин.

Човечеството се развива така, че сега вече не притежава завършена непосредствена душевност, не притежава завършения проницателен разум, а подтиквано от съзнателната душа, то развива нещо, бих казал, много по-разграничаващо се, по-индивидуално, насочено към егоизма, към човешката самота в собственото тяло, отколкото това е било по времето на разсъдъчната душа. Чрез съзнателната душа човекът става много повече отделен индивид, отшелник, странстващ през света, отколкото е бил чрез разсъдъчната душа. И това е най-важната характеристика за нашето съвремие, която все повече ще се утвърждава, а именно че хората ще се затварят в себе си. Отличителен белег на съзнателната душа е затваряне в себе си от другите хора, все по-изолиран живот. Оттук произтича огромната трудност да се правят запознанства и най-вече да се печели доверието на другите. Нужен е период от време за опознаване, преди да се изгради някакво доверие между хората.

Какво трябва да се постигне чрез всичко това? Това бихме могли да разберем най-добре, когато отдадем необходимото внимание на определена духовно-научна мисъл, която гласи: така, както се срещаме в живота с други хора, не е случайно, наистина не е случайно. Житейските пътища ни водят към срещи с определени хора, а с други ние не се срещаме. Това обаче се дължи на действието на кармата на отделните хора. Нещата стоят по този начин, защото сме навлезли в един период на развитие на човечеството, който е довел до кулминационна точка по-ранното кармично развитие на хората.

Помислете колко по-малко карма са били натрупали хората в по-ранните времена на земното развитие! Всеки път, когато се инкарнираме, се изгражда нова карма. Първоначално хората е трябвало да влизат във взаимоотношения на земята, без по-рано да са били заедно, и да създават нови връзки. Но постепенно, благодарение на факта, че се инкарнират отново и отново, влизат в такива взаимоотношения, че по правило ние не срещаме човек, с когото да не сме били в някаква връзка в една или друга по-ранна инкарнация. Благодарение на едно или друго, което сме направили в предишни инкарнации, встъпваме в отношение с хора. Изглежда „случайно“, че срещаме даден човек. Истината е, че причината за това се намира в по-ранни инкарнации, когато вече сме срещали дадени хора, когато се е създала силата, по определен начин отново да срещнем тези хора.

Сега затворената в себе си съзнателна душа може само да се развива – и това развитие трябва да се случи в нашата епоха, – когато се отдава по-малко значение на случващото се в настоящето между отделните хора, отколкото на това, което човек изгражда вътрешно, в самота, което се съдържа в него като резултат на предходни инкарнации. В гръцко-римската епоха е било така, че щом се срещнат двама души, те получават непосредствено впечатление един за друг, което оказва мигновено влияние. Сега, когато се срещаме, за да може да се развива по-изолираната в човека съзнателна душа, нещата трябва да изглеждат повече така: даден човек среща друг човек; движещият фактор между тях трябва да бъде това, което в единия или другия човек се проявява като резултат на по-ранни инкарнации. Това отнема повече време от непосредственото запознанство, бих казал, от пръв поглед. Хората трябва постепенно, чрез чувството, инстинктивно да осъзнават какво са преживели с другия човек. Към това призоваваме днес: да се опознаваме и да изглаждаме противоречията си, дължащи се на нашата индивидуалност. Защото това опознаване, това изглаждане на противоречия се дължи на факта, че все още

несъзнателно, инстинктивно се надигат реминисценции, последиствия от по-ранни инкарнации. Съзнателната душа може да се развива само когато човек изгражда с други хора връзки, които са плод на същността му. Докато разсъдъчната душа се развивала повече чрез непосредствените запознанства.

Това, което охарактеризирах сега за петата следатлантска епоха, се намира едва в своя начален стадий. Все по-трудно ще става за хората, докато тече петата следатлантска епоха, да установяват правилни връзки помежду си, защото за това се изискват вътрешно развитие, вътрешна активност. Те вече са започнали. Но каквото е започнало, ще продължи да се разпространява, ще става все по-интензивно. Колко трудно е днес за хората, събрани заедно от кармата, да се разбират непосредствено, защото вероятно поради други кармични отношения не откриват силата да си припомнят инстинктивно всички връзки, произтичащи от по-ранни инкарнации! Хората се запознават, обичат се. Това се дължи на определени действия от по-ранни инкарнации. Но други сили се противопоставят, когато се надига подобна реминисценция, и те се разделят. И не само хора, които се срещат по този начин в живота, трябва да проверят дали това, което се надига в тях, наистина е достатъчно за изграждане на дълготрайна връзка, но и все по-трудно става синовете и дъщерите да разбират бащите и майките, все по-трудно става родителите да разбират своите деца, все по-трудно се разбират роднините. Взаиморазбирателството става все по-трудно, защото става все по-необходимо хората да обръщат внимание на това, което носят кармично.

Вие виждате каква перспектива от негативен вид се изразява в петата следатлантска епоха – липсата на взаиморазбирателство между хората. Това обаче ни призовава ясно да погледнем изискването за развитие: да не искаме да живеем съноподобно в мрака. Защото това изискване е от огромна необходимост. Ако в петата следатлантска епоха не беше станало трудно това взаимопознаване, тогава нямаше да може да се изгражда съзнателната душа, тогава хората трябваше да

живеят повече в общности. Тогава не би могло да се развива индивидуалното на съзнателната душа. Така че това трябва да се случва, хората трябва да преминават през това изпитание. От друга страна обаче, трябва да се има предвид, че ако се запази само този негативен аспект в условията на развитие на петата следатлантска епоха, в човечеството на сегашната епоха ще възникват все повече войни и крамоли. Така ние инстинктивно виждаме да се проявява известно количество от нужди в тази пета следатлантска епоха, но тези нужди трябва все повече да се осъзнават. И представянето им е една от задачите на духовната наука за петата следатлантска епоха.

Имам нужда да назова само едно нещо, за да ни стане ясно как трябва да се търси средство за една от настоящите злини, за трудността на взаиморазбирателството. Трябва само да кажа, че е необходимо, при това напълно съзнателно, тъй като живеем в епохата на съзнателната душа, все повече да се пробужда интересът в настоящата епоха към социалното разбирателство. Който правилно е изучавал същността на Древна Гърция и Рим, знае, че индивидуализмът тогава не е бил толкова развит, колкото сега в европейското или изобщо в зависимото от европейското американско общество. Това може да стане ясно, ако сравните човека – за да може да се сравнява, може да се вземат радикални сравнения – с даден животински вид. Защо един животински вид живее в определени граници, хармонично? Защото той е предопределен за това чрез своята груповата душа, чрез своята родова душа. Това е присъщо на животинските видове и е в реда на нещата. Те обаче също така не могат да надраснат този етап на развитие, докато човекът трябва да продължи да се развива. Всеки отделен човек трябва да развива своята индивидуалност и особено в съвременната епоха на съзнателната душа развитието на индивидуалността се явява една от главните задачи. В гръцко-римската епоха все още се забелязват следи от елемента на груповата душа. Ние откриваме все още обществен ред, който представлява сам по себе си фиксирана структура, изградена повече чрез морални

сили. Но в петата следатлантска епоха тази структура постепенно ще се разпадне. Тези следи от елемента на груповата душа, които са налични все още в четвъртата следатлантска епоха, трябва да изчезнат в петата следатлантска епоха, защото губят своето значение. За това обаче трябва по съзнателен начин да се развива разбиране за социалното, изхождайки от дълбокото познаване на истинската същност на човешкото същество. И духовната наука е тази, която ще развива това правилно разбиране. Когато духовната наука все повече и повече навлиза от абстрактното в конкретното, в потока на живота, сред нейните привърженици ще се пробуди, бих казал, особен вид интерес към хората, ще се зароди особен тип психология. Ще се появят хора със специални умения да обучават другите за различните темпераменти и характерологични тенденции, как трябва да се разбира даден човек, имащ определен темперамент, как трябва да се разбира друг човек, имащ определена характерологична тенденция, но същия темперамент. Ще съществуват хора, които ще имат дарбата да обучават други хора, които са готови да се учат: „Погледнете внимателно, има такъв тип човек, има и друг тип човек, към единия трябва се подхожда по един начин, към другия – по друг. Практическа психология, практическа наука за душата, но и практическа наука за живота ще се упражняват и по този начин ще се развива едно действително разбиране на човешкото развитие.

Каква форма на социално разбиране сме имали досега? Досега сме имали абстрактни идеали, всевъзможни абстрактни идеали, свързани с националното благосъстояние и човешкото щастие, имали сме и различни форми на социализъм. Ако такива социални идеали действително се въведат в практическия живот тук или там, се вижда, че те не могат да сработят. Това, за което става дума, няма абсолютно нищо общо със създаването на секти или общества с определени програми. Става въпрос за разпространяването на познания за човека, които ни дават възможност да разберем правилно развиващия се, растящия човек, да разберем правилно детето, действително да

разберем как се развива собствената му индивидуалност. По този начин се учим да приемаме живота така, че когато чрез кармата срещнем даден човек, с когото осъществяваме връзка, да развиваме правилна, дълготрайна връзка, връзка, която действително да бъде плодотворна за живота. Практическа психология, практически интерес към човека, това е, за което става дума. Днес човечеството има все още съвсем малък успех в тази област. Как преценяваме днес даден човек, когото срещаме? Той ни е симпатичен или антипатичен. Огледайте се около себе си и ще откриете, че в повечето случаи критерият за лично мнение се основава на базата на тази единствена гледна точка: този ми е симпатичен, онзи не ми е симпатичен, или: това ми е симпатично, онова не ми е симпатично. Предубеждения! Представяме си какъв всъщност би трябвало да бъде някой. И ако той се различава от нашата представа, започваме да го критикуваме. Не би могъл да настъпи напредък към изграждане на действителни практически познания за човека, докато не се премахнат тези предразсъдъци, основаващи се на симпатии или антипатии, и докато не се установи убеждение-то, че човекът трябва да се приема такъв, какъвто е.

Помислете колко често се случва днес, когато двама души се срещнат и единият предизвика у другия мигновена антипатия – последният не харесва първия – и как после всичко, което двамата правят, е оцветено от тази антипатия. Като следствие от това много често една кармична връзка бива напълно унищожена, поема в напълно погрешна посока и трябва да се чака до следващата инкарнация, когато тези двама души отново ще се срещнат. Симпатиите и антипатиите са най-големите врагове на истинския социален интерес. На това много често не се обръща внимание. Но всеки, който дълбоко осъзнава значението на истинското социално разбиране за по-нататъшното развитие на човечеството, със свито сърце забелязва какъв опустошителен ефект упражняват учителите в училище, когато, водени от определени предразсъдъци, проявяват предпочитание към даден ученик за сметка на друг, водени от лич-

ни симпатии или антипатии. Това е ужасяващо. Става дума за това, всеки един да се приеме такъв, какъвто е, и от това, което представлява, да се направи най-доброто.

Така обаче се изправяме пред проблема на институциите. Нашите институции и социални закони са такива, че често унищожават по ужасяващ начин индивидуалността на учителите. Те са станали вече такива, че реално не може да се говори за индивидуалност. Истинското разбиране на духовната наука трябва да доведе до превръщането на практическата психология и практическото познание на човека в предмет на всеобщ интерес. Това е необходимо за социалното разбиране, за да може до известна степен да се създаде противоположният полюс на трудността на взаиморазбирателството.

Това е нещото, което трябва напълно да навлезе в петата следатлантска епоха, за да може човечеството напълно да развие съзнателната душа. Хората трябва да преминават през изпитания, да се сблъскват с противодействащите сили. По такъв начин чувствата на симпатия и антипатия ще се разпалват с пълна сила и само в борбата, в съзнателната борба с повърхностните чувства на симпатия и антипатия ще може правилно да се роди съзнателната душа. Също така на социалното разбирателство между хората все повече и повече ще се противопоставят националистическите чувства и страсти, които първоначално придобиват настоящата си форма в деветнадесетото столетие, но в бъдеще ще се разразяват с още по-голяма сила. И така, както днес се проявяват тези национални противоречия, национални симпатии и антипатии, те представляват едно тежко и ужасно изпитание за човечеството, само в преодоляването на което може да възникне нещо добро. Ако тези чувства на симпатия и антипатия, родени от националистически страсти, вземат надмощие по начина, по който това се случва днес, човечеството ще може само да бленува за развитието на съзнателната душа. Защото националистическите чувства вървят в противоположна посока. Те работят срещу независимостта на човека, с тенденция да го превърнат просто

в отражение на една или друга национална група.

Това е първото, което трябва да се има предвид, когато практически вникнем с душите си в иначе абстрактното твърдение, че в тази пета следатлантска епоха следва да развиваме предимно съзнателната душа.

Още нещо трябва да настъпи в тази пета следатлантска епоха, когато съзнателната душа истински се разгърне. Докато индивидуализмът в хората се развива все повече и повече, в тях трябва да настъпи определено опустяване, едно правилно опустяване на религиозния живот, когато този религиозен живот няма да се съгласува с петата следатлантска епоха, а ще остане такъв, какъвто е бил правилен за четвъртата следатлантска епоха. В четвъртата следатлантска епоха, понеже хората са били ориентирани към груповия живот, е трябвало да възникнат груповите религии. Групите е трябвало да имат общи догми, общи религиозни закони, всеобщи мисли. Но тъй като индивидуализирането чрез съзнателната душа през петата следатлантска епоха нараства все повече, става така, че това, което произхожда от груповите религии, вече няма да намира достъп до сърцето, до индивидуалната същност на отделните души. И хората просто няма да разбират това, което произлиза от груповите религии. В четвъртата следатлантска епоха хората още са могли да изучават Христос в група, но в петата следатлантска епоха Христос вече действително навлиза в отделната душа. В несъзнаваното или в подсъзнанието ние всички вече носим Христос в себе си. Но трябва да намерим начин да го разберем. Това няма да се случи чрез налагане на сухи, мъртви догми, а само ако се прави всичко възможно да се разберат различните аспекти на Христос или изобщо да се получи универсално религиозно познание, ако се прави всичко, което може да работи в тази посока. Така че в тази пета следатлантска епоха в живота все повече трябва да намира място толерантността тъкмо към религиозната мисъл. И докато в четвъртата следатлантска епоха нещата са били такива, че този, които е упражнявал религиозна дейност, е ра-

ботил така, че е проповядвал определени догми и закони, в петата следатлантска епоха нещата трябва да станат напълно различни. Става въпрос за нещо съвсем друго. Тъй като хората стават все по-индивидуализирани, става дума да се опитваме да разказваме на друго това, което произлиза повече от личния ни вътрешен живот, по начин, напълно свободен от догми и догматизиране, да можем да го описваме и действително да му го поднасяме така, че той да може да развива индивидуално своя личен, свободен религиозен мисловен живот.

Догматичните религии, отделните фиксирани догми в петата следатлантска епоха действително ще умъртвят религиозния живот. Така че за настоящата епоха е правилно да се осъзнава все повече, че през първите столетия сл. Р. Х. християнството е било много по-различно, формата му е била подходяща тъкмо за хората от онова време, докато в следващите векове нещата коренно се променят. Има обаче и други религии. Ние се опитваме да разберем същността и на останалите религии, опитваме се да разберем различните аспекти на християнството. Така че предлагаме на всяка душа това, което ѝ е необходимо за нейното задълбочаване. Но не се намесваме в нейното формиране, тя трябва да бъде оставена в своята мисловна свобода, особено в религиозната област, за да разгърне тъкмо тази мисловна свобода.

Точно както в определен момент, който охарактеризирах за петата следатлантска епоха, е необходимо социално разбирателство, точно така основното изискване за развитието на съзнателната душа е свободата в областта на религията: социално разбирателство в областта на съвместния живот на хората – свобода на мисълта в областта на религията, в областта на религиозния живот.

Стремежът да се разбира все повече религиозният живот, да се прониква в него и по този начин хората да се разбират все повече дори когато всеки разгръща свой собствен религиозен живот, трябва все повече да се осъзнава, защото това е основно изискване за петата следатлантска епоха и е нещо, което

човечеството трябва да придобие съзнателно чрез собствената си сила. В епохата на съзнателната душа ариманическите сили се активират най-вече срещу тази свобода на мисълта и виждаме как вероизповеданията навсякъде се изправят враждебно срещу духовно-научния миросглед, срещу разпространението на мисловната свобода, виждаме колко много клевети се хвърлят срещу духовната наука поради простата причина, че тя желае да се занимава с раждането на съзнателната душа с пълно и ясно съзнание и не иска да разпространява такъв религиозен живот, основаващ се все още на изискванията на разсъдъчната душа, както това е било през четвъртата следатлантска епоха. Формите на християнството в четвъртата следатлантска епоха са били изградени въз основа на изискванията на гръцко-римската епоха. Като църковни форми, днес те не са пригодни и ще стават все по-непригодни за изявата на мисловната свобода, която трябва да се проявява все повече и повече.

И в същото време, когато в съвременния живот се почувства първият зародиш на необходимостта от свобода на мисълта, веднага започна да работи и противодействащата сила в така нареченото йезуитство в различните религии. Целта му е най-силно да се противопостави на мисловната свобода, която се явява жизненоважна необходимост в петата следатлантска епоха. И ще става все по-необходимо във всички области в съвременната епоха да се изкоренява това противопоставящо се на мисловната свобода йезуитство. Защото, сияейки, от религиозния живот трябва все повече да се разгръща мисловната свобода във всички сфери на живота. Но тъй като тя трябва да е независима, човечеството се намира в период на изпитание и навсякъде възникват най-големи трудности. И тези трудности ще стават толкова по-големи, колкото повече човечеството от петата следатлантска епоха се стреми към развитие на яснота на съзнанието, но първоначално това ще се усеща като нещо неприятно, затова в голяма степен ще се заглушава.

Така ние виждаме, че се води тежка битка между разгръщането на свободната мисъл и действащия от стари време-

на в съвременната епоха авторитет. Налице е помрачаващата страст да се изпада в заблуди благодарение на вярата в авторитета! В съвременния свят вярата в авторитета е придобила чудовищни размери и под нейното влияние се развива определена безпомощност у хората, що се отнася до способността за преценка. В четвъртата следатлантска епоха човекът е имал здравия разсъдък като природен дар. Днес той трябва да се придобие, да се развие. Вярата в авторитета възпрепятства това. Ние сме изцяло оковани във вярата в авторитета. Помислете само, колко безпомощен изглежда човекът в сравнение с лишеното от ум животно! Животното се ръководи от толкова много инстинкти, които дори действат в него по здравословен начин, лечебно, ако е налице заболяване, докато съвременното човечество се бори срещу трезвата преценка в това отношение и се подчинява изцяло на авторитета. Съвременното човечество има твърде малко желание да придобие действителни познания за здравословните условия на живот. Макар и да е вярно, че в това отношение са направени похвални усилия в различни сдружения и институции. Тези усилия трябва да станат още по-интензивни, но преди всичко трябва да се разбере как все повече се приближаваме към вярата в авторитета, как се изграждат цели теории, които впоследствие се оказват основна за укрепване на вярата в авторитета.

В областта на медицината, в областта на правото, както и във всички останали области на живота хората смятат себе си за некомпетентни и приемат само това, което им казва науката. Това е разбираемо предвид цялата сложност на съвременния живот. Но хората стават все по-безпомощни под влиянието на една такава сила на авторитета. Но систематичното изграждане на този авторитет е всъщност принципът на йезуитството. А йезуитството в католическата религия представлява само частен случай, който обаче, макар и не толкова забележимо, постепенно се разпростира и върху други житейски сфери. Йезуитството води началото си с йезуитството в църковно-догматичната област, с тенденцията за утвърждаване на

папската власт, която продължава да действа от четвъртата в петата следатлантска епоха, за която тя вече не е пригодна. Но същият йезуитски принцип постепенно се пренася и в други житейски сфери. Днес можем да видим в областта на медицината едно йезуитство, което едва ли се различава от това в областта на догматичната религия. Ние виждаме стремеж към разрастване на властта на медицинската професия на базата на определена медицинска догматика. И това е същественото на йезуитския стремеж също и в другите области. Този стремеж ще се засилва все повече. Хората ще бъдат все повече оковани в това, което им налага авторитетът. И спасението в петата следатлантска епоха ще се състои в това, срещу ариманическите противопоставящи се сили – защото те са точно такива – да се отстоява правото на съзнателната душа, която иска да се развива. Това обаче може да се случи само чрез желанието на хората, които днес не притежават естествения разум като дар, какъвто е бил случаят все още в четвъртия следатлантски период, чрез желанието на хората действително да развиват способността за разбиране и силата за трезва преценка. Развитието на съзнателната душа изисква свобода на мисълта, но тази свобода на мисълта може да се развива само в определена аура, в определена атмосфера.

Посочих Ви трудностите, които възникват в петата следатлантска епоха. Защото тя има определена посока на развитие: развитието на съзнателната душа. Но тази съзнателна душа, тъкмо защото следва да се развива като такава, трябва да се изправя пред препятствия, да преминава през изпитания. Така ние виждаме какво огромно противопоставяне се изправя пред социалното разбирателство и свободата на мисълта. Но не може да се разбере веднага, че такова противопоставяне е налице, защото в по-широки кръгове то се разглежда като нещо правилно, като нещо, което не трябва да се осъжда, а да се насърчава.

Вече обаче има много, много хора, които имат ясна визия за случващите се неща в съвременния живот: че благодарение

на факта, че кармичните отношения на хората са навлезли в току-що описаната криза, е настъпил период, в който децата не разбират родителите, родителите не разбират децата, роднините вече не се разбират помежду си, народите също не се разбират. Вече има достатъчно хора, които осъзнават, че в настоящите условия може да се действа правилно само тогава, когато сме проникнати с разбиране, струящо от сърцето. Защото само от кръвта на сърцето трябва съзнателно да се спечелят импулсите за тази нова световна дейност. Това, което възниква от само себе си, води до отчуждение между хората. Трябва съзнателно да се стремим, поведени от избликващото от човешкото сърце. Всяка отделна душа се изправя пред трудности в петата следатлантска епоха. Защото съзнателната душа може да се развива само когато преодолява тези трудности.

Колко често днес може да чуем следното: „Ах, не знам какво да правя със себе си, не знам какво трябва да правя в живота.“ Това идва от неспособността на човек да проумее нуждите на сегашното време и своята позиция във връзка с тях. Това го води до физическо заболяване, до физическа неустойчивост. Правилно разбиране за това е нещото, което винаги и все по-настойчиво ще се изисква. Това, което ще се излее над човечеството, тъй като е необходимо в петата следатлантска епоха, ще представлява и опасността от душевна нищета в различни нюанси, така, както го описах в днешната лекция. Много хора виждат описаното от мен и чувстват, че е необходимо, наистина необходимо, от една страна, хората да постигнат социално разбирателство, а от друга страна – свобода на мисълта. Но днес все още твърде малко хора са склонни да използват правилните средства за постигането на целта. Защото необходимото за осъществяване на социалното разбирателство твърде често се прокламира с всевъзможни идеалистично звучащи високопарни речи. Вижте само какво се пише днес за необходимостта от индивидуален подход към подрастващото дете! Какви обстойни теории се измислят във всички възмож-

ни педагогически сфери!

Това, което е необходимо, е да се правят възможно повече позитивни описания, как хората действително се развиват, да си представим една, бих казал, позитивна история на индивидуалното човешко развитие. Когато можем, да разказваме как човекът А, човекът Б или човекът В се е развил и да подхождаме с любов към развитието на даден човек, което се разкрива пред очите ни. Преди всичко е необходимо следното: изучаване на живота, стремеж към познания за живота, не към програми. Защото теоретичната програма е врагът на петия следатлантски културен период.

Когато се формират общества, това трябва да става според изискванията на петия следатлантски културен период. Този факт означава, че членовете на тези общества са основна причина за съществуването на тези общества и че обменът на идеи между тези настроени позитивно хора трябва да носи възможно най-добри резултати. И ако се обръща достатъчно внимание на това, ще се покажат много индивидуални резултати. Какво се прави обикновено днес? Започва се с правилата и устава. Това може и да е нещо добро, тъй като външните условия го изискват. Но в нашите среди трябва да сме наясно, че да се говори за програми и правила представлява само писмено съгласие с външния свят, а това, за което става дума, трябва да бъде живот на индивидуалности в общност, да произлиза от реални човешки същества, че взаиморазбирателството е това, което е от значение. По такъв начин ще се предоставят възможностите и за петата следатлантска епоха, която ще продължи още столетия, от кръговете на онези, които имат разбиране за това, да се роди разбирането за индивидуалното развитие, за жизненоважното развитие в света, в който днес всичко се стяга в параграфи, като в ботуш за изтезание, в параграфи, закони или тем подобни. По този начин навсякъде се появяват високопарните доктрини, звучащи от катедри, от различни трибуни, доктрини, които ни наставляват как да живеем. Навсякъде виждаме доктрини, родени само от абстракт-

ции, доктрини, в които на хората се представят всевъзможни идеи и идеали. За това не може и дума да става, а само за проникване чрез пълно разбиране в конкретния, в реалния живот. Как може да се случи това?

Разбира се, с пълно право може да се възрази на казаното: „Ние обаче не сме квалифицирани да се произнасяме по тясно специализирани теми. Нека си представим само“ – ще кажат хората, – „какво трябва да учи студентът по медицина! В реда на нещата е, че той го учи, но ние не можем да го учим, не можем да учим това, което юристът трябва да учи, не можем да учим това, което художникът учи и т.н.“ Разбира се, това не можем! Няма никакво съмнение, че не е нужно да го правим. Също така не е нужно да бъдем креативни, само е нужно да можем да преценяваме. Трябва да даваме възможност на авторитета да работи, но да можем да преценяваме работата му. Това не може да се осъществи посредством експертни познания, а чрез можещото да изгражда в нас всеобхватно разбиране и сила за преценка. Това ще ни даде възможността да оценяваме нещата. Материалистическото познание на отделните специалности обаче няма да ни предостави тази възможност. Това може да се постигне чрез всеобхватното духовно познание.

Духовната наука трябва да бъде центърът на познанието. Защото тази духовна наука не само разкрива взаимовръзките в развитието на човека, а чрез начина на мислене, който притежава, тя развива в нас истинско разбиране, което днес трябва да се изведе от по-дълбоки глъбини, отколкото е било през гръцко-римския период. Изграждането на понятия и представи, необходими за духовната наука, не ни прави специалисти в една или друга област, но развива в нас силата за преценка. И защо това е така, ще става все по-ясно, защото в човешката душа възникват тайни сили и тези тайни сили, тези мистериини сили ще свързват човешката душа с духовния свят чрез връзката, която се осъществява между човешката душа и духовния свят поради факта, че навлизаме в духовната наука. И

така, когато в отделни случаи застанем пред даден авторитет, ще можем да проявяваме силата за правилна преценка. Ние не трябва да имаме експертни знания, но когато авторитетът знае нещо и в отделни случаи прави това или онова, ще сме способни на правилна преценка.

Специално внимание трябва да се обърне на факта, че духовната наука не само ни учи, но чрез нея изграждаме способност за преценка, което значи, че ни дава възможност да развием свободно мислене, мисловна независимост. Духовната наука не ни прави експерти по медицина, но тя ни прави способни да преценяваме нещата, които чрез медицината навлизат в обществения живот, разбира се, само ако правилно навлизаме в духовната наука. Разбере ли се това, което имам предвид сега с тези думи, тогава ще се проумеят много от лечебните сили на петия следатлантски период. Защото се съдържа много, много в това, което имам предвид, когато казвам, че духовната наука преобразува човешкото мислене, така че човекът става способен да разгърне силата за разбиране от своята душа. И по този начин той действително ще е в състояние да разгърне свободното си мислене.

Ако ми позволите, бих искал да Ви представя следните мисли в образна, в имагинативна форма. В духовната наука ние слушаме за действителния духовен свят, за конкретния духовен свят, за елементарните същества, които ни заобикалят. Слушаме за йерархиите, за ангели, архангели и т.н. Светът за нас е изпълнен с конкретно духовно съдържание или духовни сили и духовни същества. На тези същества, които обитават духовния свят, не им е безразлично, че знаем за тях! В четвъртия следатлантски период им е било малко или много безразлично, но в петия следатлантски период вече не им е безразлично, а това е така, сякаш някой ги лишава от духовна храна, когато хората тук, на земята, не знаят нищо за тях. Духовният свят е в тясна връзка със сегашния физически земен свят. Това най-добре ще се разбере, ако Ви кажа нещо, което може би ще изглежда парадоксално, което обаче просто е вяр-

но. И въпреки че днес не е възможно да се каже много, някои истини трябва да се дадат, защото хората не могат да живеят без тези истини.

От гледна точка на хората, живеещи тук, на земята, е правилно да се каже: с Мистерията на Голгота Христос встъпва в земния живот и от този момент Той остава в земния живот. И от тази гледна точка можем да чувстваме като късмет за земния живот, че Христос е встъпил в него. Но сега да си представим гледната точка на ангелите – а тази гледна точка не е измислица, тя се представя на истинския окултен изследовател като нещо реално, – да погледнем нещата от гледната точка на ангелите. В своите духовни сфери те изживяват нещо различно. Те имат обратното изживяване! Христос напуска техните сфери, за да отиде при хората, Той напуска техните сфери. Те трябва да си кажат: чрез Мистерията на Голгота Христос напуска нашия свят. Затова те имат основание да скърбят също така, както хората, докато живеят във физическо тяло, могат да усещат благотворната изцелителна сила от идването на Христос при тях. Това е правилният ход на мисълта и този, който действително познава духовния свят, знае какво е единственото спасение за ангелите. За тях е добре, когато хората тук, на земята, в техните физически тела живеят с мисълта за Христос и тази мисъл за Христос просиява нагоре към ангелите като светлина, след Мистерията на Голгота тя просиява нагоре към ангелите като светлина. Хората казват: „Христос е влязъл в нас и ние можем да се развиваме така, че Христос да живее в нас – „Не аз, а Христос в мен.“³³ Ангелите обаче казват: „Христос е напуснал сферите на вътрешния ни живот и Той блести над нас така, както блестят толкова много звезди в мисълта за Христос на отделните хора. Така Го разпознаваме отново, така Той просиява след Мистерията на Голгота.“ Това представлява една действителна връзка между духовния свят и човешкия свят. И тази връзка се проявява също и благодарение на това, че духовните същества, обитаващи духовния свят извън нас, че тези духовни същества могат да виждат с

удоволствие и удовлетворение мислите, които можем да имаме за техния свят. Те могат да ни помагат само тогава, когато мислим за тях; когато все още не сме способни да виждаме духовния свят ясновидски, те могат да ни помогнат, ако знаем за тях. Затова, че изучаваме духовната наука, от духовния свят получаваме помощ. Ние не изучаваме просто неща, не получаваме просто познания, а научаваме за съществата от висшите йерархии и мислейки за тях, те ни помагат. И когато занаят се изправяме пред авторитети, за нас ще е благотворно, ако имаме не просто само собствения си човешки разум, а и това, което духовните същества могат да въткат в него, когато знаем за тях. Те ни правят способни за правилна преценка, когато се изправим пред авторитета. Духовният свят ни помага. Ние се нуждаем от него, трябва да знаем за него, да го възприемаме чрез знанието. Това е третото, което трябва да настъпи за петия следатлантски период.

Първото е социалното разбирателство, второто е спечелването на мисловна свобода, третото е живо познание на духовния свят чрез духовната наука. Тези три неща трябва да бъдат големите, действителни идеали за петата следатлантска епоха. В сферата на социалния живот трябва да настъпи социално разбирателство; в сферата на религията и другите сфери на общественния живот – мисловна свобода; в областта на познанието – духовно познание. Социално разбирателство, мисловна свобода, духовно познание – това са трите големи цели, импулси на петата следатлантска епоха. В светлината на тези импулси ние трябва да се развиваме, защото те представляват правилните импулси за нашата епоха. Някои хора чувстват силно, че са необходими някои промени, особено в сферата на социалния живот, че следва да се приемат нови понятия. Но до крайни заключения те не достигат поради незнание или липса на желание. Това може да се види от отношението на много хора към стремежите на духовната наука или антропософията. Няма нужда да се обръща внимание на клеветите, хвърляни върху духовната наука, теософията или антропософията, няма

нужда са обръща внимание на злонамерените и враждебни нападки към духовната наука – ние можем да разглеждаме искрената воля, която е налична в съвременното човечество, искрената воля, която желае да създава в живота такива импулси, които са в съзвучие с правилните импулси на петата следатлантска епоха. Само помислете колко много реформатори се появяват в различните житейски области, колко много социални пастори, социални проповедници, които не принадлежат към теологичните или религиозните кръгове. Как всички те вземат думата, водени от най-добра воля! Всичко това води хората към нещо, което изисква съвременният живот! Добрата воля е налице и сега ние искаме да видим това, което произхожда от добрата воля, не това, което произхожда от лоши намерения. Но докато тази добра воля се изразява във всевъзможни речи, докато се ръководи все още от горещи страсти, тя е безполезна, ако познанията, които могат да дойдат само от духовната наука, не оживеят така, че трите големи реални идеали да могат да се реализират: социално разбирателство – свобода на мисълта – духовно познание. Но в момента, с изключение на малки групи хора, обединени от духовно-научния миороглед, разбирането на човечеството за тези неща не е достигнало дори начален етап. В днешно време можем да попаднем на много хубави, възвишени знания в тази посока. И като пример бих искал да Ви разкажа за нещо, което се случва, както се казва, „случайно“, което обаче в действителност ми се предостави чрез кармата. Веднъж погледът ми попадна върху заглавието на малка книга³⁴, изложена на една витрина, която си купих. В нея се разказва за съвременния човек, какво търси този съвременен човек, под какви впечатления израства. Посочва се колко много е постигнато в съвременния свят, колко много, което прави живота удобен и лесен. Разказва се как под въздействието на определени удобства, като парата и електричеството, животът се превръща в наслада. После се подчертава едно нещо. Подчертава се как съвременният човек е започнал да води забързан и бурен живот, какъвто в по-ранни

времена не е бил възможен, как този живот е станал по-богат и пълноценен. Всичко това е описано с един вид искрена радост. Подчертават се изключителните постижения на съвременния свят в сравнение с тъмния, тъжен и инстинктивен живот на по-ранните времена. После се описва правилно това, което вече означих като трудностите на петата следатлантска епоха. Само че не се разбира, че това произлиза тъкмо от тази особеност на петата следатлантска епоха и нейното изискване: формирането на съзнателната душа. Това изобщо не се забелязва, въпреки че авторът разглежда нещата с напълно открито сърце. Тъкмо за това става въпрос. Казва се: „Забележително е, че при нашето описание започваме от житейската радост,³⁵ от радостта от съществуването, проследявайки развоя на нашето време, за да достигнем накрая до описанието на дълбоката вътрешна душевна нищета. Това, което тук изживяваме в малкото, нашето време го прави в голямото.“ Под „малкото“ той има предвид мястото, където живее. – „Една несравнима културна пълнота, едно разгръщане на живота в сила и красота, каквото едва ли някога е съществувало в историята. И заедно с това е налице душевна нищета, постоянно разрастваща се и обхващаща цели слоеве на обществото.“

И сега, след като описва толкова вярно картината на съвременния живот, авторът не се задоволява просто с безпомощно описание на душевната нищета, а търси възможностите, за да могат импулсите на новото човечеството да бъдат проведени по правилен начин. Сред тези различни неща той описва също това, което нарича теософия, как се запознава с теософията. Сред множеството враждебно настроени хора ние срещаме и човек, настроен доброжелателно към теософията, с най-добра воля действително да се запознае с нея, който се запознава с нея и поради тази причина сега говорим за него. Разбира се, че не без основание описвам това. Действително е много важно и съществено, че можем също така да обръщаме внимание на такива положителни връзки на нашата духовна наука с външния живот. След като авторът описва мистиката като средство

за задълбочаване на живота и премахване на душевната нищета, той казва: „До мистиката стои теософията.³⁶ Има хора, които виждат в нея само явление, заместител на по-надеждни сили или само тенденция към синкретизъм и еkleктизъм.“ – тоест синтез на всевъзможни религиозни учения и светогледи. Онези, които не желаят да се запознаят по-отблизо с духовната наука, твърдят, че тя цели възраждане на гностицизма и т.н. Но този човек прави крачка напред. Той казва: Тези, които виждат в нея „само тенденция към синкретизъм и еkleктизъм, еквивалент на индивидуални наклонности, я бъркат с още по-съмнителни явления в съвременния живот като суеверия, спиритизъм, привидения, символика и други подобни външни проявления на духовно заиграване с тайните на човешката природа. Но това не е така. Ние се отнасяме към това движение несправедливо, когато отказваме да разпознаем неговите дълбоки вътрешни връзки и ценности.“ Така че ние имаме един доброжелателен човек. Той казва: „Ние трябва да я разбираме, най-малкото в рамките на кръга около Щайнер, най-вече като религиозно движение, макар и не толкова оригинално, колкото синкретично, но насочено към същността на живота“. Надявам се той да прозре и нейната оригиналност, щом е изпълнен с добра воля. – „Ние трябва да я разглеждаме като движение за удовлетворяване на свръхсетивните интереси на хората и с това като надрастване на сетивния реализъм. Преди всичко можем да разпознаем в нея движение, което импулсира хората да обмислят своите морални проблеми, да работят за вътрешно прераждане чрез усилено себевъзпитание.“ Както казах, аз не чета това поради някаква сантименталност, но като се имат предвид нещата, казани за антропософията от други гледни точки, не е без значение да се запознаем с критики като тази. „Човек може да прочете само Щайнеровата книга, която ни въвежда в теософията, за да забележи с каква сериозност авторът възлага на своите читатели задачата да се пречистят вътрешно и да се самоусъвършенстват. Спекулациите за свръхсетивното, съдържащи се в нея, представляват, разбира се, реакция

срещу материализма.“ Сега идва нещо, на което моля да обърнете внимание. „По този начин тя лесно губи почвата на реализма и се обгръща с хипотези, ясновидски фантазии, потъва в царство на сънища, където вече няма място за реалността на индивидуалния и социалния живот. Въпреки това трябва да отчитаме теософията като явление с коригираща функция в развитието на съвременността.“

Единственото, което всъщност не се харесва на автора, е издигането към духовното познание, към конкретното, реалното духовно познание. Което значи, че той би искал да има това, което може да произлиза от теософията – също и според възгледите му – като импулси за морално усъвършенстване на човека. Но той не разпознава още, че в петата следатлантска епоха това може да дойде само от действителното, конкретно духовно познание. Не разпознава корените. Той иска да има плодовете без корените. Не разпознава взаимовръзката. Тъкмо този човек е изключително интересен, защото той, както се вижда, също е изучавал усърдно моята книга „Теософия“, но не е разбрал, че едното не е възможно без другото. Той би премахнал с удоволствие главата на тази книга, като задържи тялото, защото разглежда това тяло като нещо стойностно. Това е във връзка с нещата, които Ви описах. Че са нужни социално разбирателство, свобода на мисълта, такива хора вече го разбират; че е нужно обаче третото, духовното познание, което трябва да изгради основа за нашата пета следатлантска епоха, това те още не желаят да признаят. Това е нещото, до което те още не могат да достигнат. Това е една от най-важните задачи на духовно-научния светоглед: да се пробуди разбиране за това. Хората все още наричат фантастика издигането в духовните светове. Те не разбират, че тъкмо загубата на познанието за духовните светове е причина за материализма и свързаната с него липса на социално разбирателство, причина е за материалистическия живот, както и за материалистическите убеждения за живота на по-новото време. Тъкмо при най-добронамерените трябва да открием колко трудно е все още днес

за хората да признаят необходимостта от конкретни духовни светове. Ето защо трябва толкова много да се стремим да спечелим разбиране за такива импулси, каквито са тези, за които исках да говоря в днешната лекция.

Книжката, за която говорих, се казва „Мисловният свят на интелигенцията. Проблеми и задачи“ от проф. д-р Фридрих Малинг, публикувана в Хамбург през 1914 г. Тя е препечатана лекция, изнесена от проф. д-р Малинг на 23 септември 1913 г. за 37-ия конгрес по вътрешна мисия в Хамбург. Учудвам се само за това – както казах, съвсем случайно видях книгата преди няколко дни на витрината на една книжарница, – че никой от нашия кръг не е споменал нещо за нея. Защото някой би могъл да я има, след като се е появила през 1914 г. Необходимо е да се грижим тъкмо за различните нишки, които пресичат различните мисловни сфери на нашето съвремие. Необходимо е да се грижим както за нападките и клеветите, на които днес твърде често е подложено нашето движение, така и за такива неща, когато например в този случай, за който научаваме, се търси честно и искрено разбиране от човек, сблъскващ се при това с неимоверни трудности.

В днешната лекция исках да посоча трите големи идеали, конкретните идеали за петата следатлантска епоха: конкретно социално човешко разбирателство, мисловна свобода, духовно познание. Трите конкретни идеали трябва да зададат на учениците посоката към бъдещето. Те трябва да пречистят живота, да дадат на морала импулсите, трябва да станат в най-широк смисъл ориентировачни и насочващи, трябва да изпълват живота и да го насърчават в рамките на съвременното човечество. Но първите два няма да могат да се изпълнят – социалното разбирателство и мисловната свобода, – ако към тях не се присъедини като трето и духовното познание, защото трябва да бъде развивана съзнателната душа. А най-високата степен на тази съзнателна душа е духът-себесъщност, който ще трябва да бъде естествена заложба в шестия следатлантски културен период. Той не може да се развие без подготвителния етап на

онази вътрешна самостоятелност на човека, която се постига чрез разгръщане на съзнателната душа. В нашата духовно-научна дейност трябва да вземем под внимание факта, че това, което познаваме като абстрактни истини, носи в себе си действителна магическа сила, която само трябва да се освободи, за да може да хвърли истинска ясна светлина върху целия живот. И където и да се намира, като учен или в коя да е практическа област, и в най-малкото, което прави, човек ще е включен в изпълнението на големите задачи на нашата епоха в правилния смисъл, ако в своята област знае как да оживи това, което приемаме като абстрактни истини на нашите срещи. И тогава душите ни ще се изпълнят с радостно чувство, което не е повърхностно, а ще бъде свързано с онази сериозност, която е животворна, която възвисява нашите сили, която не иска просто да се наслаждаваме на живота, а ни прави усърдни служители на живота.

В този смисъл тези три конкретни социални идеали и идеали на познанието представляват също и това, което ще даде на съзнателната душа способността да разбира по нов начин Мистерията на Голгота в петата следатлантска епоха, да приема по нов начин Христос. Защото ние изграждаме реална връзка с духовните светове, като се учим да разбираме как тези светове се отнасят към централния импулс на земното развитие, към Христовия импулс. Христовият импулс ще стане наша реална връзка с духовния свят под влиянието на мислите, които струят от него към земното битие, защото в земното битие след Мистерията на Голгота в човешките души могат да просияят мисли, утешаващи като ярки звезди, както го описах, нагоре към света на ангелите, които са загубили Христос от своите сфери, и така те отново могат да го видят да блести от сферите на човешките мисли.

Не, духовното познание не е нещо, което трябва да се описва като фантастика. Духовното познание е нещо, което трябва да импулсира всички усилия да се търси начин за въздействие върху условията, от които възниква душевната

нищета, която по необходимост е обвързана с петата следатлантска епоха. Днес исках да Ви говоря за това. Вероятно ще се срещнем не след дълго отново в този град. Надявам се, че дотогава ще можем да сме обединени в мислите си и че ще продължим да работим тук в духа на нашето движение.

КАРМИЧНИ ВЛИЯНИЯ

Цюрих, 24 октомври 1916 г.

Това, което духовната наука има да каже за живота и естеството на духовните светове, е придобито чрез познание на обективните факти, до които човек може да получи достъп благодарение на съответните способности. Това вече го знаем. В случаи, когато се налага духовната наука да се обосновава или защитава пред днешния свят, никога няма да стане дума тази защита да се гради върху нещо друго, освен че се посочва как чрез развитие на определени способности човекът достига до разбиране на духовните светове и че после се обяснява как, благодарение на тези способности, човек може да узнае за съответните условия на живот в духовните светове. Фактите, които излизат най-вече по този начин – повечето неща са разбират от само себе си, само че е добре да им се обърне внимание, – както и фактите от физическия свят, които се наблюдават с физическите сетива, никога не трябва да се посрещат с възражение от страна на човешките желания и страсти. Въпреки че това е очевидно, често се чуват възражения срещу определени твърдения на духовната наука, които са плод тъкмо на човешките желания и страсти. Например се казва следното: „Ако духовната наука твърди това или онова за духовните светове, аз не желая да се запознавам с нея, защото ако нещата в духовните светове отговарят на тези описания, не бих могъл никога да възприема такава конфигурация на духовните светове.“ Такова възражение, въпреки че е абсурдно, е често срещано. То обаче не се явява само в тази очевидна и абсурдна форма, а се явява, бих казал, маскирано във всевъзможни отрицателни нагласи, насочени към духовната наука. Следователно, от една страна, дори ако дадено познание, придобито чрез духовната наука, не би могло да се опре на факта, че светът има само един смисъл, ако нещата в духовния свят изглеждат по такъв и такъв начин – все пак човек може да знае как действително из-

глеждат те в духовния свят, – дори ако, изхождайки от такива предпоставки, човек никога да не може да каже нещо относно устройството на духовните светове, а именно само въз основа на действително познание, от друга страна, все пак е възможно наистина да се посочи какво може да означава духовната наука за живота на човека, когато вече разполагаме с резултатите от нея.

Преди две седмици³⁷ обясних какво значение има духовно-научният мироглед за развитието на човечеството съобразно големите нужди и изисквания на нашето време. Днес бих искал, от една страна, да обърна внимание на някои други неща, които ще ни разкрият дълбокото значение на духовната наука за човечеството и особено за съвременния човек. Бих искал, от друга страна, да посоча и възраженията, които могат да се отправят срещу духовната наука от страна на съвременната духовна култура. Духовните способности, чрез които духовният изследовател се запознава с фактите от духовния свят, се развиват постепенно по начина, който често съм описвал, и те се развиват така, че първоначално човек се запознава с големите факти на духовния живот, с това, което представлява най-важното във връзка с развитието на земния живот, във връзка с повтарящите се земни животи, както и с живота между смъртта и ново раждане и т.н. После обаче е възможно да се говори не само за тези големи общи аспекти, за тези всеобщи истини, но и за определени специфични истини. И запознавайки се постепенно с такива специфични истини, духовната наука все повече придобива стойност и за отделния конкретен човешки живот. Този човешки живот първоначално трябва да представлява загадка за външното наблюдение във физическото тяло. Защото ако той не беше загадка, човек нямаше да извърви път на развитие, който да развива в него определени способности. Защото нашите способности, които са свързани преди всичко с душевния живот, трябва да се породят от душевни усилия, те трябва да израснат от вътрешните борби. В духовната сфера те следва да израснат благо-

дарение на това, че светът първоначално се изправя пред нас като загадка, трябва да се проявят в усилията, които полагаме за разрешаването на тази загадка. И тези усилия увеличават нашата сила, ние ставаме все по-способни, действително се усъвършенстваме все повече и повече. Не трябва да се притесняваме, че можем да загубим интерес към живота поради факта, че загадките във физическия свят се решават частично чрез придобиване на представи за духовния свят. Защото във всяка област се съдържат житейски загадки и при навлизане в духовния свят се изправяме пред нови такива. Но опитът, който се придобива чрез решаването на определени човешки и житейски загадки във връзка с физическия свят извън духовния свят, ни дава увереност, че също и по-дълбоките човешки и мирови загадки, които се намират само в духовния свят, ще могат да бъдат разрешени.

Особена загадка представлява това, което човекът изживява между раждане и смърт като съдба. В тази дума се съдържа много, изключително много. Вчера в откритата лекция³⁸ успяхме да разберем как въпросите за съдбата придобиват яснота, когато се разглеждат повтарящите се земни животи. Това са най-общи гледни точки. Но можем да посочим конкретни примери. Да разгледаме случай, когато някой загубва близък човек. Близкият, да кажем, умира сравнително рано, така че този, който остава, трябва да живее още дълго без този си близък. Ние виждаме, когато в нас е активна една такава мисъл, че пред духовните ни очи се явява нещо, което трябва да представлява съдбовен въпрос за мнозина. Става въпрос за това, че духовната наука наистина може да осветли един такъв съдбовен въпрос. Разбира се, всеки отделен случай има индивидуален аспект. Но тъкмо чрез изучаването на отделни случаи по духовно-научен начин се добиват определени представи за тайнствения процес на човешкия живот. Например може да се направи следния опит: някой човек умира рано и така той се откъсва от своите близки. Вчера обясних, че благодарение на факта, че хората влизат в отношения помежду си чрез своите

физически тела, между тях възникват връзки, много по-всеобхватни от това, което се изживява в рамките на физическите тела. Развива се една много по-голяма сфера на взаимоотношения, когато двама души живеят заедно 10, 20, 30, 40 години, много по-голяма сфера от сили се развива помежду им, отколкото може да се изживее във физическия свят в рамките на тези години. Често, когато се насочи духовно-научен поглед към такива връзки, може да се види, че възникващото по такъв начин е от такова естество, че задължително изисква продължение в резултат от загубата както по отношение на човека, който е останал на физическия план, така и по отношение на този, който е преминал през портата на смъртта в духовния свят. Останалият трябва да понесе загубата. Той е загубил за физическото си обкръжение, ако се изразим абстрактно, един скъп човек във време, когато не е очаквал да го загуби. По този начин той може би се е простил с надеждите за съвместно съжителство в предстоящите години. Тези преживявания са част от житейските опитности, те са част от преживяванията, свързани с физическото тяло. Фактът, че мъката и болката се добавят към изживяното между двамата във физическото тяло, променя отношенията, които са свързани само с физическото тяло. Защото както това, което ежедневно изживяваме, когато сме във физически тела, се влива в кармичната линия, в напредващия поток на развитие, така към ежедневно изживяването се включват и чувствата, породени от загубата. Всички усещания, всички чувства, които се изживяват, се добавят към опитностите, които човек има по време на живота във физическото тяло. Такива са нещата от гледната точка на този, който е останал във физическия свят.

Гледната точка на преминалия в духовния свят е по-различна. Връзката му с този, с когото е живял във физическия свят, няма да се отслаби поради факта, че вече е преминал в духовния свят. Да, на този, който действително е в състояние да изследва такива конкретни случаи в духовните светове, ще му стане ясно, че преминалият в духовния свят развива с този,

който е останал тук, една по-интензивна и интимна връзка, отколкото е възможна във физическото тяло. Често се забелязва, че тази по-интимна връзка възниква, за да завърши по правилен начин кръга от взаимоотношения, образуван тук, във физическия свят. При действително позитивно изследване често се прави следното откритие: вижда се, че хората са се открили тук, във физическия живот. Под прага на съзнанието се оформя определен кръг от взаимни интереси. Ако тези хора бяха останали още дълго време заедно във физическия свят, връзката, която имат благодарение на кармата от по-ранен живот, не би могла да се задълбочи достатъчно интензивно. В много случаи този, който е преминал през портата на смъртта, може да постигне такова кармично необходимо задълбочаване благодарение на факта, че сега е свързан с останалата на земята душа в своите мисли, прониква и протича в нея с мислите си. Такова задълбочаване чрез отношенията, ограничени в рамките на физическия живот, не би било възможно да се постигне. Това става възможно тъкмо благодарение на преминаването му през портата на смъртта. Това е случай на правилно изпълнение на кармата, когато, от една страна, трябва да се понася болка, от друга страна, е налице интензивният живот с мислите за останалия на земята.

Ако сега се проследи пътят на останалия на земята, когато премине през портата на смъртта известно време след като скъпият за него човек вече е преминал в духовния свят, и проследим връзката му с починалия, ще установим още нещо. Ще видим, че много неща се променят благодарение на разликата във времето на смъртта между двамата. Не е същото, ако когато преминем в духовния свят, открием там човек, който е умрял в същото време заедно с нас – ако вземем такъв краен случай, – или е умрял петнадесет години по-рано. Фактът, че той е прекарал известно време в духовния свят, че душата му вече е преминала през различни опитности, води до това, че въпросният човек ще ни въздейства по различен начин в съответствие с кармичната връзка, която се формира според

новите условия. Ние трябва да разглеждаме всичко, което изживяваме по този начин с душите, тясно свързани с нас, като преживявания, базирани на нашата кармична връзка с тях. И въпреки че – това често съм го казвал – скръбта и болката не могат да се облекчат чрез познанието за тези факти, по този начин животът, разгледан от определена гледна точка, получава истински смисъл. Защото трябва да имаме предвид, че в един човешки живот, преживян между смъртта и раждането, всички отношения, в които участваме, се разгръщат по такъв начин, че придобиват смисъл не само за този живот, но и за всичко, което ще направим за земното развитие по време на следващите си земни животи. Това, което е започнало с болезнена загуба на близък, роднина или приятел, ще има своето продължение в следващия земен живот. В известен смисъл всички тези резултати се съдържат вече в своята първопричина. В човешкия живот няма загуба, която да не ни поставя по съответния начин правилно в потока на следващите един след друг земни животи. Това може би няма да успокои болката ни в отделните случаи, но разглеждаме ли нещата от тази гледна точка, имаме възможност да придобием разбиране за живота.

Когато говорим за такива неща, ние можем да научим много, ако разглеждаме конкретни случаи. Друг конкретен случай, който бих искал да посоча, е, когато животът на даден човек приключва поради инцидент. От самото начало трябва да сме наясно за голямата разлика между случай, когато животът приключва поради злополука, например човекът е прегазен от влак или смъртта му е причинена отвън, по насилствен начин, и случай, когато животът приключва на преклонна възраст или поради болест. Трябва да се има предвид разликата между рано приключил живот поради болест и живот, приключил на преклонна възраст.

Разбира се, всеки отделен случай има своите особености, но също така, разглеждайки ги, можем да придобием известни отправни точки. Преди всичко се питаме: какво представлява насилствената смърт? На този въпрос може да се отговори, ако

смъртта се разглежда не от страната на земния живот, а от другата страна, от гледната точка на човека, преминал през портата на смъртта. В лекции, които вече са отпечатани³⁹, посочих, че смъртта, разглеждана от другата страна, от страната на света, в който мъртвият преминава през портата на смъртта, е най-значителното събитие за умрелия човек, освободен от физическото си тяло, събитието, което представя живота като вечен победител. Съзерцанието на смъртта от другата страна, което е възвишено и грандиозно, което е налице постоянно, означава също, че между смъртта и ново раждане в нас е налице здраво азово съзнание. Така, както нашата памет, която тук ни води назад до определена точка в живота, ни дава азовото съзнание, така съзерцанието на смъртта от другата страна, от духовната страна, ни дава азовото съзнание между смъртта и ново раждане.

Как стои въпросът, когато се вижда, че смъртта е причинена по насилствен начин? Погледнато от другата страна, край на живота, причинен от насилствена смърт, представлява много мащабно преживяване, много мащабно възприятие и въпреки че звучи странно, изследването на тези факти води до следното: времевите съотношения имат много по-различно въздействие върху душите в духовните светове, когато преминем през портата на смъртта, отколкото тук, въпреки че много обстоятелства тук вече ни напомнят за това, което настъпва по много всеобхватен начин между смъртта и ново раждане.

Когато искам да обясня това, за което става дума сега, бих искал да си послужа с едно сравнение, което е очевидно, но само ако познаваме съответните факти, свързани с духовния свят. Сигурно знаете, че тук, във физическия живот, можем да имаме опитности, протичащи в кратки срокове от време, например в рамките на един ден или няколко часа, които обаче имат за нас много по-голямо значение, отколкото опитности, направени в дълъг период от време, в период от месеци, дори години. Много хора могат да си спомнят за важни събития от живота си, които са се случили в кратко време тук, във физи-

ческият свят, но резултатите от които са довели до много повече вътрешни изживявания, отколкото други събития, протекли в рамките на месеци или години. Хората често казват: това, което изживях, никога няма да го забравя. Тези прости думи съдържат току-що описаното. Наистина е вярно, че впечатлението, което човек получава чрез това, че един външен свят, свят, който не му принадлежи, му отнема физическото тяло, че възприятието на това събитие в рамките на относително кратко време – това може да бъде дори един-единствен миг – за живота между смъртта и раждането може да включва цяло богатство от преживявания, които иначе, във физическия живот, могат да се придобият много бавно, може би за десетилетия. Нямам предвид всичко, което преживяваме в земния живот. Но в случая с определени неща, които са ни необходими като сили за живота между смъртта и ново раждане, работата е такава, че това, което иначе се разпределя в дълъг период от време, може да се концентрира, може да се каже, в един миг. Има разлика дали в подсъзнанието се вижда как смъртта приближава по такъв начин, че на преден план да излязат вътрешните сили, които от вътрешността на организма водят до смърт, или за това допринасят сили, които действат върху този организъм отвън и които нямат нищо общо с него. Този вид смърт може да получи точно и ясно обяснение само ако я разглеждаме във връзка с целия ход на човешкия живот чрез повтарящите се земни животи. Всъщност от това, което казах за взаимовръзката на азовото съзнание след смъртта и виждането на смъртта, можете лесно да разберете, че възприемането на смъртта има огромно значение за силата и интензитета на нашето азово съзнание между смъртта и ново раждане.

Събитията, разглеждани от тук, от физическия живот, изглеждат случайни, но те не са случайни, а се съдържат в един свят на необходимост. Тук може да изглежда като случайност фактът, че някой е прегазен от влак. От другата страна, от духовната страна събитието не изглежда случайно. Ако си зададем въпроса, ако мога да се изразя така, въпреки че изразът се

използва само за сравнение, ако си зададем въпроса от другата страна, от духовната страна: какъв е смисълът на една такава насилствена смърт в целокупния човешки земен живот? – във всеки случай ще видим, че в изминалия период от време, преживян от човека през повтарящите се земни животи и времето между смърт и ново раждане до инцидента, въпросният човек е развил през различните условия такова азово съзнание за духовния свят, което се нуждае от усилване и заздравяване. И такова заздравяване се получава чрез факта, че краят на физическия живот за човека настъпва не отвътре, а отвън. Ние трябва да сме наясно с това, че връзките, които осъществяваме с околния свят посредством мисловните сили, действащи в душата, не са единствените. Само в изключително малко случаи можем да знаем – но обикновено не знаем – как мисли подсъзнанието. Често съм обръщал внимание на факта, че мисловният живот не престава до прага на съзнанието, а че продължава в подсъзнанието или, би могло да се каже, в свръхсъзнанието. Само че човек не може да реализира това, което това всеобхватно съзнание може да означава за него. Бихме могли да попитаме всеки човек: „Защо тази сутрин с Вас не се е случил този или онзи инцидент?“ Никой не е застрахован от една или друга злополука. Понякога можем да направим връзка между нещата, но в повечето случаи не осъзнаваме взаимовръзките. Понякога човек изпитва отвращение да прави едно или друго нещо. Например той може да напусне дома си половин час по-късно и да открие, че междуременно на пътя се е случило произшествие, което би могло да се случи с него, ако бе излязъл половин час по-рано. В този случай е било активно подсъзнанието. Подсъзнанието на въпросния човек го е накарало да се забави. Тези действия на подсъзнанието са непрекъснати, само че хората не ги възприемат.

Тъкмо за този, който разглежда съотношенията в света от духовна гледна точка, е ясно, че човекът, преживяващ нещастен случай, не е пазен от своя добър гений, действащ в подсъзнанието му, а е тласнат към този инцидент чрез необхо-

димостта на своята карма. Защото ако не се беше случил този инцидент, нямаше да е възможно това, което характеризирах: необходимото му заздравяване на азовото съзнание по описания начин. Чрез раждането си човек навлиза в определени условия в даден живот. Той живее в тези условия, но по време на последния си живот между смъртта и новото раждане е наблюдавал, че азът му е бил отслабен по определен начин. Импулсът да заздрави своя аз живее в него и го води към условия, които предизвикват нещастния случай. Това е начинът, по който трябва да се разглеждат нещата. И когато те се разглеждат така, от гледната точка на духовната наука, можете да прозрете взаимовръзките в живота.

Хората – това често към го подчертавал – не размишляват достатъчно над промените, които са настъпили в човешкото душевно развитие в сегашните условия на живот. Повечето, особени тези, които са заразени от съвременната наука, си представят душевния живот преди столетия такъв, какъвто е днешният душевен живот. Това, както ни е известно, е напълно погрешна представа. Интимната страна на душевния живот на хората е претърпяла съществена промяна. И това, което днес духовната наука трябва да представи за разбирането на живота от определени източници, както беше обяснено, е било налице много повече като атавистично-ясновидско настроение в душите до не съвсем далечно време. Хората са имали до известна степен предчувствия за житейските взаимовръзки. Но човечеството се развива и такива предчувствия отмират. Но поради факта, че тази стара връзка с духовния свят отчасти е изгубена за хората в хода на тяхното развитие и все повече ще се изгубва, ще става все по-необходимо човек да си възвърне връзката с този духовен свят чрез пряко духовно изследване. С това е свързан фактът, че духовната наука възниква в нашето време. В по-ранни епохи тя не е била необходима, тъй като човечеството е било на друго ниво на душевно развитие. От настоящето нататък, поради описаните причини, тя ще става все по-необходима.

Нека потвърдим това твърдение с конкретни факти. Днес има малък брой хора, които в живота си между раждането и смъртта приемат духовната наука в душите си. Не говоря за духовно изследване, а за духовна наука: представи, идеи, които се добиват чрез духовната наука. По този начин човек научава нещо за духовния свят в живота между раждането и смъртта. Това не е без значение за живота, който човек ще има, когато премине през портата на смъртта. Фактът, на който искам да обърна внимание сега, е възникнал в настоящето. Когато се върнем назад в по-ранни епохи, откриваме, че човечеството все още е притежавало едно старо наследство по отношение на неговата връзка с духовния свят. Човекът преминава през портата на смъртта и понеже чрез предчувствия, чрез атавистично ясновидство има определена връзка с духовния свят, той има нещо общо между живота си тук, във физическото тяло, и живота, в който встъпва, когато премине през портата на смъртта. Понеже човекът тук инстинктивно е знаел нещо за духовния свят, там, отвъд портата на смъртта, той е притежавал нещо повече от обикновена сума от мисли и спомени за земния живот. Характерното за настоящето е, че отсега нататък, след преминаването през портата на смъртта, човешките души ще бъдат свързани със земята само чрез спомени. Те ще си спомнят за земния живот и поради това, че ще имат този земен живот в спомените след смъртта, ще са свързани все още със земния живот. Такъв е случаят със съвременния човек, който не е възприел представи за духовния свят от духовната наука. Ако той възприеме такива представи, след смъртта те ще изградят нещо, което ще го направи способен не само да има спомени за своя живот, но и да има поглед върху този си земен живот. Това, което възприемаме като представи преди смъртта, след нея се преобразува в способности. След смъртта, така да се каже, се отварят прозорци от духовния към физическия свят, към всичко, което се намира във физическия свят, поради факта, че тук сме възприели представи за духовния свят. Следователно духовната наука ни позволява да вземем

със себе си през портата на смъртта определени резултати.

Така това, което възприемаме от духовната наука, не представлява просто мъртво познание, а жизнено благо, нещо, което продължава да живее, когато преминем през портата на смъртта. Да, в смисъла, който често споменавам, духовната наука представлява дори силно житейско благо поради факта – тъй като мъртвият живее съзнателно в нашите мисли, – че тъкмо защото се занимаваме с духовната наука, ние можем да направим нещо за мъртвия. Това е свързано с обясненията, които често съм давал относно четенето. Мъртвият е в нашите мисли, той вижда нашите мисли. Ако те възникват в резултат на духовно-научен мисловен път, следователно ако прочетем в мисли или разкажем на мъртвия нещо, което знаем или мислим за духовните светове, тогава мъртвият е с тези мисли, които тук отправяме към него чрез духовната наука. И фактът, че ги отправяме към него, образува връзката между физическия и духовния свят. Следователно благодарение на факта, че духовната наука представлява нещо живо, можем да отправим жизнена сила, която може да даде на мъртвия, който е свързан с нас, истинска животворна храна.

Така ние виждаме, че по този душевен начин духовната наука наистина прониква в живота и превъзмогва смъртта. Една общност между живи и мъртви, която иначе не може да се изгражда по такъв интензивен начин в настоящия период от време, може да се изгради благодарение на това, че тук се изпълваме с мисли, които са резултат от упражняването на духовната наука и които са отправени към мъртвите. Духовната наука има жизнено влияние върху живота, докато познанието, придобито за физическия свят от обикновената наука, се състои само от мисли, които имат значение единствено за времето между раждането и смъртта, за живота след смъртта обаче те представляват обикновен спомен, без живо значение. Тази разлика трябва да се има предвид.

Още нещо обаче трябва да се има предвид, когато се размишлява за значението на духовната наука за настоящото и

бъдещото духовно развитие на човечеството. Не само това, което придобиваме тук чрез духовната наука или предаваме на мъртвия, не само това, което преминава от физическия в духовния свят, но и това, което вземаме през портата на смъртта като постижения от духовно-научното познание, въздейства обратно от духовния върху земния свят. И този земен свят – не трябва да забравяме – постепенно изгубва силите, които имат само земен произход и които служат на развитието на хората на земята само през живота между раждането и смъртта. Ако към земята не се спускат и сили от духовния свят, земният живот ще обеднее. Тъжно е да се наблюдава как днес хората живеят без да мислят и без да забелязват, че земният живот постепенно обеднява. Това е явление – на различни места съм го подчертавал, – което може да се наблюдава не само по отношение на духовния живот на хората, но дори и по отношение на чисто физическия живот. Ако четем книгата по геология „Лицето на земята“ от Едуард Зюс⁴⁰, ще видим описано как по отношение на своята физическа повърхност земята по-рано е изглеждала много по-различно, отколкото днес, как тази физическа повърхност е претърпяла бавна смърт и в нея вече не действат същите сили, които са били налични в по-ранни времена. Земната повърхност се раздробява.

Това, което се случва във физическия живот, се случва също и в духовния живот. И, както казах, тъжно е да се гледа как хората се изправят пред това, без да го осъзнават. За духовния живот нещата са такива, че когато се описва пътят, по който върви човечеството, трябва да се каже: въпреки гордостта, с която е пропито настоящето, се забелязва, че мислите на хората стават все по-безжизнени, все по-мъртви, а дори и все по-несвързани. Хората, разбира се, се гордеят със своето мислене. Често този или онзи гимназиален учител се мисли за по-велик от Платон, когато го обяснява на своите ученици! Забележителният поет Хебел⁴¹ пише в своя дневник, че има намерение да напише драма – която във всеки случай не успява да реализира, – чието главно действащо лице е прероденият

Платон, който в гимназията е наказан строго от своя учител, защото не може да разбере Платон по време на занятията за Платон. Хората биха изгубили връзките в мисловната си система, ако в тази мисловна система не постъпва освежаващата сила чрез мислите, които се пораждат от духовно-научното познание. Днес това може да звучи странно, но е вярно: интензивната сила, от която човекът се нуждае, за да разбира мислите си по правилния начин, така че те да имат реална стойност, отслабва, защото той трябва да стане самостоятелен, трябва да добие собствени сили. Поради тази причина, бих казал, боговете и духовете, които някога са вдъхновявали мисловния живот, се отдръпват, оттеглят се, така че човекът ще трябва сам да върне живота в своите мисли. Това той ще може да направи, ако не е твърде високомерен и възприеме живота, който може да се излее от духовната наука.

С нашите чувства и волеви импулси е същото, както с мислите. Тези волеви импулси на човечеството ще стават все по-своенравни, все по-упорити. Можем да употребим тъкмо този израз – те постепенно ще се отделят от общия елемент на човечеството, освен ако душата не се изпълни с онези велики, всеобхватни импулси, които могат да възникнат само от виждането на духовните взаимовръзки на физическите неща. Така аз изричам истини с изключително значение за развитието на бъдещото човечество. Но тези истини трябва да се съединят с душите на онези, които се занимават с духовната наука. Защото духовната наука не трябва да бъде само мъртво знание, задоволяващо нашето любопитство, а тя следва да бъде нещо, което иска да се намеси във взаимовръзките на нещата, с които човек ще се сблъска в бъдеще. Затова обаче трябва да се види кои сили отслабват, за да се заместят с други. Аз казах: човешките земни сили ще отслабнат, ако не са проникнати от духовни сили. И това, което придобиваме чрез духовно-научно познание и пренасяме през портата на смъртта, в периода между смъртта и ново раждане ще ни даде не само силата да оформяме живота си между смъртта и ново раждане, но и спо-

собността да изпращахме духовни сили към земята. И все повече и повече ще става така, че онези хора, които живеят тук, на земята, ще могат да получават идващото от одухотворените души, преминали през портата на смъртта и изпращащи обратно това, което са взели оттук, но в променен вид, според житейския опит, с който са навлезли в духовните светове.

Така, от една страна, може да се действа от физическия в духовния свят, да се помага на мъртвите, като им се чете, като им се изпращат мисли, свързани с духовната наука. От друга страна, върху земното развитие може да се въздейства, като от духовния към физическия свят се изпраща това, което е придобито по време на живота на земята и е пренесено през портата на смъртта⁴². Характерен факт е, че физическият свят може да възприеме онова, което е получило променена форма поради това, че придобитото във физическия живот е пренесено през портата на смъртта и е метаморфозирало в духовния свят. И така, като метаморфоза, натрупаният житейски опит отново се спуска от духовния свят към земята.

Ние работим над нашата карма, така че тази карма да се осъществява през повтарящите се земни животи между раждането и смъртта. Но върху общата карма на човечеството, състояща се от жизнения поток, протичащ на земята, и от жизнения поток, изливащ се от духовния свят, върху тази обща световна карма ние също работим с помощта на силите, които развиваме за своите нужди между смъртта и ново раждане. Следователно виждаме колко необходима е духовната наука, колко е необходимо, че тя се усвоява от човешки души не само за доброто на тези отделни човешки души, а и за доброто на целия човешки напредък на земята. От духовния свят ние работим за нашия бъдещ земен живот, както казах вчера в откритата лекция, за това, по какъв начин ще навлезем в наследствения поток след раждането си. Но ние също така участваме в това, което ни засяга не само лично, но се отнася и до цялото човечество. Мислите, които споделям тук, са такива, с които човек трябва да се изпълни изцяло, бих казал: върху тях той

трябва да медитира. Защото това са такива мисли, които ни поставят в жива духовна и душевна връзка с целия свят.

И сега бих искал да Ви покажа как светът се отнася към нещата, които се откриват чрез духовната наука, и как той приема становището, което неизбежно ще доведе до това, което охарактеризирах като изсушаване на мислите, като липса на взаимовръзка между тях. Съответно в други области ще се покаже друго. Особено онези, които са лидери в една или друга област, работят директно чрез високомерното си отхвърляне на връзката с духовния свят, както тя се предава от духовната наука, работят за реализиране на тази безнадеждна ситуация, ставаща вече все по-очевидна днес, именно по отношение на мисловния свят. Нека Ви посоча един пример.

Отново се появява един популярен сборник. Днес се появяват толкова много популярни сборници, в които човечеството може да види всичко, което са поднесли като мъдрост онези хора, които казват: „Но истинска наслада е, простете, да вникваме в духа на вековете“⁴² и т.н., и как после стигаме до „възходът на сегашния ни ден“⁴³. За целта днес има наистина много средства. Искам да обърна внимание на едно томче от този сборник с религиозни въпроси на настоящето⁴⁴. Тези религиозни въпроси се разглеждат много своеобразно. Първо с цялата високомерна мъдрост на настоящето се посочва как човекът не може да бъде доволен от това, което му дава естествената наука, от това, че има просто натуралистична представа за света. После се показва как човекът не може да се задоволи с проста нравствена представа за света, за да може после да се издигне до това, което авторът на тази книжчица нарича своя религиозна картина на света. Обикновената представа за света, която предлагат нравствените изисквания, се критикува от този религиозен човек по един много умен начин: песимизмът, обхванал нашето настояще по всевъзможни начини, не е нещо безпочвено, а произлиза от един жив житейски трагизъм, който впрочем се е усещал във всички времена. И този религиозен човек обръща внимание на това как песимизмът на знание-

то се е проявявал в различни времена. Човек вярва, че чрез своите мисли ще стигне дотам да не знае нищо, стремежът към познание никога да не може да го удовлетвори. Той дава за пример големи авторитети като Плиний Стари⁴⁵, великият римски естествоизпитател, който казва: „Човекът е същество, изтъкано от безброй противоречия, най-нещастното от всички творения, доколкото останалите творения нямат потребности, излизаци извън рамките на природата. Но човекът е изпълнен с безкрайно много желания и потребности, които никога не могат да бъдат задоволени. Природата му представлява една лъжа, най-голямата нищожност, обединена с най-голямото високомерие. Предвид това тъй огромно зло най-доброто за него е да се самоубие.“

Могат да се приведат много, много такива изказвания. Сенека⁴⁶, мъдрият Сенека казва например: „Много образовани хора са преситени да виждат и правят постоянно едно и също нещо. Те не мразят точно живота, но усещат онова отвращение, което все повече се разпространява под влиянието на философията. Те казват: Колко още все едно и също? Тази непоносима неотменност на събуждане и заспиване, на засищане и огладняване, на застудяване и затопляне. Нищо не престава, а всичко е в безкраен кръговрат. Денят следва нощта, нощта – деня. Лятото се влива в есента, есента трябва да отстъпи пред зимата, а също и мощта на зимата преминава. Всичко се възвръща. Нищо ново аз не виждам, не правя нищо ново, от което да не съм се отвратил.“

Така говори мъдрият римски философ Сенека. Нашият религиозен човек вижда, че във всеки случай тук се съдържа някаква истина, но това малко го интересува. После той обръща внимание на онзи песимизъм, който произтича от това, че човек се предава повече на своите чувства. По този начин, според него, възниква например будизмът: „Животът е страдание!“ Той разглежда живота и прави, от една страна, сбор от болките, страданията, злините, от друга страна – сбор от радостите и щастието. Първият сбор е по-голям, следовател-

но човек става песимист. Животът се разглежда като зло. Така са правили също Шопенхауер, както и Едуард фон Хартман. Нашият религиозен човек намира, че хората имат голямо основание за този песимизъм, но това също вече не го интересува. Повече го интересува етично обоснованият песимизъм, за който казва: „Има право този, който наблюдава живота без да прониква в него, за да знае за това, което се нарича „Божие царство“, без да се знае за това, което се нарича съдържание на религиозното вероизповедание.“ И тогава нашият религиозен човек констатира две неща. Едното е, че човекът си поставя изискването, независимо дали в смисъла на Кант или Шлайермахер, да следва един морален закон, един закон, който го задължава строго. От друга страна, човекът е подчинен на своята природа, на своите нагони, страсти и желания. И сега този религиозен човек констатира: „Човек не може напълно да преодолее тези желания и нагони.“ Но моралния закон той трябва да следва. Този морален закон поставя своите строги повели. Оттук възниква несъмнен конфликт. Той трябва да съществува и съществува в живота. Това е обоснованият песимизъм.“ Човек трябва да схваща песимистично живота, ако го разглежда просто от позицията на моралните изисквания. Това е животът, разглеждан от позицията на моралните изисквания: как е поставен човекът между тези морални изисквания и своята природа. Но когато се разглеждат отделните морални задължения, тогава се забелязва как е обоснован песимизмът. Защото, казва авторът, в решаващите житейски ситуации човек често се чувства попаднал в морални конфликти. Нашият религиозен човек привежда примери за такива морални конфликти, които са преживявали видни личности.

Нека посоча само един пример: „Един Лутер⁴⁷ – казва нашият човек, – който като никого друго е познал своето призвание и пътя, който трябва да следва за реформирането на църквата и човечеството, изпада в тази дилема – дилема той нарича несъгласуваността на задълженията – в мига, в който е трябвало да разреши въпроса, дали да одобри или от-

хвърли двуженството на Филип Великодушни. Виждате ли, за него това е бил най-тежкият конфликт. Отхвърли ли този брак, намеси ли се в областта на чистите човешки интереси, тогава той би трябвало да отхвърли едно от най-важните постижения по пътя на изпълнението на своето реформаторско призвание.“ Защото ако не приеме двуженството, великодушният господар няма повече да приема неговата реформаторска дейност. С Реформацията, смята този религиозен човек, няма да стане нищо – „Допусне ли обаче този брак и продължи ли по своя път, тогава ще трябва да си каже, че в душата му ще се забие жило, което ще усеща постоянно. Това е тежка дилема и няма да се намери справедлив историк, който да не прояви разбиране за такива борби, вместо да отсъжда морално.“ Такива борби, в които се сблъскват морални конфликти тъкмо по отношение на важните неща в живота, смята авторът, човек не може да избегне. Това изгражда обоснования песимизъм. Така че трябва да се каже, че за нашия религиозен човек светът, ако го разглеждаме както от гледна точка на природата, така и от гледна точка на нравствеността, се представя така, че песимизмът е напълно обоснован.

Сега нашият религиозен човек се обръща по своя начин към религията. И той казва, че трябва да се обърне към религията, за да избегне всички пътища на заблуди, които могат да се поемат. Будизмът, казва той, иска да избегне конфликтите в живота чрез това, че иска изобщо да превъзмогне битието, да превъзмогне физическото и духовното битие, да ги премахне и да поеме пътя към празната нирвана. Платон иска да премахне житейските конфликти чрез това, че благодарение на познанието материята трябва да се превъзмогне напълно – човекът се извисява, а материята изчезва. Будистът иска да премахне цялото битие, а платоникът – материята. Мистикът – към мистиката нашият религиозен човек, разбира се, причислява всичко, което, освен в неговата глава, се намира и в света в качеството си на стремежи да се навлезе в духовните светове, – мистикът отхвърля индивидуалността. Следователно будис-

тът отхвърля битието, платоникът – материята, мистикът – индивидуалността. Защото той има представата, че мистикът се опитва да се спаси от сетивността и по този начин да достигне екстаз, изоставяйки своята индивидуалност, която изчезва във Всемира.

За нашия религиозен човек всичко това са невъзможни пътища. Затова той се обръща към пътя, който, разбира се, смята като единствения християнски път. И той казва: „Човек трябва да се отвърне от земята и да се насочи към царството Божие.“ Сега следва описание на това царство Божие. Това описание на царството Божие на църковния човек може да причини на онзи, който – не искам да поставям никакви други изисквания – може да мисли логически, който не е попаднал в това, което нарекох липса на взаимовръзка на мислите, дълбока болка поради липсата на съдържание, поради абсурда и липсата на връзка между мислите, които се намират в това описание на царството Божие. След това този човек, както мнозина наши съвременници, отхвърля всичко „мистично“ – всичко, което той причислява към мистиката – и открива правилния начин да се понрави на хората. Защото днес човек може да си спечели най-въодушевеното одобрение, когато говори много за неща, които хората нямат нужда да разбират. Всичко останало е глупост, може да се каже на хората. И тогава те слушат как някой им „доказва“, че това е глупост и че няма смисъл да ги занимават с това. Накрая, ако човек все още е завладян от безсмислието, се казва: „Истинското битие е любовта.“ После се казва високопарно, че няма съдържание, в което думата любов, любов, любов да не се повтаря постоянно, и то по начин, че всъщност никаква любов не идва в света.

Приблизително така говори един религиозен човек от настоящето. Така говорят мнозина. И тогава нашият религиозен човек се издига до всевъзможни и грандиозни познания, например до това: „Понеже любовта е най-висшето, Бог е любов.“ Да, до известна степен това, първо, не е нещо ново, второ, човек може да се съгласи с него. Но че трябва да се касае за

същество, което обича и което, понеже обича толкова силно, може да се нарече „любов“, това не е нещо, което занимава нашия религиозен човек. Но сега той желае да защитава истинското християнство. „Бог е любов“ означава нещо много безлично, защото любовта като такава е безлична. Но това изобщо не причинява неудобства на нашия религиозен човек, защото той казва: „Центърът на тази действителност⁴⁸ е Бог. <Бог е дух> и <Бог е любов>... В действителност дух и любов са едно.“ В действителност всичко може да се приеме за едно, ако човек приема мислите му по този начин! „Защото любовта е най-висшата форма на духовния живот.“

Сега Ви моля: в действителност дух и любов са едно, но същевременно любовта е най-висшата форма на духовния живот, следователно отново една част, но частта същевременно представлява цялото! Тук имате най-ужасяващата несвързаност на мисленето! Всичко се основава на това, че Бог е любов. Затова той трябва да каже: „Когато се говори за Божия гняв⁴⁹ и за Божието наказание, това трябва да се разбира като израз на неговата любов.“

Сега имаме възможността да схващаме Бог като любов, защото Божият гняв, когато той се проявява справедливо, също е любов. Бог е дух, сам Бог е любов, дух и любов са едно. Гневът също е любов, следователно гневът също трябва да е дух. Виждаме как понятията само се премятат едно връз друго в това несвързано мислене. Но човекът във всеки случай трябва да остане християнин, затова той трябва да продължи да пише по своя начин: „Затова Бог не може⁵⁰ да бъде нищо друго освен любов, защото Той трябва да бъде най-висшата форма на духа. В това се проявява ненадмината мъдрост. Дори най-висшата философия не може да я достигне. Абсолютната свобода, анулирането на всеки конфликт, издигането към духа, любовта – това е Бог. Затова Бог е личност.“

Следователно: Бог е любов, тази любов е издигането към духа, затова Бог е личност!

„Често от философска и религиозна гледна точка се ос-

порва, когато на Бог се придава „качеството“ личност. Защото понятието за личност произхожда от земната област и приложено към Бог, означава очовечаване. Това обаче е голяма заблуда.“

И така нататък. Виждате докъде стигат хора, които са попаднали напълно под властта на това, което може да се нарече липса на взаимовръзки в мисленето. И това ще стане всеобщо явление, ако в своето високомерие хората се възпротивяват срещу оживяването на мисловния свят чрез приемане на духовната наука.

Хубаво изречение е това, което искам също да приведа. За да стане напълно ясно на слушателите на този религиозен човек, че не се нуждаят от нищо друго освен от неговите лекции, от нищо, което някоя наука иска да каже за духовния живот, той им казва: „Глупаво и безсмислено е⁵¹ да се очаква от науката отговор на въпроса за живота след смъртта. Въодушенените хора, които са го правили и продължават да го правят, никога не са си изяснили какво прави науката, когато се захваща с такива въпроси, и какво губи религията, когато търси сигурност в науката.“

Този човек успява да направи това, което Ви представям. И в същото време е в състояние да каже на хората, че това е тъй висша философия, че той би си уронил достойнството, ако допусне, че науката има да каже нещо за духовния живот.

Това е началото на всичко, което ще дойде още, само началото. Трябва да го имаме предвид, както и казаното преди две седмици⁵². Но човекът, за когото Ви разказвам, този човек „може да мисли“. Той упреква Буда, че желае да помогне на хората да отхвърлят битието. Упреква Платон, че желае да помогне на хората да отхвърлят материята. Упреква мистиката, че желае да помогне на хората да отхвърлят индивидуалността, тъй като по този начин личността би се унищожила, човекът би се издигнал от своето физическо тяло, в което той трябва да остане между раждането и смъртта, както смята нашият религиозен човек. Тези религии на спасението нямат стойност. Но

какво поражда религията на християнството, както той я разбира, когато тя упражнява истинската любов, тоест това, което той нарича любов? Ние четем следното: „С други думи⁵³: в духовните сфери на любовта в Божието царство от моралната воля и действие е изключена съзнателността, която в рамките на емпиричната житейска област унищожава съдържанието на свободата също и на нашите най-добри дела.“

Следователно Платон иска да освободи хората от материята, Буда – от битието, мистиката – от индивидуалността, а нашият религиозен човек иска хората да се освободят от съзнателността чрез любовта, така че те да живеят в Божието царство без съзнание.

И ето, понякога идват такива хора, за които може да се каже: „Тъй като и в сън Господ дава на Възлюбения Си.“⁵⁴ Това обаче е нещо, което може би за този религиозен човек би могло да се яви като откровение. Виждаме, че той може да разглежда живота, може да извлича опитности от живота. Но че страда от липса на взаимовръзки в мисленето, това може да се види, когато се четат болезнени изречения като тези. Той се възпротивява на това, че човек става мистик, защото иска да преодолее индивидуалността, докато в същото време трябва да остане в природата чрез ограничението на физическото си тяло. Не бива да не признаваме житейските ограничения: „В рамките на земния живот⁵⁵ те не могат и не трябва да се отхвърлят“.

Това казва един човек със здрав разум, толкова далеч е стигнал с мисленето, лишено от взаимовръзки: „В рамките на земния живот те не могат и не трябва да се отхвърлят“. В рамките на земния живот те не могат и не трябва да се отхвърлят. Това не означава нищо друго освен: към луната ти не можеш и не бива да полетиш! – Така са съгласувани тук „можеш“ и „бива“! В такива детайли човек трябва да съзира цялата корумпираност на подобно мислене.

Или пък, когато говори за вътрешния живот, се казва, че той иска да ограничи християнския живот само до това, което

нарича Божие царство. Природата не трябва да се схваща по духовен начин, защото човекът е поставен в природата, без да знае как, и в нея той трябва да остане, а не да знае как е поставен в нея. Затова той казва: „За Исус това е Божието царство⁵⁶, когато от него се отхвърлят всички символи и образи.“

Това, което казва Исус за Божието царство във важни символи и образи, е противно на религиозния човек, той го отхвърля. „Този е най-висшият свят, който Исус представя за моралния световен ред. Той е, за който Той непрестанно говори. В него могат да влязат хората без да се отказват от своята връзка с природния ред, но и без да изоставят своята принадлежност към моралния свят. Тук всичко е ясно, тук престава конфликтът, възникнал между природния и моралния свят. Той е разрешен чрез любовта. Връзката на човека с природата представлява абсолютна необходимост, която той не може да промени. Не помага нравствено решение. Човекът трябва да влезе в царството на природата чрез раждането – никога не питат дали е желал да се роди.“

Така един религиозен човек помага на хората да разберат света. По-нататък той казва: „Той“ – човекът – „благодарение на една механична необходимост, на една най-висша разпоредба, която не разбира, е роден в сетивния свят и това за него е неизбежна участ.“

Това е християнството! Човекът, „благодарение на една механична необходимост, на една най-висша разпоредба, която не разбира,“ е роден във физическия свят. За този човек механична необходимост е същото като „една най-висша разпоредба“. Това се казва днес в света от онези, които се чувстват призвани и които са призвани от света да възвестяват сред хората истинското християнство.

И това се появява в света така, че ние можем да прочетем в предисловието: „Съдържанието на тази книжка⁵⁷ се състои от 12 речи, които изнесох през последната зима в...“ – сега се споменава градът, който не искам да назовавам – „пред хиляди слушатели.“

Вече е необходимо този, който иска сериозно да се занимава с духовна наука, да насочи поглед към това, което действително живее в нашето време. Защото когато понякога със сериозни и интензивни изказвания се посочва необходимостта от духовната наука, това е, защото онези хора, които са в състояние, трябва да осъзнаят в нашето настояще как духовната наука е изискване на времето и по какъв начин духовното схващане се намира в лагера, от който идват противниковите гласове.

Днес Ви представих един човек – книгата не е насочена непременно към нашата духовна наука – като пример за едно всеобщо съвременно явление. Духовната наука не се споменава в нея, защото за човека, когото също лично познавам, тя е нещо във висша степен незначително, което, разбира се, представлява само част от мистиката. Но ние виждаме човек, който е придобил огромна известност в своята област и се смята за един от най-сериозните авторитети, който в своята мисловна система, ако тя се провери, предлага на човечеството такива неща, които не се забелязват от хиляди, защото изобщо не се разглеждат по правилен начин.

Но ние не само трябва да се запознаем с определени истини за духовния свят, но и да се изпълним със съзнанието колко е необходимо живото познание, живото слово да заеме своето място в развитието на човечеството. Защото вече се вижда, че задънената улица по отношение на социалния живот, в която е попаднало човечеството, се намира далеч от духовните предпоставки, че представлява кармата на безсмислието. Безсмислието е много по-широко разпространено в нашето настояще, отколкото се предполага. И да се схване по правилен начин чрез чувството задачата на духовната наука зависи от това, човек да наблюдава открито света и действително да има куража да си изгради здрава преценка за този свят. Ето защо беше необходимо да Ви представя в първите часове на моите изложения не само нещо от съдържанието на духовната наука, което да хвърли светлина върху важни взаимовръзки в живо-

та, но трябваше също да обясня противоположното, което е налице, когато се вижда това, в което духовната наука трябва да навлезе. Защото Вие ще чувате много, много гласове като охарактеризираните от мен вчера, които ще пристигат от всевъзможни лагери – религиозни, научни или от отделни хора, – които смятат духовната наука за глупост, за фантазия и които, въпреки че се причисляват към известните хора на настоящето, не могат да мисля доказателствено, и тази неспособност за мислене, за нещастие, се разпространява по света. Тези неща трябва да се разглеждат само в правилната светлина. И когато някой действително е свързан с духовната наука, според мястото в живота, на което е поставен от своята карма, той до известна степен е длъжен да прави това, на което е способен, за да засвидетелства по съответния начин стойността на духовната наука, която е необходима не на самата себе си, а за развитието на човечеството. А това, че тя наистина е необходима за развитието на човечеството, може да се прозре тъкмо от описанието на такава противоположност. Такива описания биха могли да ни дадат наистина много.

ЖИТЕЙСКИТЕ ЛЪЖИ НА СЪВРЕМЕНОТО КУЛТУРНО ЧОВЕЧЕСТВО

Санкт Гален, 26 октомври 1916 г.

В нашата литература днес вече се предлага богат и подробен материал, от който можем да научим за различните факти, които духовната наука е в състояние да извлече от свръхсетивните светове, и нашите клонове могат да работят с помощта на този материал. Препоръчва се при възможност на лични срещи да се говори също за това, в каква връзка с нашия душевен живот се представя този материал, как го използваме в живота, как самите ние благодарение на него укрепваме в живота, вдъхновяваме се и се възвисяваме. Накратко, при такива възможности се препоръчва, така да се каже, да се имат предвид повече такива неща, защото поради обстоятелствата ние можем все по-рядко да се срещаме лично.

Мнозина от Вас ще забележат, че когато се задълбочават в духовната наука или антропософията, срещат най-различни трудности. Човек навлиза в духовната наука благодарение на потребностите на душата си, чрез това, че душата трябва да открие отговор за най-важните житейски загадки. Човек навлиза в духовната наука, когато разглежда днешния живот с всичко, което той предлага, и вижда действително колко малко различните духовни движения, било то религиозни или научни, могат да дадат удовлетворяващи отговори на големите житейски загадки. И когато благодарение на своя импулс за познание, благодарение на копнежа си за познание човек е навлязъл в духовната наука, когато се е задълбочавал достатъчно време в това, което до днес е придобито като познания от духовните светове, тогава наистина често възникват трудности, трудности от различен характер. При всеки човек те са различни, затова не е лесно да се опишат с няколко думи. Често казваме на своите приятели: поради това, че се задълбочавам в духовната наука, наистина придобивам нещо извънредно стойностно, нещо значимо за живота. Само че това до известна степен ме

изолира, откъсва ме от възгледите, от общността на останалите хора, така да се каже, прави живота ми по-труден. Особено силно чувстват това онези, които именно със своя духовен стремеж са зависими от мнението на външния свят. По този начин възникват наистина най-разнообразни трудности.

При други приятели, след като са се задълбочавали известно време в духовната наука, се явява нещо, би могло да се каже, като тревога, нещо, което поражда страх, страх от въпроси: как човек да се справи с живота и т.н. Много от Вас, разбира се, е трябвало да си задават подобни въпроси. Такива въпроси често са въпроси на усещанията и чувствата. В днешното разглеждане бих искал да изходя от такива трудности във вътрешния душевен живот.

Вярната взаимовръзка на тези различни усещания, които могат да бъдат различни при всекиго, действителните взаимовръзки понякога не се схващат правилно. Трябва да се има предвид, че днес ние като хора, чувстващи се привлечени от антропософските истини, сме все още твърде малка група. Ние се намираме в центъра на житейската борба, която се води извън нашите кръгове със средства, които са напълно различни от нашите. И този, който само малко помисли какво иска да бъде антропософията за живота, ще може да забележи колко коренно различни стават целите на мисленето, чувстването и волята под въздействието на антропософските идеи от идеите, които си поставя по-голямата част от човечеството днес. И тъй като мисли и чувства са реални факти, трябва да осъзнаем, че нашата малка група, това значи всеки един от нас, като относително малка сила в повечето случаи се изправя, може да се каже, пред напълно противопоставящите се мисли и чувства от тези на останалото човечество. И когато житейските трудности, които възникват пред нас, приемат различни форми и не показват, че имат нещо общо с това, което описвам сега, въпреки че всички те имат нещо общо с него. И ние трябва да се опитваме да разберем как да се справим с такива трудности, с трудностите, които възникват поради факта, че човек е

отдаден вярно на антропософското съдържание, поради което обаче той влиза в конфликти с останалия свят.

Както казах, нещата се забулват и не винаги показват своя истински облик. Това, което трябва да внесем в душата си като оздравително средство, за да откриваме все повече хармония, въпреки враждебността на външния свят, чрез което да укрепим душата си срещу това, което често я обхваща като тревога и дисхармония, е следното: ясно и вярно разглеждане на отношението на този, който е привърженик на антропософията или се интересува от нея, към останалия свят. Ясни и точни мисли за това пречистват душата ни така, че ние можем да бъдем също така силни, когато външни враждебни сили напират към нас. Ако човек разсъждава за нещата в рамките на своя тесен вътрешен свят, би могъл да каже: „Какво ми помага, ако съм напълно наясно с това, което отделя антропософията от останалия свят? По този начин житейските ми условия не се променят!“ Да се мисли така е погрешно. Защото житейските условия може би не се променят от днес за утре чрез ясни мисли, чрез съзнателни чувства, но онези сили, които се придобиват чрез такива ясни мисли тъкмо в посоката, която се загатна сега, тези ясни мисли ни укрепват постепенно така, че те наистина променят нашите житейски условия. Само че понякога все още не откриваме възможността да развиваме наистина ясни, точни и достатъчно силни мисли в загатнатата посока.

Във връзка с това, което искаме да спечелим чрез духовната наука или антропософията и което желаем да спечелим не само за себе си, но и за света – а ние трябва да издигнем пред душата си това като една от тези ясни мисли, – днешното културно човечество живее в една ужасяваща, малко или много съзнателна или несъзнателна лъжа. А действието на тази лъжа в културното човечество е ужасяващо. С това се казва нещо от много голямо значение и аз бих искал да изясня малко повече тъкмо този проблем.

Като наистина мислещо същество с напълно здрав разум,

човек едва ли може да разглежда това, което е налице днес като всеобща култура в така наречения култивиран свят, без да му стане ясно, че на тази култура ѝ липсва много, че на тази култура преди всичко ѝ липсват достатъчно жизнени импулси. При това обаче тази култура е изпълнена с прекалено много идеали. Затова се основават сдружения, общества, които си изработват програми, чрез които трябва да се изразяват едни или други идеали! Всичко това се замисля изключително добре, толкова добре, че човек може да си каже: хората, които от всички кръгове и слоеве на обществото работят в малки или големи сдружения под влиянието на тези или онези идеали, от своята гледна точка се стремят към доброто и техните възгледи заслужават уважение. Но тези хора живеят най-често под възпиращото действие на определена ограниченост, произтичаща от несъзнателна нерешителност и от несъзнателна спиритуална боязливост, които им пречат да осъзнаят най-важното, от което човечеството се нуждае днес. Ние казваме: най-важното! Това, от което човечеството се нуждае днес, е духовно познание.

Това беше големият въпрос именно в хода на 19-то столетие. Вие знаете, че съществуват духовни закони, закони за духовните светове. За тях са знаели определени хора във всички времена. Също и в хода на 19-то столетие, разбира се, когато духовната наука все още не е била приела формата, позната ни сега, е имало така наречени окултни общества, повече или по-малко достойни за това име, които са се грижили за окултните истини, за духовните истини по най-различен начин и които също така са имали определено виждане за това какво означават духовните истини за света. И сега, в средата на 19. век, във връзка с най-дълбоките импулси на новото развитие на човечеството настъпва криза. Тази криза се състои в особен разцвет на материализма във всички области, в областта на познанието, в житейската област. Материализмът е в разцвет. Ние знаем, че се появяват много хора, които искат да развият всеобщ светоглед от естественонаучния материализъм. Но

този теоретически материализъм все още не е най-пагубното нещо. Практическият материализъм, материализмът, който навлиза в етичния и социален живот, в религиозните чувства на хората, той е този, който в хода на 19-то столетие довежда човечеството до криза. И тези от споменатите окултни общества, които са знаели нещо за това, от средата на 19. век са давали указания как човек да се справи с този материализъм. Определени кръгове, които са имали духовно-научно схващане – все още не във формата, в която ние се опитваме да се стремим в пълна скромност, – следователно онези, които са имали завещано или несвоевременно духовно знание за развитието на човечеството, са се питали: как да се справим с това, което настъпва в човечеството като зло чрез материализма? И те си казвали: ще се справим, ако дадем на човека доказателство, че в нашето обкръжение са налични също духовни факти и духовни истини така, както са налични сетивни факти. Но хората, бих казал, са били свикнали само с експерименталното мислене и с външното възприятие и изживяване. И така, тези хора с духовно-научни познания можели да дадат доказателства за духовния свят само по начина, по който се доказват природните процеси на външния сетивен свят. И така се опитвало всичко възможно. И в хода на 19-то столетие ние виждаме движения, стремящи се към това, да убеждават хората в битието на един духовен свят. Най-бруталното от тези движения, бих казал, е спиритизмът. Докато днес учени трудно свикват с относително лесните познавателни методи на нашата духовна наука, има наистина блестящи учени на 19-то столетие, които се занимават напълно сериозно със спиритизъм.

Спиритизмът има особеността, че трябва да въздейства по външен начин чрез това, което може да се представи пред външните сетива като химически или физически експеримент. В голямата си част този метод, желяещ да уподоби духовната наука на естествената наука, днес вече в голямата си част, подчертавам, е изчерпан и все повече ще се показва като такъв, защото духът, образно казано, разбира се, не може да се

хване от хората с ръце. По този начин много от това, което се изнася чрез всевъзможни машинации от страна на определени така наречени окултни общества в хода на 19-то столетие до наши дни повече дискредитира духовно-научното изследване, отколкото го подкрепя. И така, ние виждаме, че тъкмо при хората, имащи отношение към житейските въпроси, се появява един определен страх, когато се говори за това, че най-важните импулси, от които се нуждаят нашето време и бъдещето, трябва да дойдат от истинското духовно познание, от възгледа, че реални духовни сили и духовни същества са налични в човешкото обкръжение така, както са налични сетивни факти и сетивни същества. Истински страх изпълва хората, които се занимават с проблема за развитието на човечеството. Нека Ви дам един пример. От такива примери, които се отнасят до всеобщи житейски явления, може да се научи много. Ако отправим поглед към едно голямо движение, тогава ясно виждаме в него на какво всъщност се натъкваме всекидневно.

Един значим човек, занимаващ се честно със социалните импулси в развитието на човечеството, беше убит в Париж в деня преди избухването на тази гибелна Световна война: Жорес⁵⁸. Жорес, в центъра на социалния стремеж, беше една от най-честните личности на нашето време, той беше и един от онези, които с цялото човешко познание се стремяха да придобият разбиране за житейските условия и причините, поради които човечеството все повече затъва в мизерия и нищета в духовната и материалната сфера. И с всички сили той се стремеше към това, да открие идеи, мисли, които да даде на хората, така че големите житейски въпроси на настоящето да намерят своето разрешение. Тъкмо от такива личности като Жорес може да се научи много, защото най-добре се учи, когато се разглеждат големите недостатъци – които тъкмо в настоящето трябва да се наблюдават от духовно-научна гледна точка, за които трябва да се изграждат ясни мисли – не при незначителните, а тъкмо при големите личности, в чиито чисти убеждения и честен стремеж към познание човек може да

бъде убеден. Много повече се придобива, когато се разглеждат недостатъците на хора, които са ценени високо и от които се възхищаваме, защото човек може да е убеден в техните искрени възгледи, отколкото ако те се наблюдават у хора, от които се възхищаваме по-малко. За такива хора, които са отдали мисленето, чувствата и волята си в служба на човечеството, в служба, която трябва да въздигне човечеството до по-високо социално ниво, за такива хора е извънредно трудно – и той не е изключение, а ние виждаме най-добрите хора на нашето време, изпаднали в това положение, – за такива хора е наистина трудно да говорят за неща като нашата духовна наука. И тъкмо тези толкова надарени мъже би трябвало да направят за човечеството това, което искат да направят, ако биха могли да кажат: „Всичко, което мога да постигна с моите обикновени мисловни и научни средства, ми дава само импулси, които са твърде слаби, за да може човек чрез тях наистина да схване живота. Аз трябва да прозра, че всички тези импулси, които искам да даря на човечеството по моя път, са безпочвени. Първо трябва да си изградя основа, трябва да проникна в това, в което съм вярвал досега, с по-дълбоката обосновка от страна на духовната наука. Аз трябва да приема духовните факти, реалните духовни факти.“

Виждате ли, този, който не признава такива духовни факти и си изгражда всевъзможни мисли и идеали за това, как може да се стимулира развитието на човечеството днес, прилича на човек, който има градина с много растения, които започват да линейт и съхнат, а той прави ту едно, ту друго, през цялото време полага грижи, но не постига нищо. Да, някое растение малко се подобрява, с друго нещата се влошават. Но като цяло нещата с растенията не се подобряват. Защо става така? Защото е възможно някаква болест да е поразила корените, които той не е проверил. Такова е положението със социалните стремежи на хора като Жорес. Те хвърлят извънредно много сили, полагат извънредно много грижи във връзка с повърхността, но забравят за корените, защото в корените

на нашия съвременен човешки живот липсва признаването на един действителен духовен свят. И когато се представят толкова добре обосновани социални убеждения, в действителност те не носят плодове на човечеството, ако не са подкрепени с възгледите, които могат да се получат само от духовната наука. Следователно действителен напредък в развитието на съвременното човечество би могъл да се осъществи само ако се приеме духовната наука, най-важната нейна част за нашето време: признаването на действителни духовни същества и духовни сили. Трябва да сме наясно, че най-добрите хора, с най-искрени убеждения, имат трудности да схванат най-важното: признаването на духовния свят като такъв.

В Цюрих обърнах внимание на един човек, който е добър пример за казаното. Това е човек⁵⁹, който говори за духовната наука напълно доброжелателно и речта му също така е отпечатана, човек, който има смелостта да разглежда пред една много добре образована публика живеещото в нашето духовно движение вече не като обикновена глупост. Този човек обаче не може да се въздържи да не признае най-важното, реалността на духовния свят. Какво казва той? „Ние трябва да го разбираме⁶⁰ (това духовно движение), най-малкото в образувания около Щайнер кръг, като много повече от религиозно движение сред нашите съвременници, макар и не с оригинален произход, но от синкретичен вид, което е насочено към основите на живота. Ние би трябвало да го разглеждаме като движение за освобождаване на свръхсетивните интереси на хората и по този начин като надрастване на държащия се за сетивното реализъм. Преди всичко трябва да разпознаем в него движение, което води хората до осъзнаване на нравствените проблеми и подтиква към работа за вътрешно прераждане чрез усърдно себевъзпитание. Достатъчно е да се прочете Щайнеровата книга „Теософия“, за да се забележи с каква сериозност човекът се насочва към работата за своето нравствено пречистване и себеусъвършенстване.“ Не Ви чета тези думи поради някаква прищявка, а защото искаме ясно да видим как

външният свят се отнася към нашите стремежи. Ние виждаме, че това е един добронамерен човек, който разглежда движението ни като синкретично, защото не го познава, не знае, че е ново движение затова, защото то също така се основава на нещо, което е ново в света: на едно ново естественонаучно направление, което представлява негов фундамент. Той не може да каже нищо, защото не го разбира. Но е настроен добронамерено спрямо нашето движение. И когато човек се остави на въздействието на цялата лекция, изнесена от него, „Мисловният свят на интелигенцията“, ще забележи: човекът мисли, че нашето време има нужда от духовно възпитание, и открива в нашето движение опит човечеството да се насърчи към това духовно движение. Тогава обаче той казва, и това е характерното: „В своите насочени към свръхсетивното спекулации то представлява реакция, насочена срещу материализма. Така то лесно губи основата на действителността и се издига в хипотези – той вярва, че реалните духовни познания са хипотези, а не познания, – в ясновидски фантазии, в царство на блянове, така че изгубва своето значение за реалността на индивидуалния и социален живот.“

Виждате, че макар и да разглежда добронамерено нещата, той казва: „Ние трябва да регистрираме теософията като коригиращо явление в процеса на формиране на настоящето.“ Той се чувства принуден да се държи настрана от всичко, без което нашето движение е немислимо, от всичко, което ние даваме още в началото: свръхсетивните факти. Защото ако човекът не придобие връзката със свръхсетивните факти, човечеството няма да излезе от задънената улица, в която се намира днес. Но добронамерени хора вярват, че докато нашето движение търси твърда почва под краката си, без която всички социални идеи увисват във въздуха, това движение води в царството на блянове, че във връзка със социалния живот то „изгубва своето значение“. Както казах, това не е зложелателство от недоверие, а е недоверие, възникнало от несъзнателна нерешителност, от несъзнателен страх от приемането на духовните

факти. Това е липса на разбиране или много повече липса на разбиране за това, което тъкмо духовната наука може да предостави като основа и на социалния стремеж.

По този начин днес, разбира се, се отнасят към живота и хора от типа на Жорес, които чрез мислите, които са възприели от своето образование, от цялата своя съвременност, нямат възможност да приемат, че всичко, което се случва във физическия свят, е във взаимовръзка с духовните светове, и че в сферата, в която е призван да действа в живота, например във връзка със социалния живот, човекът може да действа правилно само когато за него това става възможно поради факта, че познава духовните закони, според които духовният свят може да се проявява във физическия. И че такива хора са изправени пред тази невъзможност, че това представлява широко разпространено явление тъкмо при най-добрите хора в настоящето, този факт обуславя появата на определени, макар и несъзнателни, но поради това не и по-малко значителни житейски лъжи в нашата епоха. Такива житейски лъжи могат да се наблюдават навсякъде.

Да разгледаме случая Жорес, защото той представлява един типичен случай. Пред нас имаме човек, открояващ се от останалото човечество, който търси с всички средства социално познание за подобряване на това, което той е познал по правилен начин: че то трябва да доведе човечеството само до задънена улица. Пред нас стои човек, който, за да добие необходимите възгледи в тази сфера, се запознава действително с всички исторически факти, изучава историята на изминалите епохи и иска да научи от фактите на изминалите времена какво може да се случи в настоящето, за да може да избегне грешките, които са възникнали в социалните стремления на човечеството в по-ранни времена.

В целия си стремеж Жорес, като други, се изправя пред невъзможността да признае по реален начин духовния свят, че в развитието на човечеството потокът на духовния живот произтича от духовния свят. Едно от най-хубавите изречения⁶¹,

написани от Жорес, се отнася до връзките, които възникват между социализма и патриотизма в смисъла на Жорес. Жорес се опитва да покаже как действат историческите събития в развитието на човечеството. След като излага различни фактори, които са действали в Римската империя, за да се разбере какво трябва да оказва влияние в настоящето, след като показва какво е действало в древногръцкия свят, за да се схване какво трябва да се проявява в други времена, след като показва различни неща с изключителен стремеж към познание, той пише и една глава за новото време. Една забележителна глава в тази книга на Жорес, която се отнася до пролетариата и патриотизма. Интересно е да се разгледа тази малка глава, за да се види какво всъщност протича в душите на най-добрите хора от нашето обкръжение. В тази глава Жорес иска да покаже, че за новия социален напредък главното не е поземлената собственост, а индустрията и т.н., но за тези неща няма да говорим. Важното е, че тук той е принуден да обърне внимание на личността на Жана д'Арк, девата от Орлеан⁶². Сега помислете, че един човек, който живее изцяло в идеите на настоящето, обръща внимание на една личност, за която всеки, който познава новата история, знае – с това трябва да се съгласи всеки, който разглежда обективно фактите, – че ако тя не се бе намесила, картата на Европа днес просто щеше да е съвсем друга. Жорес, разбира се, също вижда това. Той казва: „Жана д'Арк изпълнява своята мисия⁶³ и се жертва за доброто на отечеството в една Франция, в която отделната жизнена сила отстъпва на заден план. Общността играе огромна роля, Свети Луи одобрява занаятчийството и правото на гилдиите, парижките революционери под ръководството на Карл V и Карл VI⁶⁴ виждат търговията и занаятчийството като нова сила, най-прозорливите сред тях, които искат да реформират кралството, мечтаят за съюз между градското и селското съсловие срещу беззаконието и потисничеството. В тази модерна Франция, в тази многообразна, всестранно развита, изтънчена страна, която се вълнува живо от нежните литературни копнежи на Шарл Орлеански, в това

общество се появява Жана д'Арк. Тя е обикновено селско момиче, което вижда болките и нуждите на селяните около нея; за нея обаче всички тези страдания означават само пример за огромната и величествена болка, която разграбеното кралство и нападнатата нация изтърпяват. В нейната душа и в нейните мисли определено място не играе роля. Тя гледа над полята на Лотарингия. Нейното селско сърце е по-голямо от цялото селячество. То тупти за далечни хубави градове, през които броди странникът. Животът на полето не означава по необходимост повдигане на въпроса за обработваемата земя. В шума и суматоката на градовете мечтата на Жана със сигурност е по-малко свободна, по-малко смела и голяма. Самотата опазва смелостта на нейната мисъл и тя изживява огромната отечествена общност много по-силно, когато нейната фантазия, без да бъде обезпокоявана, може да изпълни тихия хоризонт с болка и надежда. Не духът на селския бунт я изпълва. Тя иска да освободи цяла Франция, за да се посвети по-късно на Бога, на християнството и справедливостта. Целта ѝ изглежда толкова възвишена и богоугодна, че за да я постигне, по-късно тя намира смелостта да се противопостави на Църквата и да се позове на едно откровение, което стои високо над всички останали откровения.“

Виждаме един човек, който е предубеден, защото е възприел материалистическия начин на мислене на настоящето, който мисли само въз основа, така да се каже, на материалистически принципи, който обаче, тъй като желае да бъде в същото време исторически честен, е принуден да насочи вниманието към забележителното явление, каквото представлява Орлеанската дева, и във висша степен да я приеме на сериозно, както разбираме от неговите думи. Следователно пред Жорес стои цялото историческо значение на Жана д'Арк. Но сега питаме: какво друго за човек, който има такова социално разбиране като Жорес, в действителност може да бъде Жана д'Арк, освен личност, която благодарение на определен религиозен екстаз, към какъвто хората, ако искат да останат разумни, не желаят

да се стремят, достига до импулсите, до които тя е достигнала? Напълно естествено е, че такива хора няма да познаят това, което може да ни се изясни от духовната наука: че в определено време, в което още не може да се достигне до модерно развитото духовно познание, каквото го имаме днес, от духовните светове се спускат потоци духовен живот чрез такива малко или повече подсъзнателно действащи личности като девата от Орлеан, която е била медиум, но не за хора, често злоупотребяващи с медиуми в по-новото време, а за божествено-духовни светове, които желаят да действат във физическия земен свят. Че това, което е произлязло от Орлеанската дева, е много по-стойностно от произлязлото от човешките възгледи на други хора – тъкмо това трябва да се прозре. Че духовният свят е говорил чрез Жана д'Арк, това не могат да разберат такива хора. И все пак, когато говорят за действителни събития, за хора като Орлеанската дева, те трябва да отдадат това, което се случва – помислете само: това, което се случва – на личности, чийто духовен живот не признават, чийто духовен живот напълно сигурно не биха искали да последват.

Ако човек не желае да го признае днес – той може да си затвори очите също и пред този факт, – това не е нищо друго освен огромна житейска лъжа. Това е истинска житейска лъжа и аз характеризирам с това само един случай на онази житейска лъжа, която днес пулсира навсякъде чрез нашия социален живот и която показва, че хората не разпознават това, което е действително, което е най-реално. То обаче трябва да се разглежда като факт благодарение на това, което носи по-новото духовно развитие. Лъжите също представляват факти и те действат като такива. Също и това, което идва благодарение на добронамерени, сериозно търсещи и значими хора като Жорес, които поради условията на епохата са обединени в такава социална лъжа, също не може да бъде благотворно за човечеството.

Да, ние сме изправени пред един житейски факт, който трябва да разглеждаме ясно и точно в цялата му дълбочина.

Трябва да имаме куража да разглеждаме такива житейски лъжи с ясен разсъдък. И от това ясно наблюдение трябва да добием силата да се запазим срещу всичко, което напират от всички страни и което от една или друга страна често възниква прикрито и маскирано от тази житейска лъжа. Какво всъщност могат да разберат хората, изправени пред такава житейска лъжа, за взаимовръзките в човешкия живот? Те трябва да си мислят: „Ах, появяват се такива особняци като Орлеанската дева, които искат да имат връзки с духовния свят, и човек трябва да им приписва историческо значение. Но това не трябва да се окачествява като пример, който трябва да се следва, за да може някак да се внасят духовни сили във физическия свят!“ Още много вода ще изтече в Рейн, докато по-широки кръгове хора осъзнаят и признаят цялото значение на факта, за който говорим. Днес вече учените са възприели държането, което тогава Орлеанската дева е била възприела спрямо теолозите. Защото това, върху което Жорес обръща внимание, сега принадлежи към дълбокия трагизъм на явлението на девата от Орлеан тогава. Теолозите са казвали: „Това, което тя излага като свои духовни познания за света, не се съгласува с нещата, които познаваме от нашата теология!“ Тогава в теологическата сфера това е произлязло от същото убеждение, от което днес, след относително по-кратко време, отколкото е било в теологията, говорят учените хора. Орлеанската дева отговаря на онези, които я преценяват от теологическа гледна точка и твърдят, че тя трябва да оправдае своите чудеса и своята мисия чрез свещените книги: „В книгата на Бог е написано много повече, отколкото във всички Ваши книги!“ Това изказване е историческо. Но то е изказване, което и днес има стойност. По същия начин от гледната точка на духовната наука може да се отговори на всички възражения, теологически и научни: „В книгата на духовните светове е написано много повече, отколкото могат да си мечтаят противниците.“ И Жорес добавя към тези думи: „Прекрасни думи⁶⁶, които в известна степен са в разрез със селската душа, чиято вяра произхожда

преди всичко от традициите. Колко далеч е всичко това от тесногърдия патриотизъм на земевладелеца! Жана обаче долавя божествените гласове на своето сърце, когато отправя поглед към сияйните и чисти небесни висини!“ Да, от устата на нашите съвременници едно такова признание звучи наистина хубаво. Но какво представлява то, изречено от най-видните наши съвременници? Признание за нещо, което се смята повече или по-малко за поезия, за поезия, която животът може да направи повече или по-малко хубава, на което обаче не може да се приписва реалност. И това всъщност произвежда житейската лъжа!

Така ние виждаме, че се нуждаем от яснота относно наличието на тази житейска лъжа. Нейните въздействия се проявяват навсякъде и днес тя пречи на духовната наука да придобие въздействието, което всъщност би трябвало да има. Но все повече и повече хората трябва да добиват не само теоретично разбиране за духовната наука, но също така ще трябва да намерят вътрешна сила да внасят духовната наука в отделните области на живота. Това би могло да се покаже в различните житейски сфери. И може да се каже, че истинските факти се маскират тук. Защото човек може да възрази за всичко, което се казва за духовната наука. Да вземем една област от живота, която се цени високо от човечеството поради простата причина, че се намира в пряка връзка с външното щастие. Вижте, духовната наука би могла да допринесе невероятно много, ако хората разберат, че би трябвало медицинските факултети, медицината поне малко да се повлияят от тази духовна наука. Защото съвременното естественонаучно развитие е допринесло за това, медицината да придобие материалистичен характер. Разбира се, благодарение на този материалистичен характер тя си е извоювала много успехи и е достатъчно само да се посочи извънредно големият напредък, който е осъществен в областта на хирургията, за да се намери основание, когато се твърди, както аз също казвам, че човек трябва да се удивлява на новите постижения на естествената наука. Но има и други, не

по-маловажни страни на медицинското познание и медицинското изкуство, които ужасно страдат под въздействието на материалистическия миروглед и които ще могат да имат светло бъдеще само ако внесат духовно-научно познание в своите изследвания.

Чрез това духовно-научно познание ще се опознават взаимовръзките в човешкия организъм, за които днешната медицинска наука знае само отделни неща. Разбира се, някои по-благоразумни изследователи често инстинктивно усещат нещата. Но по този начин не е възможен достатъчно бърз напредък и може да се каже: „Ако не съществуваше такова фанатично отхвърляне на всичко духовно-научно тъкмо в областта на медицината, ако медицината не се стремеше към това да се монополизира като сила от страна на определени власти и правителства, от духовната наука щеше да се извлече невероятно много полза за човечеството именно в медицинската сфера.“ Вие можете да кажете: „Нищо не пречи на духовния изследовател да работи за този напредък!“ Тъкмо тук нещата са маскирани, защото точно това не е вярно. Материалистическата дейност, която днес е в разцвета си, възпрепятства намесването на духовното изследване. Защото напълно погрешна вяра е, че духовният изследовател, който познава нещата, може във всеки случай да помогне на някой отделен човек. За това ще му попречи външната материалистическа дейност на медицината и все повече ще му пречи, ако тази материалистическа медицинска дейност продължава още дълго време. В сферата на медицината на духовния изследовател не може да се каже: „Тук е Родос, тук танцувай⁶⁷“, защото краката му не са свободни за танц. Разбира се, има всевъзможни достойни за похвала опити, насочени срещу властващия материализъм в медицината. Но тези опити не са достатъчни, защото преди всичко липсва разбирането, че не просто трябва да се прави нещо срещу материалистическата медицина, а че преди всичко е необходимо да се работи с това – но в духовно-научен смисъл, – което модерната медицина си е извоювала: именно

спомагателните средства, от които тъкмо в тази област се нуждаем външно. Но човечеството би се удивило много на това, което може да се получи като резултат, ако в клиниките, в дисекционните зали се влезе с духовно-научни възгледи и ако се внесе духовно-научният мироглед във всички други области на медицинската дейност. Но в тази посока трябва има стремежи. Не само пренебрегване на материалистическата медицина, но трябва да има и стремежи да се внася духовната наука в материалистическата дейност. Без това не може да се помогне и в отделните случаи. Причините, защо това не може да стане, не биха могли да се разгледат в една тъй кратка лекция. Но това е така. Би могло да се постигне изключително много тъкмо в сфера, свързана с външното човешко благо, при отсъствие на предубеденост.

И във връзка с наболелите социални въпроси се изтъква, че действително се правят много опити да се подобри това или онова в социалната област, да се подобрят едни или други условия на живот, но всички тези опити претърпяват крушение. Едва тогава, когато както в основата на математиката или геометрията се поставят техните аксиоми, така и в основата на социалното познание се поставят духовно-научните аксиоми, едва тогава ще се открият наистина ефикасни средства.

И така, ние живеем в свят, спрямо който трябва да развиваме в душите си коренно различни мисли, след като се занимаваме с духовна наука или антропософия. Ние живеем, така да се каже, в атмосфера, която изисква силно разгръщане на сили, силно себесъхранение. И това са дълбоките причини, защо често изпадаме в отчаяние, защо един или друг човек, може би поради факта, че се задълбочава в антропософията, не се справя особено добре с живота. Но когато имаме ясното съзнание за това колко огромно е това, в което сме поставени в цялата връзка с човечеството, и как то днес се проявява като нещо съвсем малко, защото сме още в началото, можем също да намерим тези сили, тогава можем наистина да ги намерим. Всичко величествено в развитието на човечеството започва с

едно малко начало.

Бих искал и тук, както тези дни направих и в Цюрих⁶⁸, да обърна внимание на това, как в цялото мислене на нашите съвременници живеят ограничеността, нелогичното, липсата на взаимовръзка между нещата. Това произтича от факта, че в новото развитие естествената наука действа като заслепена за това ново човечество. Тази естествена наука е постигнала забележителни резултати във връзка с външния сетивен свят и хората, които по-рано се грижеха за духовното благополучие, се чувстват, бих казал, все по-изгласкани на заден план. Особено за определени теолози нещата не вървят никак добре. Не е правилно просто да се отхвърля това, което по-рано хората, като теолози, са изнасяли за развитието на човечество. В тази теология са втъкани дълбоки, значими основни истини също и за човешката душа. Ако в някои отношения тя се освети от духовната наука, в нея ще се открият някои основни истини. Само защото тя не се открива по начина, съответстващ на изискванията на съвременното човечество, в мислещия човек и в чувстващата душа днес трябва да възникне копнежът за отговор на духовно-научния въпрос. Но теолозите, които не приемат един такъв духовно-научен стремеж, се намират в специално състояние. Те имат истини, но тези истини са неприложими в живота, защото останалите науки са отхвърлили обектите на тези истини. Теолозите имат истини за душата, но душата е отхвърлена от естествената наука. И сега теологията вероятно изрича истини, но тя не се грижи за обектите. Тя дори иска да остави обектите на естествената наука, защото в много отношения теолозите са твърде лениви, за да свързват това с естествената наука. Това е, което трябва да виждаме като значимо в духовната наука: че тя се съгласува напълно с естествената наука, че приема нейните постижения и участва в обсъждания, когато тя добавя духовно-научните принципи към естественонаучната дейност. Теолозите не искат да правят това. Понякога те са там, където се касае за разглеждане на обектите по един своеобразен начин.

Един човек, считан в определени кръгове за изключителен теолог, както професор, какъвто е бил по-рано, така и пастор, написва една книжчица⁶⁹, в която преразказва религиозни лекции. И в тази книжчица той изказва интересни мисли. Надникнем ли в душата на един значителен човек от настоящето – да, не мога да го кажа иначе, – понякога сме поразени от това, което може да се представи като мисловна форма от такъв значителен човек днес! Например още в първата лекция този известен и значим човек говори, че трябва да се захванем с естествена наука и да отхвърлим естествения човек. Само човекът на свободата трябва да се съхрани. Но в този смисъл тъкмо свободата се превръща в празна дума! Защото той казва, че цялото душевно съдържание трябва да стане предмет на естествената наука. И той дори посочва една наистина миловидна причина защо има този възглед. Напълно сухо казва, че просто има този възглед. Следователно един теолог, който иска да представи пред своите слушатели в тези лекции най-модерния образ на християнството, казва още в първата лекция: „Човекът, разгледан от зоологическа гледна точка, двукракият, изправено ходещият, с прекрасно оформени гръбначен стълб и мозък homo sapiens, е също толкова добра съставна част от природата, колкото всяка друга органична или неорганична форма, изграден е от същата маса, от същата енергия, от същите атоми, в него действа същата сила. Във всеки случай целият телесен живот на човека в цялата си организация е обясним естественонаучно, закономерно уреден като всяко живо или неживо същество в природата. В това отношение няма никаква разлика между човека и някой извор, капка вода или пясъчинка.“

Теологични лекции, лекции на теолог, на пастор! Но не само по отношение на телесното говори така този теолог, а продължава: „Душевните функции, достъпни за естественонаучното разглеждане, са подчинени също така на строга закономерност, както телесните процеси; и усещанията, които имаме, както и представите, са също така добре наложени в нас от природата,“ – моля: усещанията и представите! – „как-

то нервните процеси, които водят до усещане за удоволствие или неудоволствие. Те са също така толкова добри механични представи, колкото тези на една парна машина.“

Вие виждате, душата се предава на естествоизпитателите и теологът запазва само старата теологична словесна обвивка, за която изнамира фрази. Защото последните страници, последните лекции се състоят само от фрази, за да се обгърне това, за което се говори, с теологична словесна обвивка. Той обаче декларира възгледите си, защо днес е нужно с толкова лека ръка да се пожертват обектите. Може да се улови още един забележителен принцип: помислете, той казва, че теолозите трябва да действат така, както действа той самият, дори трябва да се отиде по-нататък, казва той. „Тази природосъобразна определеност⁷⁰ на човека се отнася не само до неговите телесни, но и до неговите душевни функции. Това е, което ние, теолозите, не искахме да приемем, защото сменихме естественонаучното понятие за душата с теологичното и се страхувахме от неблагоприятните последици от това за вярата.“ Той обаче стига толкова далеч, че вече не се страхува от неблагоприятни последици за вярата. Той казва: „Те се появяват само тогава, когато човек не приема пълните резултати на науката. Нека да отстъпим пред тази наука, иначе тя ще има неблагоприятни последици! Иначе тя ще има неприятни последици, тази наука.“ И тогава ние го виждаме в наистина забележителен блясък: „Защото тогава човек ще си проиграе вярата на мислещите хора.“

Това е, към което се стреми великият теолог! По всички тези пътища, които днес Ви описах, хората – най-добрите – са достигнали до онези усещания, с които ни демонстрират своята вяра, когато говорим за духовното. Тя не трябва да се проиграва и така не се прилага истинската вътрешна душевна сила, която може да бъде в основата на един духовен възглед! Ние виждаме: когато проследяваме в хората това, което протича през вътрешната им същност, когато не преминаваме покрай такива неща без да се замислим, хората ни се пред-

ставят по забележителен начин. За това трябва да имаме ясно съзнание. И не трябва да се учудваме, че имаме затруднения да се сблъскаме в живота с напълно противоположното, когато служебно призваните развиват такива мисли за религиозното и духовно възпитание на човечеството. Ние трябва винаги да съблюдаваме на какво служим в целостта на човечеството чрез това, че на подвеждащите мисли на човечеството, които днес идват от такава страна, противопоставяме мислите, които могат да са плодотворни. И една такава мисъл може и в най-дълбока депресия да ни извиси, да ни изпълни със сила. Такава мисъл е изключително важна във всяка секунда от живота ни, а именно че трябва да упражняваме духовната наука така, че във външния живот да я демонстрираме възможно най-малко, но тя да се издига в нас толкова силно и интензивно, че срещу изпитанията, пред които ни изправя, да имаме силата да си кажем: те трябва да са налице! След като нашата карма ни е довела до духовната наука, трябва също така да искаме да приемем това, което тя може да ни възложи като изпитание. Защото противопоставящите се на духовната наука световни сили са ужасно могъщи и хората изобщо не знаят за това. Защото онзи мъж, разбира се, няма никаква представа от всичко, което представлява същността на мисленето и усещането и което може да се разкрие само когато чрез духовната наука се добие ясен поглед за цялата разрушителност на подобен начин на мислене! Ето защо не може да му се приписва вина, не трябва да го приемаме пренебрежително, а един такъв факт трябва да се разглежда напълно обективно, както се разглежда земетресение или вулкан, действащи също разрушително – макар и в малка област – с външни физически средства. Мъжът обаче в действителност не може да мисли. И той е само един пример за това как най-значими хора от настоящето не могат да мислят. Той не може да мисли! Представете си, той казва: „Човешкото тяло, разбира се, предоставяме на естествената наука, това не може и да бъде другоаче. Защото какво трябва да правим с него ние, теолозите? Ние не можем да го изследваме.“

Този мъж няма никаква представа, че – когато действително се изследва духът – този дух е съзидател на тялото, че не може тялото изобщо да се изолира и да се подари, както това беше описано вчера в откритата лекция⁷². Той подарява тялото. Той обаче подарява и душата – защото я усеща практически като парна машина – и запазва, както ясно казва, за теологията само „човека като свобода“. „Човека като природа“ той подарява великодушно, „човека като свобода“ запазва. Ала сега, след като си е запазил човека като свобода, естествено, изрича: „Човекът като природа“⁷³, като съставна част на природата, изгубва самостоятелността си и свободата си. Всичко, което преживява и претърпява, той трябва да претърпява изцяло според природния закон.“

Следователно човекът губи тази свобода чрез своята природа. И сега забележете какво всъщност запазва този теолог! Първо той казва: „Човекът като природа се предава на природата и се запазва човекът като свобода.“ После обаче констатира: „Човекът като природа е такъв, че като съставна част на природата той изгубва самостоятелността си и свободата си, а всичко, което преживява и претърпява, той трябва да претърпява изцяло според природния закон.“ И той няма нищо повече! Следователно не трябва да се учудваме, че после той реди само фрази. Но добрият човечец не забелязва това и представлява само типичен пример за това как най-значими хора не забелязват липсата на логическа връзка на мислите, която е налице днес. Човечеството е достигнало до стадий на развитие, когато това, което трябва да бъде мисленето за физическия живот, трябва да бъде оплодено от такива мисли, които също са насочени към духовния свят. В противен случай мислите, насочени към физическия свят, ще се разпаднат, защото хората, които днес имат думата, не познават и най-простите факти на мировите взаимовръзки.

Ние знаем, че днес човечеството се намира в преходен период. Не говорим в повърхностния смисъл, в който сега се говори за преходен период, а в един друг смисъл. Ние се на-

мираме в онзи преходен период, в който древните атаквистични ясновидски инстинкти са отмерели и в който трябва да се придобие способността съзнателно да се навлезе в духовните светове. За духовния изследовател това представлява очевиден факт. Но древните атаквистични ясновидски способности, които са имали хората, са им давали също и дейни мисли, доколкото са имали нужда от тях в своя културен период. Историята представя твърде малко от величественото, което Халдейският или Египетският културен период са съдържали като значими мисли в човешкия живот. Значими мисли – нашето време трябва отново да придобие мисли, – способни да се намесят в действителността! Това обаче те могат само когато бъдат оплодени от духовния свят, както старите времена са били оплождани от духовните светове. Днес хората не могат да бъдат оплождани по несъзнателен начин. За целта е нужно да има съзнание, когато духовно-научните познания действително се придобиват от хората. И дори при този мъж, при когото може лесно да се покаже, че е обхванат от най-пагубните последствия от липсата на взаимовръзка в мислите на нашето време, виждаме, че той нанася огромна вреда чрез това, че заразява толкова много хора със своята липса на взаимовръзка в мисленето. Също така в негово лице нямаме недобронамерен човек, а пред себе си имаме принципен човек, именно човек, който има възгледа, който днес може да се има, когато хората нямат определена връзка с духовния свят, в смисъла, който посочих, че и хора като Жорес не могат да имат такава. Но и такива хора, като този, който е изнесъл тези религиозни лекции, също и такива хора знаят, че човечеството в някакво отношение е достигнало до задънена улица, че хората повече не могат да направят нищо с мисленето, чувствата и волята, проникнати от старите убеждения, от старите светогледни елементи. Той знае също така, че това е довело в настоящето до материализма, че нещата трябва да са други. В края на краищата той е и не малко радикален, защото говори за това, че през 19. век хората са обхванати от страстта на спорта, комформизма, мамонизма. За

всички тези неща, които представляват определени сенчести страни на материализма, за всички тези неща говори човекът и накрая казва: спортът, комформизмът, мамонизмът, както се проявяват в 19. век, трябва да се преодоляват. Обаче това, което казва, при него остава фраза, защото в края на първа лекция – човек не вярва на очите си, човек не вярва на своите познавателни сили – стои следното. Следното се казва днес от един значителен, известен човек. Той казва: всички неща, които се случват⁷¹, трябва да претърпят преценка, „те не трябва вече да бъдат крайна цел. Не бива да има вече продавач, за когото печалбата да е лична цел. Удоволствието в живота не бива повече да бъде съдържание на живота. Не бива да има вече хора, които да се радват на своето здраве.“

Следователно той е много радикален. От гледна точка на духовната наука никога няма да изискваме такива радикални неща; напротив, бихме оставили хората на тяхната свобода. И знаем, че когато разбере кармата и реинкарнацията, както и останалото, което духовната наука дава, всеки човек поотделно ще намери своя път в живота. Но този мъж, който знае, че хората са достигнали до задънена улица, казва напълно радикално – той би достигнал до друго, ако приемеше духовната наука, – че хората не би трябвало вече да печелят пари, не би трябвало вече да изпитват удоволствие от живота или да се радват на своето здраве.

Веднъж – това е един случай сред хиляди такива – посетих един санаториум, ръководен от известен човек. Там имаше нервнболни. И видях цялата група от нервнболни, когато отиваха на обяд. На мен ми се стори, че най-болният от всички е всъщност известният ръководител на лудницата! Но сега нашият човек, нашият теолог е радикален, той казва: „Съдържанието на живота трябва да стане друго. Не бива никой повече просто да се радва на своето здраве.“ и т.н. И сега следващите изречения: „Това значи⁷⁴ – казва той, като с това приключва своята лекция, – че всичко досегашно трябва да се направи по друг начин, то трябва да се преосмисли.“

Това е реформа на живота! Помислете, това е реформа на живота на човек, който е проникнал толкова дълбоко в това, което е необходимо, а именно всичко трябва да стане друго, тоест нищо не трябва да стане друго, но всичко трябва да се осмисли по друг начин: „Тези неща не бива да представляват най-същественото, целта⁷⁵, най-висшата стойност. Те трябва да бъдат постигнати със същата енергия, трябва да бъдат оценени“ – тоест да бъдат осмислени – „според различна от досегашната скала.“ Към това няма нужда да се добавя нещо повече! Вече е необходимо да се обърне внимание на тези неща, защото те не се откриват при отделни хора, а са характерни за целия настоящ културен свят. И това, което хората изживяват в своята съдба, не се определя от нищо друго освен от тази неефикасност на мисленето и усещането. Това е кармата на тази неефикасност на мисленето и усещането! На тези неща човек трябва да обърне внимание и поне като духовен учен да успее да се абстрахира от това, което днес светът провъзгласява и което се приема като „най-висши ценности“ поради други импулси. И в тази връзка човек действително трябва да може, без да се главозамайва от всевъзможни други чувства, управляващи днес света и под чието влияние възникват толкова много лъжи, да отправи поглед към най-важното. Защото тези неща имат своето влияние. Ние живеем в една такава сфера – вече казах това в Цюрих, – че този, който предлага такава материя на хората, така че, докато го слушат, в сърцата им, в душевността им се развихрят тези мисловни бесове, може да каже: „Съдържанието на тази книжка⁷⁶ се състои от 12 речи, които изнесох през последната зима в...“ – сега се споменава градът, който не искам да назова⁷⁷ – „пред хиляди слушатели.“

Но тези неща – градът е без никакво значение – се приемат от хиляди! Това трябва да се прозре. Вече е необходимо действително да се прозре цялата сериозност и цялото значение на едно такава разглеждане. И след като сме приели достатъчно много от духовния свят, ще разберем, че сме преминали в противоположната страна на онзи мироглед, който днес

властва в хората в много по-голяма степен, отколкото вярваме. За съжаление днес хората живеят прекалено безсмислено! Това е душевното усилие: че трябва да се погледне толкова разпространената в света – простете, че трябва да го кажа, но трябва да сме наясно с това – тъпота, тъпота, в която човечеството живее по отношение на това, което действа в процеса на развитие на човечеството и го ръководи. Ние трябва да получим необходимите нюанси на усещането за вида истина, която се съдържа в духовната наука, също и чрез разглеждане на противоположното. Това, за което се касае, не е просто налице, понеже се изричат всевъзможни хубави думи, звучащи прекрасно, думи за възвишени идеали, които трябва да се предоставят на човечеството; напротив, преди всичко трябва да се приеме това, което не може да се приеме от най-изтъкнатите наши съвременници: че духовният свят е този, който трябва да се открие. Има добри причини – и защо това е така, не може да се обясни тук, тъй като ще изиска твърде много време, – има добри причини, че през цели столетия човечеството е отказвало да разбере християнството в духовен смисъл. В първите столетия на християнството е съществувал гностицизмът⁷⁸. Всички Вие знаете: нашата духовна наука не е едно повторно възраждане на гностицизма, но гностицизмът се е стремил тогава да достигне до някаква духовна наука. Той е трябвало да отстъпи, защото хората не са искали да видят християнските истини в духовна светлина. Същата тенденция е продължила, тя също така се е промъкнала и в естествена научния стремеж. Поради това човечеството е научило, че през столетията тя се е борила също и срещу възможността за разбиране на духовното. Но вече е настъпил такъв период от време, в който тъкмо за онези, които са в центъра на съвременната култура – която обаче представлява чист материализъм, дори и да не се признава, – представлява особена трудност да приемат съществуването на един действителен духовен свят, но не под формата на неясни речи за духовния свят, а под формата на нагледно познание за духовния свят. Ние обаче трябва да сме наясно,

че приемането на този духовен свят спада към най-важното и че едва тогава може да дойде останалото, това, което може да дойде като нова основа на етичната, социалната, както и на останалата практическа житейска организация, когато се създават основи чрез духовната наука, чрез приемането на реални духовни факти и духовни същества.

Огромно удовлетворение ми донесе фактът, че успяхме отново да се срещнем и тук, в Санкт Гален⁷⁹, след дълъг период от време, и тъкмо в тези дни беше моя задача да разгледам – добавяйки към това, което Вие можете да прочетете в нашата литература – и нещо, което може би лично, от душа към душа, в рамките на нашето движение, трябва да се обсъжда, за да бъде разбрано в правилния смисъл. Защото вътре в нашето движение не става дума за това, катехизирайки, да се приеме едно или друго от духовната наука, а за това да открием правилната връзка на нашата душа с познанията от духовния свят. Тогава духовната наука няма да бъде просто наука, тогава тя ще бъде за нас наистина житейски път, ще бъде за нас душевна храна, но такава душевна храна, която не подкопава духовното ни здраве и духовната ни свежест, а напротив, стимулира ги по такъв начин, че ние, въпреки всички съпротиви на външния свят, чието естество днес отчасти изследвахме, да навлизаме в света по хармоничен начин. Как човек би трябвало да се отнася към духовната наука душевно, за това исках да Ви говоря днес. И когато беше необходимо да Ви посоча явления, които могат да бъдат осветлени по такъв начин може би само чрез духовната наука, това беше поради причината, че ние, като познавачи на антропософския светоглед, можем да открием истинска вътрешна хармония само чрез ясно и точно схващане в хода на света, в който живеем. И от тази вътрешна хармония може също да настъпи и хармония в нашия живот. И постигането на все по-голяма хармония в нашия живот, благодарение на духовната наука, представлява нашия духовно-научен идеал. В смисъла на този идеал днес исках да Ви изнеса една малка лекция.

ВРЪЗКАТА МЕЖДУ ЖИВИТЕ И МЪРТВИТЕ

Берн, 9 ноември 1916 г.

Целта на нашия духовно-научен стремеж се състои в изграждането на представи за това как ние, като хора, живеем с духовните светове по подобен начин, както чрез нашето физическо тяло, с неговите преживявания и възприятия, сме взаимосвързани с физическия свят. При нашите разглеждания сега можем вече да се позовем на нещо познато, което се явява пред душите ни в хода на годините. Знаем, че следващият свят, който се намира зад света на нашите възприятия, към който са насочени предаваните чрез физическото тяло волеви импулси, нашата дейност във физическия свят, е елементарният свят. Би могло да му се даде и друго име. Ясни представи за тези свръхсетивни светове получаваме обаче само когато до известна степен разгледаме техните особености, когато се опитаем да опознаем това, което те самите представляват за нас като хора. Действително целият ни живот между раждане и смърт, както и животът, който после протича между смъртта и новото раждане, зависят от отношенията ни с различните светове, които се простират около нас.

Елементарният свят трябва да е за нас този, който може да бъде възприеман само чрез това, което наричаме имагинации. Така че този елементарен свят може да се нарече също и имагинативен свят. За обикновения човешки живот нещата стоят така, че при нормални условия човекът не може да осъзнае своите имагинативни възприятия от елементарния свят. Това обаче не означава, че тези имагинации не са налице или че ние в някакъв момент в спящо или будно състояние не влизаме във връзка с елементарния свят и не получаваме имагинации от него. Тези имагинации се надигат в нас наистина постоянно, но остават незабелязани. И точно така, както чрез очите или ушите възприемаме светлинни и цветови усещания, както и звукови възприятия, точно така ние постоянно имаме

впечатления от елементарния свят, които пораждат имагинации в нашето етерно тяло. Те се отличават от обикновените мисли чрез това, че в обикновените, ежедневни мисли взема участие само човешката глава като инструмент за преработка, докато в имагинациите ние учаваме почти с целия си организъм, но особено с нашия етерен организъм. В нашия етерен организъм постоянно протичат тези, можем да ги наречем, несъзнателни имагинации, които стават съзнателни само при школувано окултно обучение.

Поради факта, че имагинациите не навлизат директно, непосредствено в нашето съзнание в ежедневния живот, за нас те не са нещо без значение, напротив, всъщност представляват за нашия живот нещо много по-значително, отколкото сетивните възприятия. Защото ние сме свързани с нашите имагинации много по-интензивно, отколкото със сетивните възприятия. От минералното царство ние, като физически хора, получаваме малко имагинации. Повече имагинации получаваме чрез това, което развиваме в съвместния си живот с растителния свят, както и с животинския свят. Най-голямата част от живеещото в нашето етерно тяло като имагинации идва от отношенията ни към нашите ближни и от всичко, което следва от тези отношения за нашия живот. Да, в края на краищата цялото ни отношение към нашите ближни, начинът, по който се отнасяме с тях, зависи от имагинации, които, от друга страна, винаги зависят от начина, по който подхождаме към другите хора. Както отбелязах, за обикновеното ни съзнание тези имагинации не означават нищо, но те играят огромна, изключителна роля в нашия живот като симпатии и антипатии, които развиваме в по-малка или по-голяма степен към хората, които срещаме, изразяващи се в неопределени чувства, в само загатнати наклонности или неблагоприятни положения, във всичко, което води до приятелство, любов, което може да нарасне така, че да повярваме, че не можем да живеем без този или онзи човек.

Всичко това се дължи на имагинации, които винаги се предизвикват в нашето етерно тяло чрез съвместния живот с

нашите близни. И всъщност ние носим в нашето тяло винаги нещо, което не е съвсем правилно да се нарече спомен, защото то е много по-реално от спомена. В себе си носим тези, да кажем, по-висши спомени, имагинации, които сме получили от всички впечатления от хората, с които сме били заедно, които обаче все още непрекъснато получаваме. Ние ги носим в себе си и в края на краищата те образуват голяма част от онова, което изобщо наричаме наш вътрешен живот, не вътрешен живот, оформен в ясни спомени, а такъв, който се изразява в едно всеобхватно усещане, настроение, представа за света, за нашия живот в света. Ние бихме могли да минем покрай нашата съвременност, бихме могли да живеем в тази съвременност напълно безразлично, ако не развиваме имагинативен живот в съжителството с други същества, преди всичко с други хора. Това, което се проявява и за което трябва да внимаваме като принадлежащо на елементарния свят и на нашето етерно тяло, е онова, което наричаме интерес на нашата душа към обкръжаващия ни свят. Това, което се намира в нашето етерно тяло предимно като сили, се проявява чрез това, че в определени случаи благодарение на някакъв интерес към даден човек попадаме в плен на този интерес. Такъв интерес, който се оформя между единия и другия човек, почива върху напълно определени връзки между единия и другия етерен човек и тези връзки пораждат непрекъснатата игра на имагинациите. Така живеем с тези имагинации и интереси, за чието действие и за чиито сили и т.н. често не можем да си дадем сметка или имаме само неопределена представа за тях и понеже нашият ежедневен живот не протича в будност, а малко или много в притъпено състояние, изобщо не ги забелязваме.

С всичко това ние принадлежим към елементарния свят. Към този елементарен свят принадлежим така, че действително имаме от този свят нашето етерно тяло, което е инструментът за връзка с този елементарен свят. Но нещата не са само такива, че чрез етерното си тяло изплитаме връзки с други етерни тела, принадлежащи на физически същества, а чрез

етерното си тяло сме сродни с духовни същества от елементарната природа, и това са тези, които могат да предизвикат за нас, хората, имагинации, несъзнателни или съзнателни. Ние се намираме в непрекъсната връзка с голямо количество елементарни същества. Хората се различават по това, че имат връзки: един човек с определени елементарни същества, друг човек с други, но така, че например връзките на някой човек с дадени елементарни същества могат да съвпадат с връзките на друг човек със същите елементарни същества. Трябва да запомним само това, че докато имаме родство винаги с голям брой елементарни същества, ние имаме силна връзка с едно елементарно същество, което е, така да се каже, еквивалентно на нашето етерно тяло. Може да се каже, че нашето етерно тяло има интимни връзки с едно особено етерно същество. И така, както нашето етерно тяло – това, което наричаме наше етерно тяло от раждането до смъртта, – поради факта, че е включено към физическото тяло, развива свои особени връзки с физическия свят, така това етерно същество, еквивалентно на нашето етерно тяло, другият полюс на собственото ни етерно тяло, посредничи за нашите връзки с всеобщия елементарен свят, с намиращия се около нас космическо-елементарен свят.

Следователно ние имаме елементарен свят, към който принадлежим посредством нашето етерно тяло, с който създаваме конкретни отношения с особени елементарни същества. И така, в този елементарен свят се запознаваме със същества, които са толкова действителни, колкото хората, животните тук, във физическия свят, които обаче не се инкарнират, а остават само до етерното – най-твърдата им телесност е именно етерната. Така, както тук се движим сред хора, така също се движим непрекъснато между елементарни същества. Някои стоят по-далеч от нас, но имат отношения с други хора. Но определен брой от тях стоят много близко до нас, а някои се намират в най-интимни отношения с нас и опосредстват връзката ни с космическо-елементарния свят. Такова едно същество като тези елементарни същества сме и ние във времето, след

като сме преминали през портата на смъртта, когато носим нашето тяло с нас в продължение на няколко дена. Тогава, така да се каже, сме станали едно такова елементарно същество. Често сме описвали процеса на преминаване през портата на смъртта. Но колкото по-точно се разглежда, толкова по-точни имагинации се получават. Защото това, което непосредствено се възприема като впечатления след преминаването на даден човек през портата на смъртта, живее в имагинации, проявява се като имагинации. След смъртта се състои едно взаимодействие между нашето етерно тяло и неговото еквивалентно етерно същество. Фактът, че няколко дни след смъртта нашето етерно тяло се отнема, всъщност се дължи на това, че етерното ни тяло, така да се каже, се изтегля от неговото еквивалентно етерно същество и заедно те образуват едно цяло. И така, няколко дни след смъртта ние отхвърляме нашето етерно тяло, така да се каже, отдаваме го но на нашето еквивалентно етерно същество. Поради това, че нашето етерно тяло се приема, така да се каже, от нашето космическо подобие, възникват особени отношения, благодарение на това, което ни е взето, с другите елементарни същества, с които сме установили отношения в живота. Действително възникващото като взаимоотношение между това, което нашето етерно тяло оформя със своето еквивалентно същество, и другите елементарни същества, които са ни били придружители от раждането до смъртта, е един вид взаимоотношение, което би могло да се сравни с взаимоотношението между слънцето и една планетна система, принадлежаща към него. Така да се каже, нашето етерно тяло образува със своето космическо еквивалентно същество един вид слънце, а другите елементарни същества обграждат това слънце като един вид планетна система. И поради факта, че това взаимоотношение се състои, се формират онези сили, които влагат по правилен начин в бавния развой това, което нашето етерно тяло може да внесе в елементарния свят. Това, което често с една абстрактна дума се нарича разлагане, е по същество, бих казал, едно действие на силите, които се проявяват чрез

тази оставена от нас слънчево-планетна система. Постепенно това, което в хода на живота сме придобили за своето етерно тяло, става част от духовния свят. То се втъкава в силите на духовния свят и ние трябва само да осъзнаем, че всяка мисъл, всяка представа, всяко чувство, които развиваме, дори ако остават скрити, имат своето значение за духовния свят, че когато спойката им с нашето етерно тяло е прекъсната с преминаването през портата на смъртта, те преминават в духовния свят и стават части от него. Ние не живеем напразно. Плодовете на нашия живот, по начина, по който ги преработваме в нашите мисли и изживяваме в нашите чувства, се включват в Космоса. Това е нещо, което трябва да приемем в нашите чувства, в нашите усещания, ако искаме да се придържаме към истинския смисъл на духовно-научното движение. Защото не поради това, че просто знаем за определени неща, сме духовни изследователи, а поради факта, че чрез познанието се чувстваме вътре в духовния свят, че по един напълно определен начин се чувстваме като част от този духовен свят, че, така да се каже, знаем: това, което сега ти имаш като мисъл, има значение за цялата Вселена, защото след твоята смърт то ще премине в съответната форма в тази Вселена.

Това, което се предава на Вселената по описания начин, след смъртта на даден човек може да се прояви под една или друга форма. И начините, по които мъртвите присъстват в живота на останалите на земята, се обуславят от факта, че етерният човек, който всъщност е отделен от действителната човешка индивидуалност, изпраща своите имажинации към живите. Ако живеят е достатъчно чувствителен към това или се намира в някакво абнормно състояние, или чрез подходящо духовно обучение се е подготвил за това по нормален начин, тогава въздействията на предаденото от мъртвия на духовния свят, въздействията от имагинативно естество могат да се приемат съзнателно от човека.

Обаче след смъртта остава една връзка между истинската човешка индивидуалност и етерното, което е отделено от

нея. Тази връзка представлява едно взаимодействие между тях. Най-ясно това се забелязва поради факта, че чрез духовно обучение човек придобива способност да осъществи реални отношения с този или онзи мъртвец. Определен вид отношения могат да се състоят във факта, че мъртвият предава на своето етерно тяло преди всичко това, което иска да предаде на нас, които сме още във физическия свят. Защото само поради това, че той го предава на своето етерно тяло, така да се каже, записва го в своето етерно тяло, ние можем в така наречените имагинации, докато сме във физическото си тяло, да имаме възприятия от мъртвите. Докато човек наистина има имагинации – простете ми този тривиален, но напълно реалистичен израз, – етерното тяло на мъртвия е комутатор. Не трябва да си представяме, че е необходимо да имаме по-малко дълбока връзка с мъртвия затова, че той трябва да бъде комутатор. Точно както даден човек, който застава пред нас във външния свят, ни представя своята фигура чрез образа, който предизвиква в нас посредством нашите очи, така и това посредничество чрез етерното тяло означава нещо много подобно. Ние виждаме, така да се каже, това, което мъртвият желае да ни представи благодарение на факта, че го достигахме по околния път чрез неговото етерно тяло. Това етерно тяло е извън него, но той се намира в интимна връзка с него, така че живещото в него може да се запише в това етерно тяло и ние можем да го прочетем в него като имагинации. Ако този, който е обучен духовно, желае да осъществи връзка чрез едно етерно тяло с даден мъртвец по описания начин, той трябва да е влязъл в някакви отношения с мъртвия или в последния живот между раждането и смъртта, или в предходни инкарнации. И тези отношения трябва да са засегнали душата на живещия още тук достатъчно дълбоко, за да могат имагинациите да се проявят в него. Това е възможно само ако е бил налице по определен, интензивен начин някакъв непосредствен сърдечен интерес към мъртвия. Сърдечни интереси трябва да са посредниците между живите и мъртвите, ако е нужно да се осъществи

такова отношение – за последния случай ще говорим сега, – независимо дали съзнателно или несъзнателно. Интереси от такъв вид трябва да са налице, за да можем, така да се каже, наистина да носим в себе си нещо от мъртвия, в известен смисъл мъртвият трябва да представлява част от нашата душевна опитност. Само духовно обученият може в известно отношение да си направи заместител. Той може да си направи заместител – първоначално това може да изглежда нещо външно, но чрез духовно обучение то става много по-вътрешно – чрез това, че например може да остави да въздейства върху себе си почеркът или нещо друго, в което живее индивидуалността на мъртвия. Но той може да го направи само ако е придобил известна практика в осъществяване на контакт с индивидуалността, която живее в почерка, или трябва да има възможността да бъде съпричастен към чувствата на останалите живи, да съпреживее болката им към мъртвия. В съпричастността си към чувствата, които мъртвият събужда у своите близки, останали на земята или които са останали в душевния им живот, духовно обученият може да чете в посочените имагинации.

Сега трябва да сме наясно, че забелязването на тези имагинации, които произтичат от етерното тяло, зависят от духовното обучение или от някакви други условия, но че това, което не се забелязва от хората, не съществува по-малко, и може да се каже: живеещите във физическия свят хора не са заобиколени само от елементарни сили като имагинации, произхождащи от физическото тяло на даден жив човек, а нашето етерно тяло постоянно се прониква от имагинации, които възприемаме в себе си, дори когато не ги забелязваме, които възникват от хората, които са в някаква връзка с нас и са преминали през портата на смъртта. Така, както във физическия живот с физическото тяло се намираме във връзка със заобикалящия ни въздух, това вече може да се каже, така имаме връзка с целия елементарен свят и с всичко онова, което в елементарния свят произхожда от мъртвите хора. Ние не можем да научим нищо за нашия човешки живот, ако не получаваме знания от тази

връзка. Във всеки случай тази връзка е толкова интимна, тя е от такъв фин характер, че с основание остава незабелязана от повечето хора. В края на краищата кой би отрекъл, че между раждането и смъртта ние не винаги оставаме същите?

Достатъчно е човек да хвърли поглед върху отминалия си живот и ще забележи колко промени са настъпили в хода на живота. В един случай, при дадени обстоятелства животът ни е поел в една посока, в друг случай, при различни обстоятелства – в друга. Ние знаем, че когато отидем в дадена местност, поради различния състав на въздуха получаваме друго усещане. Тези различни душевни усещания, в които изпадаме в хода на нашия живот, се дължат на влиянията на елементарния свят и в не по-малка степен на влиянията, възникващи от мъртвите, с които сме били свързани по-рано. Някой среща в живота приятел или някаква личност, с която установява отношения. На този човек той прави нещо добро или може би също така го смъмря или критикува. Фактът, че се среща с него, се дължи на влиянието на определени сили. Този, който познава окултните взаимовръзки в света, знае, че когато двама души се срещат за една или друга цел, понякога един, а понякога повече хора, преминали преди нас през портата на смъртта, са участвали в осъществяването на тази среща. Поради тази причина обаче нашият живот не става несвободен. Някой, който не е глупак, няма да каже: „Как може човек да е свободен, щом трябва да яде?“ Така също не може да се каже: ние ставаме несвободни поради факта, че нашата душа постоянно получава въздействия от елементарния свят. Но наистина така, както сме свързани с топлината и студа, с онова, което ни служи за храна, с въздуха около нас, така сме във връзка с елементарния свят и особено с това, което идва от умрелите преди нас. И наистина може да се каже: влиянието на човека върху неговите ближни не престава, когато той премине през портата на смъртта, а чрез етерното му тяло, с което остава свързан, той изпраща своите имагинации към онези, с които е осъществил връзка. Всъщност този свят, за който говорим,

дори когато поради добри причини остава незабелязан в ежедневния живот, за нашия човешки живот е много по-реален от този, който обикновено наричаме реален. За днес достатъчно за този елементарен свят.

Едно друго царство, което се намира постоянно в нашето обкръжение и към което принадлежим също така, както към елементарния свят, можем да наречем душевния свят. Името е без значение. С елементарния свят сме в непрекъсната връзка в будно състояние, а по време на сън останалото в леглото физическо тяло и етерното ни тяло са в косвена връзка с този елементарен свят, когато се намираме с Аза и астралното си тяло извън физическото и етерното си тяло. Но с този по-висш свят, който имам предвид сега, се намираме в най-непосредствена връзка, само че това не се осъзнава в обикновения живот. Ние сме свързани с него по време на сън, когато астралното ни тяло се намира свободно около нас, както и в будно състояние, когато връзката се опосредства чрез силите, които физическото тяло е привлякло към себе си, следователно тази връзка не е толкова пряка. В този свят – да го наречем душевен свят, средновековните философи са го наричали небесен – отново откриваме същества, които са също толкова реални, дори по-реални, отколкото сме ние по време на живота между раждане и смърт, които обаче не се нуждаят от възплъщение във физическо тяло, както и от възплъщение в етерно тяло, а живеят в своята най-нисша телесност, която сме свикнали да наричаме астрално тяло. Ние се намираме в най-тясна връзка с голям брой от тези чисто астрални същества по време на нашия живот, както и след смъртта. И тук хората се различават едни от други по това, че различните хора са свързани с различни астрални същества. Също така двама души могат да имат отношения с общи астрални същества – като в същото време всеки от тях може да има връзки и с други, – но те двамата имат общи отношения с едно или повече астрални същества.

Към този свят, в който се намират такива астрални същества, ние, хората, принадлежим от времето, когато – след

като сме преминали през портата на смъртта – сме изоставили етерното си тяло. С нашата индивидуалност тогава ставаме такива същества в душевния свят, а нашето непосредствено обкръжение се състои от такива същества от душевния свят. Със съдържанието на елементарния свят сме свързани дотолкова, доколкото можем да събудим онова, което предизвиква имажинации по описания начин. Но този елементарен свят тогава в известен смисъл е извън нас. Той, можем също да кажем, е под нас. Той е повече част от това, което използваме за връзка с останалия свят. Към света, който означихме като душевен, ние обаче принадлежим непосредствено. Нашето обкръжение е изпълнено със същества от душевния свят, следователно с хора, които са преминали през портата на смъртта и след няколко дни са отхвърлили своите етерни тела. Също така – макар също да не го забелязваме, – както получаваме постоянни влияния от елементарния свят, така имаме и постоянни влияния непосредствено в нашето астрално тяло от този душевен свят, който описвам сега. Само непосредствените влияния, които имаме – за косвените влияния чрез етерното тяло вече говорихме, – могат да се проявят като инспирации.

Ще ни стане ясно какво представлява такова влияние от душевния свят върху нас, ако опиша с няколко думи как то се представя пред духовно обучение, който е в състояние да получава инспирации от духовния свят. То му се представя така, че той може да осъзнае тези инспирации само тогава, когато може да възприеме в себе си нещо от съществото, което желае да го инспирира, нещо от спецификите, от житейската тенденция и посока на съществото. Става въпрос за това, че духовно обученият трябва да развие съзнателни отношения с някой мъртъв не просто по околния път чрез етерното тяло, а по този непосредствен начин чрез инспирации. Така че е необходимо да носи в душата си нещо повече от това, което може да се предизвика от интереса, от съпреживяването. Духовно обученият трябва най-малко за кратко време да се трансформира така, че да приеме в себе си нещо от привичките, от

особеностите на съществото, от човешкото същество, с което желае да осъществи контакт. Той трябва да се вживее така, че да може да си каже: ти възприемаш толкова много от неговите привички, че би могъл да правиш по неговия начин това, което той би могъл да прави, да чувства, усеща, желае. За това „би могъл“ става дума! Възможността трябва да е налице. Трябва да се заживее по-интимно с мъртвия. За духовно обучение има много начини да осъществи по-близки отношения с мъртвия, при условие че самият мъртвец го допуска. Трябва само да сме наясно, че съществата, които принадлежат към този, наречен от нас душевен свят, са свързани със света по наистина много по-различен начин, отколкото ние, хората, сме свързани с нашия физически свят, така че условията за контакт с мъртвите са напълно различни, докато те, като астрални същества, се намират в своето астрално тяло. Можем да разгледаме отделни случаи. Това, което ние, хората, развиваме за нашия физически живот във физическото тяло чрез взаимоотношения с други хора, чрез взаимоотношения, възникващи в земния живот, за мъртвите представлява интерес от съвсем различен вид. На земята развиваме симпатии, антипатии. Нека да бъдем наясно по този въпрос: такива симпатии и антипатии, каквито развиваме, докато живеем във физическо тяло, се намират под влиянието на нашето битие, формирано от физическото тяло и неговите условия. Те са плод на влиянието на нашата суета, на нашия егоизъм. Нека осъзнаем колко много отношения създаваме с различни хора от суета, от егоизъм, от други неща, които са свързани с нашия физически земен живот. Ние обичаме, ние мразим хората. Малко ни е грижа за причините на нашата любов и нашата омраза, на нашите симпатии и антипатии. Да, често не обръщаме внимание на тези симпатии и антипатии поради простата причина, че биха могли да излязат наяве много неприятни истини. Ако проследим фактите, намиращи израз в това, че например не обичаме даден човек, ще трябва да си припишем толкова много предразсъдъци, суета и други качества, каквито се страхуваме да допуснем за себе си.

Ето защо не можем да осъзнаем защо мразим този или онзи човек. С любовта обаче нещата често стоят по същия начин. Така се развиват интереси, симпатии и антипатии, които всъщност имат значение само за нашия физически живот. От всичко това обаче, което се развива като интереси по този начин, ние изграждаме своя живот.

Би било много неправилно да вярваме, че в това, което се формира под влиянието на нашия физически земен живот като интереси, симпатии и антипатии, мъртвите могат да вземат участие като нас, земните хора. Мъртвите са длъжни да разглеждат тези неща от съвсем друга гледна точка. Ако се запитаме как сме повлияни в преценката си за нашите близки чрез нашите субективни чувства, чрез онова, което се съдържа в нашия интерес, в нашата суета, в нашия егоизъм и т.н., не можем да приемем, че един мъртвец може да има интерес към нашите така формирани отношения към други хора и към всичко, което импулсира действията ни от такива интереси. От друга страна обаче, ние също не можем да приемем, че един мъртвец не вижда това, което живее в нашата душа. Защото то действително живее в душата ни. Мъртвият го вижда, той взема участие в него. Но мъртвият вижда и нещо друго, той има съвсем друга преценка от живия. Той разглежда хората по много по-различен начин, отколкото живият. Налице е една много специфична особеност: как мъртвият разглежда хората, които са тук на земята. Нека не вярваме, че мъртвият не развива жив интерес към хората. Той го има, защото човешкият свят е част от целия Космос. Нашият живот принадлежи на Космоса. И както ние във физическия свят се интересуваме от второстепенните царства, така и мъртвите се интересуват живо от човешкия свят, към който изпращат своите импулси. Чрез живите те действат в този свят. Току-що дадохме пример как мъртвите продължават да действат, след като са преминали през портата на смъртта.

Преди всичко обаче мъртвият вижда много ясно едно нещо. Той вижда как даден човек следва импулси на омраза,

как мрази един или друг човек поради чисто лични причини; това вижда мъртвият. Мъртвият обаче, според своя начин на виждане и това, което е в състояние да узнае, трябва да съзре как например Ариман импулсира човека да се отдаде на омразата; мъртвият вижда как Ариман работи в човека. От друга страна, той вижда как Луцифер работи в човека, когато той е изпълнен със суета. Същественото е, че мъртвият вижда хората във взаимовръзка с ариманическо-луциферическия свят. Затова за мъртвите отпада това, което за нас често се оцветява от нашата човешка преценка. Ние виждаме този или онзи човек, когото трябва да преценим според един или друг критерий. Приписваме му нещо, което намираме за укорително в него. Мъртвият не му го приписва непосредствено, а наблюдава как човекът бива подведен от Ариман или Луцифер. По този начин се предизвиква това, което можем да наречем смекчаване на нашите силно диференцирани чувства във физическия земен живот, които изпитваме към един или друг човек. За мъртвия настъпва в голяма степен един вид общочовешка любов. Не мислете обаче, че поради това той не би могъл да бъде критичен, да вижда злото по правилен начин. Той го вижда, само че може да го проследи до неговите корени, да съзре неговите взаимовръзки.

Но всичко, което Ви описах тук, означава също, че един окултно обучен човек всъщност може да се доближи до даден мъртвец само поради факта, че той действително е свободен от лични чувства на симпатии и антипатии към отделните хора, че не е зависим в своята душа от лични симпатии и антипатии. Защото само си представете, че един обучен ясновиждащ човек би искал да се обърне към даден мъртъв, така че неговите инспирации да се приемат съзнателно, и този живеещ тук човек изпитва особена омраза към друг човек, омраза, която произлиза само от лични причини. Да, както нашата ръка се отдръпва от огън, така и мъртвият се отдръпва от човек, който по подобен начин, поради лични причини изпитва омраза! Той не може да се обръща към него, защото омразата му действа

като огън. За да можем да осъществим съзнателна връзка с мъртвите, ние трябва да можем като тях по определен начин да станем независими от лични симпатии и антипатии. Така също ще разберете, че цялото отношение на мъртвите към живите, доколкото то се основава на инспирации, които също така са винаги налице, дори и да не се забелязват, и постоянно живеят в астралното тяло на човека, така че човек се намира във връзка с мъртвите и по този директен начин – че цялото отношение на мъртвите към живите е зависимо от настроението, което имаме в нашия живот тук, на земята. Ако сме настроени враждебно към другите хора, ако нямаме интерес към съвременното и не участваме в житейските процеси, следователно ако нямаме независим интерес към съвременното, към нашите близки, мъртвите няма да се доближат до нас така, както ни се иска. Те няма да могат да навлязат в душите ни по правилния начин, или, ако се налага, за тях това ще бъде особено тежко, защото ще са принудени да го сторят чрез страдание и болка. Съжителството между мъртвите и живите е нещо наистина много сложно. Но Вие виждате, че човекът също така действа непосредствено отвъд времето чрез това, че след като е минал през портата на смъртта, той продължава да инспирира живеещите тук, на физическия план. И е напълно вярно, че тези, които живеят в определено време на земята, преди всичко във връзка със своите навици и качества, по начина, по който мислят, чувстват и развиват дадени наклонности, са силно зависими от онези, които са умрели преди тях и са имали по време на живота отношения с тях или с които са установили някаква връзка след смъртта, което би могло да се случи при някои обстоятелства, макар и по-трудно.

Една определена част от мировия ред и развитието на човечеството се основава на факта, че мъртвите влияят инспириращо в живота на земния човек. Да, в инстинктите на хората се съдържа едно усещане за това влияние, усещане за това, че нещата трябва да са така. Това може да се види, ако обърнем внимание на начина на живот по-рано, който сега отми-

ра, защото в хода на своето развитие човечеството постоянно приема нови форми на живот. По-рано, когато хората изобщо са усещане повече от реалността на духовните светове, те са знаели много повече какво е необходимо за живота като цяло. Знаели са, че живите се нуждаят от мъртвите, че се нуждаят от импулсите на мъртвите дори в своите навици и обичаи. Какво са правили? Помислете за по-ранните времена, когато в широки житейски кръгове е било обичайно бащата да се грижи синът да наследи неговия занаят, да продължи по неговите стъпки. Когато бащата е бил мъртъв от дълго време, поради факта, че синът е продължил пътя на баща си, през физическия свят е била създавана комуникативна връзка, така че се е образувало сродяване на дейността на сина с дейността на бащата, и бащата е можел да продължи да действа в сина си. На този принцип са се основавали много неща в живота. И ако цели съсловия му придават голямо значение, така че в тях или в семействата на тези съсловия продължава да живее тази или онази реалност, това се основава на факта, че се е усещала необходимостта: в житейските навици на по-късно живеещите трябва да се приемат навиците на живелите по-рано, но само ако тези житейски навици са достатъчно зрели, че да дойдат от тях, след като са преминали през портата на смъртта. Защото едва тогава те стават достатъчно зрели.

Това приключва, както знаете, с напредъка на човешкото развитие и вече приближава времето, когато този наследствен принцип, тези консервативни отношения няма да имат особено значение. Физическите връзки няма да могат да се проявяват по същия начин, както е било по-рано. Затова обаче хората трябва все повече да възприемат духовно-научни познания по съзнателен начин, така че да могат съзнателно да се свържат с такива житейски навици от по-ранни времена, с които трябва да се съобразяват, за да може животът да се развива непрекъснато. От началото на петата следатлантска културна епоха ние живеем в преходно време, през което в по-голяма или по-малка степен се разпростира хаосът. Но отново ще възник-

нат условия, когато човек ще се свърже с по-ранните времена по много по-съзнателен начин чрез познанията на духовната наука. Несъзнателно, инстинктивно някои хора вече са го направили. Но това, което все още е инстинктивно, трябва да стане съзнателно. Това не се забелязва, но ако някой може да изучава историята духовно, ако разглежда реалните условия, а не се ограничава до ужасяващите абстракции, преобладаващи днес тъкмо в средите на така наречените просветени, той ще забележи, че изучаващото се в дадена епоха носи определен характер само защото хората несъзнателно, инстинктивно се свързват с това, което се излъчва от умрелите в настоящето. Ако хората някога действително се научат да разбират големите образователни идеи, които се разпространяват в дадена епоха от водещите педагози – от истинските такива, а не от шарлатаните, – те ще видят, че тези водещи педагогически мисли имат произхода си в същността на тези, които са умрели преди известно време.

Това е много интимно съжителство, защото разигравашото се в астралното тяло принадлежи много повече на вътрешния живот, отколкото това, което се разиграва в етерното тяло. Общението, което самите мъртви, като индивидуалности, могат да имат с живите, е много по-интимно от това, което имат етерните тела или елементарните същества от всякакъв вид. Следователно Вие ще видите как следващата епоха в човешкия живот винаги е обусловена от предходната, че предходният период от време винаги живее в следващия период. Защото всъщност, колкото и странно да звучи, ние ставаме наистина достатъчно зрели, за да влияем непосредствено върху други хора, да им въздействаме директно, в тяхната вътрешност едва след нашата смърт. Това, което не би трябвало да искаме: да натрапваме собствените си навици на някой пълнолетен човек – имам предвид духовно пълнолетен, а не в правния смисъл на думата, – е правилно и съответства на изискванията на напредъка в развитието на човечеството, след като сами сме преминали през портата на смъртта. Освен всичко останало,

което се съдържа в процеса на кармата и във всеобщите закони на инкарнацията, тези неща са също налични. И когато питате за тайните първопричини, защо, да кажем, хората днес правят това или онова, тогава при мнозина – във всеки случай не при всички – ще откриете, че те правят нещо поради причината, че определени импулси произтичат от починалите преди двадесет, тридесет или преди още повече години. Това са тайните, но конкретни взаимовръзки между физическия и духовния свят. Защото не само за нас самите нещо узрява в това, което пренасяме през портата на смъртта, а и за останалия свят. То обаче става действително зряло от един определен момент насетне, за да може да въздейства върху други. Също така то става все по-зряло. И аз Ви моля, обърнете внимание сега, че не говоря за външни неща, а за вътрешно, реално духовно действие. Може някой да си спомня за навиците на даден умрял баща или дядо и да ги повтаря на физическия план, но аз нямам това предвид, това е нещо съвсем друго. Имам предвид действително инспирираните, следователно невъзприемаемите от обикновеното съзнание въздействия, които се усещат в нашите навици, в нашия най-интимен живот. И много в нашия живот зависи от това, че ние дори се виждаме принудени тук или там да се освободим от добронамерените влияния, които идват от мъртвите. Да, ние получаваме голяма част от нашата свобода благодарение на това, че трябва да я извоюваме в една или друга посока. Вътрешните душевни борби, чиито причини човекът често не познава, ще му се изяснят, ако ги разглежда в светлината, произхождаща от такива познания. Ако искаме да използваме един тривиален израз, можем да кажем: миналото шепти, душите на миналото наистина шепнат в нашата душевност.

Тези неща са просто истини, в които вникваме чрез духовното разглеждане. Само че хората, особено в днешния живот – не винаги е било така, който изучава историята духовно, знае това – имат особено отношение към тези истини: те се страхуват от тях, страхуват се от познанието на истините. Това

представлява ужас, несъзнателен ужас. И този несъзнателен ужас от познанието, как човек е свързан със света, как тайните взаимовръзки са налице не само между душите тук, в света, а между душите тук, както и в другия свят, този ужас отблъсква хората. Той е част от това, което инстинктивно ги държи настрана от духовната наука. Те се страхуват да опознаят реалността. Не са наясно как поради факта, че не желаят да опознаят действителността, те се включват смущаващо в целия световен ход и, разбира се, преди всичко навлизат смущаващо в живота, който по-късно се изживява между смъртта и ново раждане, когато трябва да се разглеждат тези отношения.

Все по-зряло – това, което продължава да се развива, става все по-зряло – става живеещото в нас, когато то вече няма нужда да бъде просто инспирация, а интуиция в смисъла, в който употребявам думата в „Как се постигат познания за висшите светове?“ Но интуиция може да бъде само същество, което има само „духовно тяло“, ако употребим този парадоксален израз. Човекът може да въздейства интуитивно в този смисъл върху други същества, следователно и върху съществата, които все още са vyplътени във физическия живот, когато е отхвърлил своето астрално тяло, когато изцяло принадлежи към духовния свят, следователно десетилетия след своята смърт. Тогава вече той може и чрез интуиция, не просто, както описах, чрез инспирация, да въздейства на другите хора. Едва тогава той действа по духовен начин като Аз, който сега се намира в духовния свят, вътре в Азовете. По-рано той действа инспириращо в астралното тяло или косвено чрез етерното тяло в етерното тяло на човека. Като Аз може да действа умрелият преди десетилетия както непосредствено, така, разбира се, и чрез посредничеството на другите. И така човешката индивидуалност е узряла не просто да живее в навиците на хората, но вече да действа и в техните възгледи! Може би за съвременното усещане, изпълнено с предразсъдъци, това представлява една неудобна, несимпатична истина, но все пак това е истина. Нашите възгледи, възникващи в на-

шия Аз, са подложени на влиянието на тези, които са умрели от дълго време. В нашите възгледи живеят тези, които са умрели отдавна. По този начин се осъществява непрекъснатото развитие под въздействието на духовния свят. Това представлява необходимост, без която постоянно биха се разкъсвали нишките на човешките възгледи.

Простете ми, че на това място вмъквам нещо лично. Но това лично нещо го вмъквам, бих казал, поради обективни причини, защото една такава истина може да стане напълно разбираема само чрез конкретни примери. Никой не би трябвало да представя възгледи и идеи като свои лични мнения, дори да са придобити напълно искрено. Следователно никой, стъпил напълно честно на основата на окултизма, никой, придобил опитност според изискванията на духовната наука, няма да си позволи да налага своите мнения на света, но ще направи всичко възможно, за да не налага своите мнения директно на света. Защото това, което той придобива под влиянието на личните си усещания като мнения, ще може да въздейства тридесет, четиридесет години след смъртта му. Тогава то ще навлиза в душите по същия начин, по който навлизат в душите импулсите на духовете на времето, архаите. Тогава то ще е толкова зряло, че действително да може да въздейства, да съответства на обективния ход на нещата. Следователно е необходимо този, който стои на основата на окултизма, да избягва да си вербува прозелити, последователи на своите мнения.

И сега стигам до личното. Действително не е случайност, а нещо, свързано с живота ми по необходимост, че не съм започнал да описвам своите възгледи, а съм написал „Гьотевият светоглед“ напълно в духа и смисъла на Гьотевия светоглед, за да не се позовавам на някой жив човек. Дори и ако човек сам е този жив човек, това никога не би могло да го оправдае да преподава духовната наука по всеобхватния начин, по който го правя аз. Важна брънка във веригата е напълно да се пренесеш в обективния ход на мировото развитие. Следователно аз не написах моята теория на познанието, а Гьотевата теория на

познанието, теорията на познанието на Гьотевия светоглед и т.н. И така, Вие виждате как протича човешкото развитие, как узряват нещата, които човекът придобива тук не само за себе си в напредващия по кармичния път живот, а те узряват все повече и повече за света, и как ние продължаваме да действаме в света, когато след известно време сме узрели да изпращаме имажинации, а след по-дълъг период от време – и инспирации в навиците на хората. След още по-дълъг период от време узряваме достатъчно, за да изпращаме интуиции в най-интимната част на човешкия живот, във възгледите. Не трябва да се вярва, че нашите възгледи възникват от нищото или че възникват наново във всяка епоха. Те израстват от основата, от която произхожда нашата душа. Тази основа обаче всъщност е идентична с работата на отдавна умрелите хора.

Вярвам, че чрез запознаването с такива факти от човешкия живот може да се изживее онова обогатяване, от което се нуждаем в зависимост от целия характер и смисъл на нашата настояща епоха и най-близкото бъдеще. Много от старото се е разпаднало и трябва да се развие нещо ново, както често съм казвал. В това ново обаче човек не може да навлезе без импулсите, които се развиват в него чрез духовната наука. Става дума за усещанията към Всемира и към останалите същества във Всемира, към които се приближаваме чрез духовната наука, за това, че нашият живот се формира по друг начин чрез духовната наука, става по-различен от това, което е представлявал по-рано. Чрез духовната наука за нас трябва да оживее онова, в което се намираме винаги, което обаче човечеството е призвано да познае, все по-съзнателно, развивайки се през петия, шестия и седмия следатлантски културен период.

Тези неща, които са взаимосвързани с обогатяването и оживяването на мировите чувства на човека, със задълбочаването му в живота, тези представи исках да споделя днес. Това исках да събудя в сърцата Ви, след като успяхме отново да се съберем след известен период от време, и се надявам, че ще можем още по-често да се събираме тук, за да обсъждаме

подобни въпроси, така че нашите души да могат да участват в развитието на човечеството, което е цел и стремеж на духовната наука.

ВРЪЗКАТА НА ЧОВЕКА С ДУХОВНИЯ СВЯТ

Цюрих, 3 декември 1916 г.

От откритата лекция вчера Вие успяхте да видите как си взаимодействат духовният свят, в който се намираме между смъртта и ново раждане, и физическият свят, и как си взаимодействат духовният и физическият свят в нашия така наречен физически живот между раждането и смъртта. До известна степен ние сами си задаваме посоката как да се родим с едни или други качества, докато между смъртта и ново раждане сме свързани с това, което се случва тук, във физическия свят, следователно и с наследствения поток, който в края на краищата води до нашето раждане.

Ние можем да разгледаме още по-задълбочено цялото развитие, за което говорихме вчера повече външно, когато се опитахме да представим пред душите си връзката на човека с духовния свят от една определена гледна точка. Между раждането и смъртта ние живеем тук, във физическия свят. Този физически свят ни е познат благодарение на нашите сетивни възприятия. Това е просто тривиалност, едва ли има нужда да се казва: ако няхахме нашите сетивни органи, нямаше да можем да знаем нищо за връзката ни с физическия свят. Но всичко, което опосредства връзката ни с физическия свят чрез нашите сетивни органи, се отделя от нас, разбира се, едва когато преминем през портата на смъртта, така че можем да кажем: нашата задача между раждането и смъртта е да опознаем физическия свят. Ние се възплътяваме в това физическо тяло, за да можем чрез него да опознаем физическия свят. Ние обаче принадлежим не само на физическия свят, а също така и на духовните светове. Следващият духовен свят, който, така да се каже, граничи с нашия физически свят, е онзи, който сме свикнали да наричаме – независимо дали изразът е подходящ

или не, за това сега не става дума – етерен свят, както и елементарен свят. Този елементарен свят първоначално представлява за човека, такъв, какъвто живее във физическия свят, непознат свят. Той е първият свръхсетивен свят. Но доколкото е първият свръхсетивен свят, той има не по-малко значение за човека, отколкото физическият свят, отколкото сетивният свят. Щом на човека се отворят сетивата за този елементарен свят, което се случва поради това, че той може да възприема имагинативно, на него му става ясно, че този елементарен свят е също така населен със същества, както физическият свят. Докато има етерно тяло, човекът принадлежи на този елементарен свят. Като етерно същество той е гражданин на елементарния свят. Само условията на този елементарен свят са малко по-различни от условията на физическия.

Първоначално бих искал да направя забележката, че възприятие в елементарния свят може да започне едва тогава, когато човекът успее да се освободи напълно от това, което го прави земен човек. Това освобождаване принципно не е трудно. Във всеки случай то е по-трудно за днешния човек, отколкото е било за хората в древността. Ние знаем за древното атавистично ясновидство. В голямата си част то се е състояло в това, че човекът е могъл да се освободи от това, което го е правело земен човек. Като земни хора ние сме формиращи от съвсем малка част твърда материя. В по-голямата си част се състоим от течност. В мига, в който успеем да се еманципираме от твърдото в нас, когато се почувстваме само в нашите течности, вече може да започне изплуването на имагинативното. Само съществуването в твърдото ни пречи да узнаем за това, което чрез имагинативното възприятие е налично около нас като елементарен свят. Това имагинативно възприемане ще се възвърне отново също така, както е било изгубено за човечеството. Само че изгубеното имагинативно ясновидство е било един вид несъзнателно, съноподобно. Това, което постепенно ще се оформя в нашата пета следатлантска епоха, ще бъде напълно съзнателно имагинативно виждане. Но то ще се развие

в човека чрез напълно естествено развитие.

Ако се върнем към казаното преди малко, че нашето отношение към елементарния свят е различно от отношението ни към физическия свят, бих искал да приведа един пример, който ще потвърди това. Чрез свободната човешка воля, най-малкото видимо, във физическия свят формираме нашите отношения към едно или друго същество. Изграждаме приятелства, връзки със съществата около нас. В елементарния свят, в който се намираме чрез нашите етерни тела, това не става така непосредствено, а малко или много чрез цялостния ни живот ние се намираме в една по-тясна връзка с определени елементарни същества. Така действително можем да направим сравнение между нашето отношение, като самостоятелни елементарни същества – каквито сме благодарение на етерните си тела, – с определен брой други елементарни същества, които всъщност ни съпровождат през целия ни живот, с отношението на слънцето към намиращите се около него планети. Нашето собствено етерно тяло е един вид слънчево елементарно същество, съпровождано от известен брой елементарни същества, които му принадлежат така, както планетите принадлежат към слънцето, така че тези елементарни същества образуват с него един вид седморност така, както планетите, според древните възгледи, образуват един вид седморност със слънцето.

По време на целия ни живот между раждане и смърт е налично постоянно взаимодействие между нас и тези наши елементарни придружители. Не само нашето вътрешно състояние ще зависи от начина, по който нашето елементарно или етерно тяло се съотнася към своите сателити, но и отношението ни към външното, към определени външни същества, именно към други хора, ще се регулира чрез взаимоотношенията между тези сателити и нашето собствено етерно тяло. В бъдеще ще се появи вид медицина, която особено много ще се съобразява с това, което казах сега. Ще има един медицинско-психологически начин на разглеждане, който ще установява как един или друг сателит се отнася към етерното тяло, и

след това ще може да се определя здравословното състояние на пациента. Защото това, което днес се нарича болест, представлява само външно физическо отражение на онова, което е налице в действителност. В действителност е налице някаква нередност, която сравних с планетна система, а болестта представлява само отражение на тази нередност.

Сега вече би могло да се каже, че онези, които знаят това, трябва да създадат нова патология: *Hic Rhodus, hic salta!*⁸⁰ – би могло да се каже, че и окультизмът трябва да покаже своето изкуство. Разбира се, той може да го направи в мига, в който му развържат краката, защото човек не може да танцува със завързани крака. И тези вериги се поставят от съвременния материализъм, който властва над медицинската наука. Не може да се подобри нещо, ако един или друг човек прави това или онова, а само когато общата воля на по-голям брой хора стане достатъчно силна, за да доведе до промени в системата на медицинската практика, така че в медицината да могат да проникнат духовните принципи. В тази връзка е особено важно да се види, че Павел не напразно казва тези особено значими думи, които обаче не се разбират правилно, защото хората винаги вярват, че са християни, докато в действителност не са такива. Павел казва⁸¹, че греховете навлизат в света чрез закона, следователно че греховете се проявяват благодарение на закона. В по-широк смисъл: това, което пречи на реда, е налично благодарение на закона. Тези неща могат дори и днес само да се загатват, защото ако нещо не е наред, нашето материалистическо време веднага ще прибегне до закона, без да знае, че тъкмо това, което не е в ред, ако нещо не е в ред, то произлиза от законите. Но, както казах, това само може да бъде загатнато. Защото е необходимо още много, за да се стигне до разбирането на тези неща. Аз казах: хората само вярват, че са християни. Защото такива думи като тези на Павел са четени от безброй много хора, но са много малко разбрани.

Следователно ние се намираме в един етерен свят поради факта, че сме етерни същества, и една определена система

се намира в близки отношения с нас самите. Тази система, тоест тези елементарни същества, тези етерни същества, които ни придружават, са и онези, които чрез своите сили – тъй като те са подредени по определен начин, когато преминаваме през портата на смъртта – извличат етерното ни тяло от физическото и го насочват – следователно и самия човек – към определено място в елементарния свят. Този елементарен свят, както вече отбелязах, е възприемаем чрез имагинативното познание. В него се намира определен брой същества, които могат да се назоват природни духове. Първоначално всички хора се намират в него, когато преминат през портата на смъртта, но, както знаем, само за кратко време, за няколко дни. После на елементарния свят се отдава това, което наричаме етерно тяло. То се отделя като втори труп. Но не трябва да се мисли, че това второ тяло, което се отделя, бързо се унищожава в елементарния свят. Това не е така, а във всеки случай то се разпада в елементарния свят, но това разпадане, това постепенно изчезване не означава, че то не е възприемаемо за същества, които могат да възприемат имагинативно. Така че това елементарно тяло, това етерно тяло е постоянно възприемаемо за този, който сам е преминал през портата на смъртта. Човекът го отхвърля и продължава да живее между смъртта и ново раждане, но той остава в постоянна връзка с това отхвърлено етерно тяло. Не става така, както с физическото тяло, с което човек изгубва връзка, когато го отхвърли. При елементарното тяло е обратното: човекът запазва връзката си и тази връзка, която той има със своето елементарно тяло, със своето етерно тяло, може да продължи да действа надолу и във физическия свят.

Ако тук, във физическия свят, човекът е направил душата си възприемаема чрез това, че е усвоил силата за имагинативно възприятие, тогава той може също съзнателно да поддържа връзка с мъртвите чрез представите, които, разбира се, са много по-фини от обикновените представи. Но това, което става толкова съзнателно, е всъщност винаги налично несъзнателно, когато по време на живота е налице връзка между човека,

останал във физическия свят, и човека, издигнал се в духовния свят. Да предположим, че чрез смъртта сме загубили любим човек. Дали знаем, или не – да знае може този, който е развил имажинативно възприятие, – мъртвият действа, като изпраща, ако мога така да кажа, волята си в етерното тяло, което е отхвърлил, като в огледало, а огледалото отразява лъчите към нас. Мъртвият действа върху живите по заобиколен път чрез елементарното тяло, чрез етерното тяло. Това е действието, което, така да се каже, е косвено. Ако искаме да характеризираме в какво се изразява това косвено действие, мога да кажа: вътре в нашите представи, които носим през света. Човек знае най-вече за представите, особено в нашето материалистическо време, които отразяват външния физически свят. Но под представите, които ние носим през света, постоянно живеят и такива, които са по-фини, така че да не се възприемат директно. На това просто не се обръща внимание. Ако човек привикне да обръща по-голямо внимание на своя душевен живот и ако не оставя постоянно да отзвучава по-финият душевен живот чрез грубите представи, които се вливат от околния физически свят, той ще види, че по-фините представи вече са налични. И те произтичат от онези, които са били във връзка с нас и са преминали преди нас през портата на смъртта и които могат да ни предават своите дела и мисли по описания начин особено в първоначалния период, след като преминат през портата на смъртта.

Така в нашите представи носим още известно време същността на мъртвите поради факта, че като елементарни същества ние принадлежим към елементарния свят. Ако човек говори за монизъм и иска да остане напълно в реалността, тогава всъщност би трябвало да говори за този монизъм, за който загатнах сега, за монизма, формиращ се от взаимодействието между живите и мъртвите. В действителност онези, които са преминали през портата на смъртта, изобщо не се намират далеч от нас. Всъщност те са много по-близо до нас, отколкото се вярва.

Сега човекът се развива все повече и повече, когато преживява времето между смъртта и ново раждане, така че той също може да действа върху света непосредствено от самия себе си. И като влияние на мъртвите след определено време човек възприема, че техните лъчи от сили проникват в нашия душевен живот. Но тези лъчи, това непосредствено действие не може да живее директно в нашия представен живот, в нашите мисли, а живее повече в нашите навици, по начина, по който действаме. Така в нас струи това, което действа от духовните светове и което произтича от онези, които преди нас са преминали през портата на смъртта. Само трябва да си изясним, че такова взаимодействие между мъртвите и живите е свързано с редица условия. Мъртвият се намира в среда от същества, подобни на него, което значи, че те са също душевни същества, следователно всички същества, от най-висшите йерархии надолу до човека, и благодарение на това, че отхвърленото му етерно тяло е негов посредник, той може да има възприятия за хората, които са, така да се каже, забулени пред него чрез физическото тяло. Но той прониква през този воал с помощта на своето етерно тяло. Този, който е преминал през портата на смъртта, е подчинен на условията, при които се живее в душевния, в духовния свят. Той трябва да ги приеме. Сега трябва да спомена един основен момент, за да Ви се изясни какво всъщност имам предвид. Вие знаете, че през света, в който живеем, по всевъзможни начини действат луциферически и ариманически сили. Ако тези луциферически и ариманически сили не упражняваха върху нас своята притегателна сила, тогава проявяващото се като неправилно или лошо действие в човека нямаше да съществува в света. Луциферическото и ариманическото трябва да упражняват действието си върху човека, трябва да му дадат възможност да ги последва. Ако си припомним този факт, ще прозрем, че човекът е нещо по-различно от съществото, което често правим от него с нашата критика. Ако във физическия свят имахме способността да виждаме винаги как луциферическото и ариманическото

действат в човека, щяхме да съдим за човека по съвсем различен начин. Не казвам, че по принцип следва да бъдем по-малко критични, защото знаем, че ако не съдим човека, ще трябва да се борим не срещу човека, а срещу Луцифер и Ариман. Но с хората би трябвало да сме много по-толерантни. Този, който изживява периода между смъртта и ново раждане, трябва да упражнява тази толерантност както спрямо съществата, които се намират с него в духовния свят, така и спрямо съществата, които тук, във физическия живот, са вплътени все още като хора. Това, че придобива тази толерантност, че винаги вижда, че в човека взема едно или друго участие Луцифер или Ариман, просто се изразява в същността на онзи, който е преминал през портата на смъртта. Той не казва: това е лош човек, отдаден на порочни страсти, а вижда, че в него Луцифер играе определена роля. Той не казва: това е завистлив човек, а казва: Ариман играе в него определена роля. Така преценява този, който живее между смърт и раждане, това е в същността му, както е в нашата същност, че сме естествено здрави, че имаме здрави очи. Тъй като това е присъщо на същността му, мъртвият изпитва ужасна болка, когато е запазил връзката с нас, започнала във физическия живот, и сега вижда в нас различни убеждения. Да приемем, че поради личните си антипатии изпитваме особена омраза към даден човек, който също е бил във връзка с мъртвия. Тази омраза означава ужасяваща болка за мъртвия, който може да има връзка с нас, и сега тази омраза се насочва към него като меч, като назъбен меч, като копие. И мъртвият трябва да преодолее тази болка, тъй като все още е свързан с нас.

Така начинът, по който мъртвият иска да работи в нас и по който той сам се изживява в тази работа, зависи много, много от настроението на нашата душа. Тази работа е винаги налице, но начинът ѝ зависи много, много от настроението на душата ни. В нашите обикновени, заети от обкръжаващата среда представи, в нашите усещания, в чувствата ни, в нашия темперамент, в навиците ни се разиграват тези непосредствени

влияния от мъртвите, които описах. Това обаче е едно непрекъснато взаимодействие между това, което протича в царството на онези, които са преминали през портата на смъртта, и нашите собствени души.

Като имате предвид всичко това, ще кажете: „В това, което ние, като души, носим в себе си, се извършва сложна работа и е нужно още много, за да се възприемат всички тайнствени сили, които всъщност пулсират в човешката душа.“ Душата съзнава много малко от това, което пулсира в нея. Но хармонията на душата, нейните способности или неспособности зависят от това. А всичко това в един по-голям мащаб се определя от нашата карма. Фактът, че тук сме свързани с един или друг човек, както и фактът, че тези хора работят върху нас по начина, който описах, всичко това, разбира се, зависи от нашата карма в най-широк смисъл.

Докато представяме пред душата такива факти, трябва да сме наясно, че нашето време има истински копнеж за това, което духовната наука трябва да донесе на хората, но че днес този истински копнеж често се удовлетворява по погрешни начини. Днес съществува известен брой хора, които са преодолели предразсъдъка, който хората са имали в средата, а дори и в последната третина на 19. век, че всичко душевно може да се обясни само чрез физически и физиологически въздействия. Ала често половинчатите истини действат много по-лошо от пълните заблуди. Една такава половинчатата истина се намира в основата на това, което днес се означава като аналитична психология или психоанализа⁸².

Хората търсят, но те търсят, опипвайки в тъмното. Те усещат, че в основата на душата е скрито много, но не могат да се решат наистина да пристъпят в духовния свят, за да открият това, което е скрито в основата на душата. Какво казват днес психоаналитиците? Те казват: „Когато някой човек се изправи пред нас в живота, неговите чувства и цялостното му състояние зависят не само от това, което се съдържа в неговото съзнание, но и от редица фактори, намиращи се в несъзнаваното,

под прага на съзнанието.“ Идва даден човек, който се чувства до известна степен потиснат. Налице е нередност в цялостния му нервен апарат. Според психоаналитика трябва да се изследва какво е преживял този човек преди много години, което като преживяване той не е преработил напълно, а е потиснал в подсъзнанието. Но понеже е забравено, то не е налично. Психоаналитикът си представя правилно, че онова, което се изважда от съзнанието, няма много общо с реалността, то се намира долу в подсъзнанието. Сега той изхожда от следното: да се издигне нагоре към съзнанието чрез един вид катехизиране това, което там долу прояжда душевния живот на пациента. Изхождайки от това – аз не мога тук, разбира се, да разясня всички психоаналитични направления, но искам да посоча някои характерни особености на психоанализата, – психоаналитикът търси множество неща в душевните основи. Преди години човекът е имал едни или други житейски идеали, едни или други надежди, едни или други планове. Той не ги е реализирал, не е могъл да ги реализира. Това вече не е в съзнанието му, но то се намира в душевността му и я прояжда. Цялостното му състояние зависи от това, което се намира долу в неговото подсъзнание. Този човек е преживял – а най-често психоаналитиците откриват това, защото изхождат от него – някаква нещастна любов. Това представлява една изолирана провинция от неговото душевно съзнание. Той се е борил с това, то вече не е в неговото съзнание, но продължава да действа. Особено много продължава да действа, смятат психоаналитиците, тогава, когато любовните чувства са били налице, но любимото същество е отсъствало, тоест тези чувства не са били удовлетворени. После психоаналитикът търси в дълбините на душевния живот освен пропадналите надежди за житейско щастие, освен това, за което загатнах, и „животинската първична тиня“ на живота, това, което като „животинска първична тиня“ на живота непрестанно напират нагоре, което е свързано с всичко, което човекът има като животинско и което се разиграва в неговия душевен живот като животинска същност. И такива

аналитични психолози продължават: „Ако се навлезе достатъчно дълбоко, ще се открие това, което се разиграва в душата като расови и национални взаимовръзки и т.н., това, което по повече или по-малко съзнателен начин се разиграва в душата. И най-сетне на самото дъно се намира демоничното, най-несъзнателното, което лежи под „животинската първична тиня“. И тогава такива хора, причисляващи се към водещите психоаналитици, намекват, че в тези демонични дълбини се намират импулсите, които водят хората към гностицизма, теософията, антропософията и др. под. Когато това се казва по завоалиран начин, то вече се загатва. Ако прочетете една от последните брошури от „Знание и живот“⁸³, ще откриете подобни намеци между редовете.

Казах, че половинчатите истини действат често по-лошо от пълните заблуди. В аналитичната психология се намират такива половинчати истини, а именно търсенето в подсъзнателните основи на душата. Но ако направим сравнение с това, за което говорихме днес, че всичко, което живее в основите на душата като реалности, действа от царството на мъртвите, тогава бихме подхождали по съвсем различен начин, тогава няма да търсим „животинската първична тиня“ на душата⁸⁴ или прикритата еротика за някакво душевно настроение, а често ще търсим причините за дадено душевно настроение при един или друг починал, на когото причиняваме неприятности чрез нашето поведение. И тези неприятности се изразяват в това, че в съзнанието ни се явява една или друга неудовлетвореност. Накратко, ние ще направим добре, ако по един изпълнен с пиетет и святост начин доведем до съзнанието си връзката, която съществува не просто между нашия свят и един абстрактен, пантеистично-изгубен духовен свят, а е налице между нашия и духовния свят, в който онези, които са преминали през портата на смъртта, са реални същества и са свързани с нас така, както са били в живота, само че това, което правят с нас сега, докосва душите ни много по-силно, отколкото когато са били с нас в живота, когато сме били разделени чрез нашите и техните

тела, стояли между нас като бариера.

После идва времето, когато човекът се освобождава напълно от астралното си тяло, той отхвърля астралното и след това може да работи върху физическото по един още по-интензивен, по-вътрешен начин. В миналото външният живот често е бил подреждан според такива инстинктивно придобити истини, дори ако това, което възниква във външния живот, се извежда от обикновени външни причини. Но във външното – често това се е знаело само инстинктивно – се намира вътрешното. Аз казах, че след като са преминали през портата на смъртта, мъртвите се намират в непосредствена връзка с хората, които са оставили тук и с които са били свързани особено с любов, така че те действат в техните навици. Поради тази причина във времената, когато такива неща са се чувствали инстинктивно, се е съблюдавало, доколкото е възможно, синът да остане в кръга, свързан с неговите родители. Така достъпът е бил по-лесен. Усвояване на същия занаят, запазване на консервативния начин на живот – това е бил инстинктивен израз за улесняване на действието на преминалия през портата на смъртта върху онези, които е оставил тук. Защото когато останалите живи са останали при същите условия, при които е живял мъртвият, тогава за мъртвия е много по-лесно да открие път към тях. И един ден в историческия развой на човечеството ще се проследяват такива фини импулси и причини.

Когато човек е умрял преди много време, настъпва момент да отхвърли напълно своето астрално тяло. Това се случва след десетилетия, защото това, което преживяваме в духовния свят, протича много по-бавно, отколкото във физическия. Тридесет години в духовния свят съответстват на една година във физическия свят. Във физическия свят човек бърза. В духовния свят той прави едно завъртане в много по-голям кръг, отколкото тук, във физическия свят. Накратко, една година във физическия свят съответства на тридесет години в духовния свят. За тридесет години в духовния свят човек изживява почти същото, което изживява за една година във физическия свят.

Но то се изживява по-вътрешно, по-интензивно. Изобщо това, което човекът изживява тук, в много отношения е свързано с големия свят, с макрокосмоса, така че това, което се изживява тук, в макрокосмоса, винаги намира израз в човека, както и в числовите съотношения към макрокосмоса. Искам да посоча нещо за пример: ако изчислим броя на дните на човешкия живот, получаваме същия брой, който е нужен на Слънцето, за да премине през цялата платоническа година, през цялата космическа година. Следователно човешкият живот се състои от толкова дни, от колкото се нуждае Слънцето, за да премине през целия космически кръг от един зодиакален знак до друг. Слънцето се нуждае от около 25 900 и още няколко години за целта. Приблизително толкова дни живее човекът – разбира се, това не е същото за всички – в индивидуалния си живот между раждане и смърт. Ето още една интересна взаимовръзка. За един ден човек прави приблизително толкова вдишвания и издишвания⁸⁵, чийто брой се равнява на дните, които той живее, и на годините, за които Слънцето преминава през целия зодиакален кръг. Вие виждате как светът в един много дълбок смисъл е организиран според числови съотношения.

И човек би трябвало да мисли, че тази прекрасна хармонична организация на човека в света ще подтикне грубите материалисти да надраснат своите възгледи, материалистите, които не искат да видят във Всемира нищо повече от един механизъм. Наистина той представлява чудесен механизъм, който е подредил отделните си същества така, че те се намират в чудно хармонично числово съотношение. Също така е забележително, че когато наблюдаваме света духовно, ние можем да кажем: докато се развива между смъртта и нова инкарнация, човекът напредва по-бавно, за да извърши всичко по-внимателно. В духовния свят той напредва толкова по-бавно, колкото по-бавно Сатурн прави обиколка около Слънцето в сравнение с обиколката си около Земята. Сатурн обикаля Слънцето толкова по-бавно в сравнение с обиколката си около Земята, колкото по-бавно напредва човекът в духовния свят в

сравнение с развитието си тук, на физическата земя. Поради тези причини – не защото са знаели по-малко от днешните астрономи – древните са смятали Сатурн за най-външната планета, която все още принадлежи на Слънчевата система. Астрономически това също е правилно, защото другите планети, Уран и Нептун, се присъединяват към Слънчевата система на по-късен етап и кръжат в съвсем различен ред и имат напълно различна ротация в сравнение с останалите планети от Слънчевата система.

Би трябвало да измине поне една такава духовна година – тоест тридесет земни години, – докато душата, ако е била достигнала една нормална житейска възраст от 70-80 години, може да е в състояние да въздейства не само в навиците, но и във възгледите, в целия духовен живот на онези, които са останали тук или се присъединяват по свободна воля. Така обаче мъртвите действат в нашия живот по много по-всеобхватен начин. В целия си начин на живот ние носим в себе си импулсите на отдавна умрелите хора. Като цяло връзката на миналото с бъдещето се изразява в този отзвук от мъртвите, който присъства в живите. Така, както в имажинативното познание действия прякото откровение на мъртвите чрез етерното тяло, което те са отхвърлили, така в инспиративното познание действия и това, което навлиза в навиците по описания начин, а това, което описах най-накрая, което може да действа тогава, когато човекът е изживял една духовна година, действия в интуитивното познание, когато стане съзнателно. Но това влияние е непрекъснато. Само когато се осъзнаят такива неща, може да се разбере най-правилно смисълът на еволюцията.

Простете ми, ако на това място – знаете, че правя това не с удоволствие и особено рядко – включва нещо твърде лично. Който се опита да разгледа това, което започнах да пиша преди десетилетия, ще може да види, че тогава аз се бях отказал напълно от това, да изразявам личното си мнение. За Гьоте не изказвах личното си виждане, а се опитах да изразя мислите, които биха могли да идват от Гьоте. Аз написах „Теория на

познанието на Гютевия светоглед“, не моя собствена теория на познанието. По такъв начин човек може да се присъедини напълно съзнателно към отдавна починалите и да работи чрез техния дух. Това е, което, така да се каже, дава на някого удостоверение да има право да действа върху живите. Защото ужасно е удостоверението, с което особено в днешно време хората парадират: че някой, който едва си е оформил някакво мнение, бърза да го представи по възможност на по-голям брой хора. Този, който познава условията на съществуването, основните закони на битието, работещи от духовния свят, знае – макар и да звучи толкова странно и парадоксално, – че може да работи в дълбините на душите на своите близки едва тогава, когато е умрял и когато е изминала една духовна година или тридесет земни години. Ще се постигне безкрайно много, ако, след като тази безкористност се утвърди в света малко повече, останалите живи свържат своята работа с мъртвите и се опитат наистина по съзнателен начин да продължат последователността в еволюцията. Дали това е чисто сродство на душите, или някакво друго отношение, предизвикано от кармата, следването на онези, които се опитват да изпращат от духовния свят лъчите на своята дейност – ако го правим съзнателно, – е от безкрайно значение.

Аз се опитах да събудя във Вас усещане за начина на взаимодействие между така наречените мъртви и така наречените живи. Трябва само да осъзнаем, че условията в духовния свят са напълно различни от тези тук. Описание на условията на изживяванията в духовния свят можете да намерите в лекционния цикъл „За живота между смъртта и новото раждане“⁸⁶, който изнесох преди няколко години във Виена. Но, разбира се, могат да се изберат само няколко точки, особено важни в един или друг аспект. Трябва да се отбележи, че в духовния свят съществува нещо подобно и в същото време напълно различно от физическия живот. Преди да навлезем в пълния смисъл във физическия свят, преминаваме през ембрионалния стадий, в който условията на живота са напълно различни от

тези на момента, в който навлизаме във физическия свят като дишащи външен въздух същества. В известен смисъл времето, което изживяваме за една духовна година – наричано често Камалока, – е подобно на ембрионалния стадий. Защото както човек, така да се каже, има нужда от помощта на друго човешко същество, за да се роди във физическия свят за периода от десет лунни месеца, така той се ражда в духовния свят чрез всичко, което като желаня и страсти го свързва с физическия свят, като постепенно се освобождава от него. И в тази първа духовна година – тридесет години след смъртта – съзнанието му е подобно на това във физическия свят, въпреки че уменията и др. под., които се усвояват само във физическия свят, могат да се предават пряко само чрез етерното тяло. По-късно се заражда едно много по-висше съзнание от това, което можем да имаме тук, във физическото тяло. Ако си спомните някои неща от гореспоменатия лекционен цикъл, Вие можете да видите как съзнанието в духовния свят има напълно различен характер. Само трябва да имате предвид колко много е зависимо съзнанието от това, което може да навлезе в него. И когато ние вървим тук, във физическия свят, като обикновени хора, тогава, наред с останалите душевни и културни изживявания, в нас навлизат явленията от минералното, растителното и животинското царство, както и от физическото човешко царство и т.н. След смъртта ние вече не възприемаме минералния свят като такъв, от растителния свят възприемаме само общия живот. Можете да прочетете в моята „Теософия“ как се явяват тези неща, когато се издигате в духовния свят. Всичко това е свързано с един напълно различен начин на изживяване в духовния свят. За всичко това всъщност няма думи, които бихте могли да разберете. Нашият език е създаден за физическия свят. Следователно винаги съществуват трудности да се опишат правилно тези толкова различни условия, така че те лесно могат да се разберат погрешно. Преди всичко могат да се използват сравнения. Тук, във физическия свят, Вие сте застанали, бих казал, в една точка от цялото мирово здание. Насочвате очи

към всички посоки около Вас. В духовния свят не е така. Там се намирате навсякъде и гледате отвсякъде към вътрешността на куха сфера, но това е само сравнение. В действителност тя не е куха сфера – в нея времето има много по-голямо значение, отколкото пространството. Следователно от околното пространство гледате към всичко. Там условията на мислене, на наблюдение са много по-различни! И във вътрешността на мисленето условията са съвсем различни. Да вземем за пример, че даден човек е преминал през портата на смъртта преди 60, 70, 80 или повече години. Сега той има едно напълно различно вътрешно изживяване. Когато тук, във физическия свят, Вие усещате глад или болка в една или друга част от тялото, не казвате, че гладът е тук или там, а че гладът е вътре във Вас. Така, когато от обкръжаващата среда погледнете към определено място, чувствате и знаете, че там има нещо, което иска да има нещо общо с Вас. Сега се опитвате да отстраните това, което се открива! И само когато успеете да го отстраните, се появява истинското същество, което иска да се прояви.

Така че можете да кажете: в себе си имаме като духовно същество една представа. Но тази представа не ми казва нищо, а първо трябва да се отстрани. И когато тя е отстранена, откриваме в себе си – да, звучи парадоксално, но е така – един ангел или архангел, който ни се открива! Ние трябва да спечелим присъствието му, като изхождаме от представата. По този начин разбирането на духовния свят е свързано с усилие, с активна работа. Душите, които са останали във физическия живот, малко или много могат без усилие да се свържат с мъртвия само тогава, когато действително отправят мисли към него или му прочитат нещо и т.н.

Чрез това, което Ви казах, искам да опиша колко различни са условията на възприятието, на живота, на изживяването в духовния свят. И щом това е така, тогава за Вас няма да е учудващо, че приблизително тридесет години в духовния свят отговарят на една година във физическия живот. Защото в духовното ние се намираме в обкръжаващата среда и гледа-

ме към центъра. И е много важно това да се схване. Колко е трудно да се говори за определени духовни неща, можете да видите от факта, че тъй като някои неща трябва да се облекат във физически представи, се възприемат по противоположен начин, и така много лесно може да възникнат недоразумения. Тъй като нещата преди всичко се разглеждат от физическия свят, с право се казва: човек се превъплъщава. Това е вярно. Но защо се превъплъщава? Докато живее тук между раждане и смърт, той изживява определен времеви период. После преминава през портата на смъртта в духовния свят, извършва една обиколка, но отново се връща до същия времеви период. И винаги, когато изживяваме един живот, всъщност се намираме на същото място в света. Това е много интересно! В царството на духа не владее времето, а продължителността. Ние винаги се връщаме на същото място. Фактически ние повтаряме живота в същите съотношения с това, което междуременно сме изживели, на същото място в света. Винаги се връщаме в изходната позиция. Правим реални обиколки. Вие ще кажете: трудно е да си го представим. Наистина е така и аз искам от множеството по-лесни за възприемане представи, които изложих днес, да направя за Вашия душевен живот още веднъж едно такова нещо предмет на медитация. Над такова нещо трябва да се медитира много, много дълго, ако искаме да обхванем неговото пълно значение.

Главната ми задача днес бе да опиша до известна степен начина, по който душите, които са преминали през портата на смъртта, действат в света, в който са останали хората, с които са били свързани, докато са били в своите физически тела. От една страна, Вие отново видяхте, че светът представлява едно взаимосвързано цяло, че мъртвите са мъртви само за физическото наблюдение. Защото в мига, в който преминават през портата на смъртта, те имат друг достъп до нашите души и в това се състои цялата разлика. Сега те действат отвътре в нас, докато като живи са действали извън нас. Такива неща би трябвало да стават все повече не само външни теории, а

да оживяват в съзнанието на хората, би трябвало да стават не просто представа за света, а възглед за света, бих казал, усещане за света. Тогава духовната наука ще донесе онези плодове, които трябва да принесе, които тя обаче наистина може да донесе.

Накрая искам да отбележа още нещо. Помислете какво значи, че човекът трябва да има чувството, именно в определено време между смъртта и ново раждане, че носи в себе си йерархиите като свое вътрешно изживяване! Наистина е така! Това може да доведе човека до ужасяващо високомерие, което да живее в душата му като тъмно чувство, когато той се прероди. В древни времена се е издигала бариера срещу това високомерие чрез това, че когато са преминавали през портата на смъртта и са навлизали в духовния свят, хората, така да се каже, са знаели: самите те не виждат, а в тях живеят най-висшите същества от най-висшите йерархии, които посредничат на това виждане. Но тази връзка в духовния свят човек е изгубил така, както във физическия свят е изгубил древно-атавистично ясновидство. Затова трябва да настъпи това, което Павел е изказал с думите: „Не аз, а Христос в мен“⁸⁷, и онова, което постига едно истинско духовно усещане чрез думите: „От Бог сме родени; умираме в Христос.“ Когато вникнем дълбоко в това чрез усещането, което може да получим от духовната наука, че Христос е за земята, ние ще можем по правилен начин да се поставим в това виждане от обкръжението. И когато изживеем с верните чувства на „In Christo morimur“ портата на смъртта, тогава ще открием – наблюдавайки от обкръжението – сред онези същества, които виждаме и които принадлежат към висшите йерархии, които са също и елементарни същества, но също и същества, които са въплътени човешки души тук или вече са били въплътени – тогава ще открием сред всички тези същества и нашето собствено азово същество. И ние ще виждаме отвън отношението на нашето азово същество към останалите същества, които изброих. Да можем да имаме тези усещания, след като преминаем

през портата на смъртта, е нещо изключително важно. Защото ще можем правилно да се въплътим отново само тогава, когато успеем да имаме тези усещания за нашия собствен Аз. Ние можем обаче да ги имаме само когато успеем да ги придобием благодарение на правилното преминаване през портата на смъртта с чувството: „Умираме в Христос.“ Тази връзка с Христос ни дава възможността, така да се каже, да наблюдаваме с душевните очи на Христос нашето отношение с духовния свят, да се виждаме като азово същество сред останалите духовни същества. Винаги съм искал да достигаме до това: от разглеждания като днешните не само да придобием познание, а това познание да се преобразува в усещания, в чувства. Дори ако всички идеи, които бяха разгледани днес, преминават край нас като сън, остане ли ни само едно основно чувство, което се опитам да синтезирам в заключителните думи, тогава от едно такова разглеждане ние можем да добием истински плодове за по-нататъшния ни живот. Защото аз се опитам да покажа как това „Умираме в Христос“ може да ни постави правилно в духовния свят, така че да можем да го носим през физическия свят в следващата земна инкарнация.

Ние оставаме заедно в такива чувства, които имат силата да ни обединяват по най-интензивен начин. И постепенно в света ще израства върната невидима общност от хора, посветили се на антропософията: тази сплотеност в такива усещания и чувства, които са родени от мислите на духовната наука. Светът се нуждае от тази невидима общност от души, които ще съумеят да внесат в света силите на такава сплотеност, каквато описах току-що. В този смисъл в бъдеще ние искаме да бъдем заедно духовно, когато за известно време не сме заедно физически. И наистина сред нас трябва да бъде така, че духовната съпринадлежност винаги да подкрепя физическата близост.

БЕЛЕЖКИ

¹ *Гьотевото... Учение за цветовете*: Вж. „Гьотевите природонаучни съчинения“, изд. от Р. Щайнер в Кюршнеровата „Немска национална литература“ (1883/97), Том III, 6 част, стр. 289-330, Събр. съч. I с, Дорнах, 1975.

² *Якоб Бьоме*, 1575-1624, немски мистик и теософ, първият философ, който пише на немски език, затова наречен също „Philosophus Teutonicus“; оказва огромно влияние върху немския идеализъм и романтизъм.

Когато човек се взира в дълбините: Дословно: „Когато гледаш дълбините и звездите, и земята, ще видиш твоя Бог...“ („Аврора“, 1612, Гл. 23, стих 9).

³ *Миналата година почина едно малко момче*: Става въпрос за Теодор Файс, син на живеещия в Дорнах член на Антропософското общество Алберт Файс. Срв. изказването от 10 октомври 1914 г. в „Нашите мъртви“, Събр. съч. 261, и лекциите от 14 февруари 1915 г. в „Духовните тайни причини за Първата световна война“, Събр. съч. 174 b, и от 22 февруари 1915 г. в „Човешките съдби и народните съдби“, Събр. съч. 157.

⁴ *Майстер Бертрам*, 1345-1415, немски художник и резбар. „Грехопадение“, част от олгара Грабовер от 1397 г. Подобен мотив от Хуго ван дер Гоес („Грехопадение“, в Музей за изкуствата, Виена). Срв. с лекцията от 13 декември 1916 г. в „Историята на изкуството като отражение на вътрешни духовни импулси“, Събр. съч. 292.

⁵ *Теодор Циен*, 1862-1950, професор по психиатрия в Берлин. „Ръководство по физиологична психология, Йена, 1893. *Най-много да говорят за нюанси на чувството*: В беседа 9 на това „Ръководство“: „По-старата психология разглежда почти без изключения афектите като манифестиране на една особена, независима душевна сила... Напротив, нашите досегашни изследвания показват, че чувствата на желание и нежелание самостоятелно изобщо не съществуват, че те много повече се показват само като особености и белези на усещания и представи, като така наречени нюанси на чувството.“

⁶ *Такава статия*: не е открита.

⁷ *Ернст Хекел*, 1834-1919, лекар и естествоизпитател, професор по зоология в Йена. „Мисли за вечността“: „Вечност. Мисли за Световната война относно живота и смъртта, религията и учението за развитието“, Берлин, 1915. (Вж. предисловието и първа глава, „Световната война и природният закон“).

⁸ *които изнесох във Виена*: „Вътрешната същност на човека и животът между смърт и ново раждане“, 6-14 април 1914 г., Събр. съч. 153.

⁹ *В сградата в Дорнах имахме...*: срв. с бел. 3.

¹⁰ *За Гьоте е написана и издадена една много дебела книга*: „Гьоте в светлината на учението за наследствеността“ от Роберт Зомер, Лайпциг, 1909.

От татко имам аз снагата...: Буквално от „Кротки ксении“ VI, 32:

От татко имам аз снагата,
в живота сериозността,
от майка – ведростта в душата,
да съчинявам радостта.

(Превод: Христо Маринов.)

¹¹ *Точно тук, в Касел, в един цикъл от лекции разясних...*: „Евангелието на Йоан“, Събр. съч. 112, от 24 юни до 7 юли 1909 г.; вж. особено лекцията от 5 юли 1909 г.

¹² *В Хале имаше един професор*: Ханс Вайхинген (1852-1933), философ. „Философия на като-че-ли. Система на теоретическите, практическите и религиозните фикции въз основа на един идеалистичен позитивизъм“, Берлин, 1913.

¹³ *Фриц Маутнер* (1849-1923, писател и философ на езика), *написал философия на езика и свеждац всичко до езика*: Вж. книгите му „Принос към критиката на езика“ (1901/02); „Езикът“ (1907); и особено „Философски речник. Нов принос към критиката на езика“ (2

тома, Мюнхен и Лайпциг, 1910/11).

¹⁴ *Фриц Маутнер казва: Ако дъждовна капка..*: Във „Философски речник“, том 1, „История“.

¹⁵ *Има един наистина умен човек, специалист по криминална антропология. Той е изследвал много мозъци на престъпници*: Морис Бенедикт (1835-1920), медик, криминален антрополог, професор по невропатология, основава с Ломбросо криминалната антропология. „За психофизиката на морала и правото“ (две лекции, изнесени на 47 и 48 събрание на немските естествоизпитатели; във „Виенска медицинска преса“, Виена, 1875, стр. 26.); „Анатомични студии за криминални мозъци“, 1878. – Сrv. с лекциите на Р. Щайнер от 28 март 1912 г. („Дарвин и свръхсетивното изследване“) в „Човешката история в светлината на духовната наука“, Събр. съч. 61, от 24 ноември 1915 в „Духовните причини за Първата световна война“, Събр. съч. 174 b.

¹⁶ „Как се постигат познания за висшите светове?“ (1904/05), Събр. съч. 10.

¹⁷ *Завчера разказах на нашите скъпи приятели*: сrv. с лекцията от 16 февруари 1916 г. в Хамбург в настоящия том.

¹⁸ *Вашиите очи ще се отворят*: сrv. с 1 Мойсей. 3,5.

¹⁹ *Майстер Бертрам*: сrv. с бел. 4.

²⁰ *което трябва да очертае нашия път с едно основно изречение: Търсене на общото във всички човешки души*: В „Проект на основните изречения на едно антропософско общество“ от 1912 г. в първото от трите главни изречения се казва: „В обществото могат братски да работят заедно всички хора, които като основа на една изпълнена с любов взаимна дейност приемат една всеобща духовност във всички човешки души, както и че същите тези души могат да са различни по отношение на вяра, народност, пол и т.н.“

²¹ *Каквото се пише за нас в последно време от страна на така на-*

речените английски теософи: клеветите за Р. Щайнер, че е йезуит и т.н., в „Теософ“, февруари 1913 г. и декември 1914 г.

²² *обща представа за цялостния човек*: За съставните части на човека вж. преди всичко гл. „Същността на човека“ в Щайнеровата „Теософия“ (1904), Събр. съч. 9.

²³ *Имануел Херман Фихте*, 1796-1879, професор по философия в Тюбинген (1842-1863); основава заедно с Кр. Х. Вайс и др. „Списание за философия и спекулативна теология“. Вж. гл. „Едно забравено направление в немския духовен живот“ в Щайнеровия труд „Върху загадките на човешкото същество“ (1916), Събр. съч. 20.

²⁴ *Йохан Готлиб Фихте*, 1762-1814.

²⁵ *Игнац Паул Виталис Трокслер*, 1780-1866, лекар и философ, преподавал в Луцерн, Базел, Берн. Срв. гл. „Едно забравено направление в немския духовен живот“ в Щайнеровия труд „Върху загадките на човешкото същество“ (1916), Събр. съч. 20, както и лекциите от 29 и 30 октомври 1916 г. във „Вътрешни импулси за развитие на човечеството. Гьоте и кризата на деветнадесетото столетие“, Събр. съч. 171.

²⁶ *Сатурн, Слънце и Луна*: За по-ранното планетарно развитие на нашата Земя вж. гл. „Световното развитие и човекът“ в книгата на Р. Щайнер „Гайната наука“ (1910), Събр. съч. 13, както и в съответната глава в труда му „Акашовата хроника“ (1904-1908), Събр. съч. 11.

²⁷ „*Пробуждането на душите*“: (1913, в „Четири мистерийни драми“, Събр. съч. 14), Шеста сцена.

²⁸ *Луцифер и Ариман*: за тези две действащи сили в човешкото развитие вж. статията „Луциферическото и ариманическото във връзка с човека“ във „Философия и антропософия“, Събр. съч. 35.

²⁹ *че в Библията Луцифер се представя символично като змия*: 1. Мойсей, 3.

³⁰ *Майстер Бертрам*: вж. бел. 4.

³¹ *При нашата последна среща*: Лайпциг, 7 март 1915; лекция: „Интимният елемент на средноевропейската култура и средноевропейския стремеж“ в „Тайната на смъртта. Същност и значение на Средна Европа и европейските народни духове“, Събр. съч. 159/160.

³² [*тук, на Земята*]: добавено от издателя за изясняване на смисъла.

³³ „*Не аз, а Христос в мен*“: Ап. Павел в писмо до Галатяни (Гал. 2, 20).

³⁴ *погледът ми попадна върху заглавието на малка книга*: „Мисловният свят на интелигенцията. Проблеми и задачи“, лекция, изнесена за 37-мия конгрес по вътрешна мисия в Хамбург на 23 септември 1913 г. от проф. д-р Фридрих Малинг, Агентур дес Рауен Хаусес, Хамбург, 1914.

³⁵ „*Забележително е... от житейската радост*“: в същата книга, стр. 35.

³⁶ *До мистиката стои теософията*: пак там, стр. 42.

³⁷ *Преди две седмици*: лекция от 10 октомври 1916 г. в Цюрих.

³⁸ *в откритата лекция*: „Човешката душа и човешкото тяло от гледна точка на духовното изследване (Антропософия)“, Цюрих, 23 октомври 1916 г. (предвидена за Събр. съч. 71).

³⁹ *В лекции, които вече са отпечатани*: например в цикъла „Животът между смърт и ново раждане във връзка с космическите факти“ (Берлин, от 5 ноември 1912 г. до 1 април 1913 г.), Събр. съч. 141, „Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и ново то раждане“ (Виена, 6 – 14 април 1914 г.), Събр. съч. 153.

⁴⁰ *Едуард Зюс*, 1831-1914, професор по геология във Виена. „Лицето на Земята“, 3 тома, Виена, 1885-1909.

⁴¹ *Забележителният поет Хебел пише в своя дневник*: Фридрих Хебел (1813-1863), „Дневник“ (изд. от Теодор Попе, № 1336). Цитатът гласи дословно: „Според прераждането на душите е възможно сега Платон да изяде един хубав пердах на училищната скамейка, понеже не разбира Платон.“

⁴² *„Но истинска наслада е, простете...“*: думи на Вагнер във „Фауст“ на Гьоте, Първа част, Нощ, стр. 28, превод Любомир Илиев, изд. Атлантис – КЛ, 1999

⁴³ *„възходът на сегашния ни ден“*: пак там, след два стиха.

⁴⁴ *...едно томче от този сборник с религиозни въпроси на настоящето*: А. В. Хунцингер, „Водещи въпроси на формирането на живота“ (том 136 от сборника „Наука и образование“, Лайпциг, 1916 г.).

⁴⁵ *Плиний... който казва*: Плиний, 28-79; цитиран според Хунцингер (вж. бел. 44), стр. 80.

⁴⁶ Лукас Аней Сенека, 2-65, философ стоик и учител на Нерон; цитиран според Хунцингер (вж. бел. 44), стр. 81.

⁴⁷ *Един Лутер*: пак там, стр. 89.

⁴⁸ *Центърът на тази действителност*: пак там, стр. 126.

⁴⁹ *Когато се говори за Божия гняв*: пак там, стр. 127.

⁵⁰ *Затова Бог не може*: пак там.

⁵¹ *глупаво и безсмислено е*: пак там, стр. 151.

⁵² *преди две седмици*: срв. с бел. 37.

⁵³ *с други думи*: А. В. Хунцингер „Водещи въпроси на формирането на живота“ (вж. бел. 44), стр. 120.

⁵⁴ *„Бог дава сън на този, когото обича“*: Псалм 127, 2.

⁵⁵ *В рамките на земния живот*: А. В. Хунцингер „Водещи въпроси на формирането на живота“ (вж. бел. 44), стр. 114.

⁵⁶ *Това е Божието царство за Исус*: пак там, стр. 128.

⁵⁷ *Съдържанието на тази книжка*: пак там, стр. 5. Градът: Хамбург.

⁵⁸ *Жан Жорес*, 1857-1914, френски писател и политик, застъпник за свобода и примирие между народите, особено между Франция и Германия.

⁵⁹ *Това е един човек*: Фридрих Малинг, „Мисловният свят на интелигенцията. Проблеми и задачи“ (срв. с бел. 34).

⁶⁰ *Ние трябва да го разбираме*: Фридрих Малинг, „Мисловният свят на интелигенцията. Проблеми и задачи“, стр. 42.

⁶¹ *едно от най-хубавите изречения*: „Отечество и пролетариат“, отделно издание на десета глава от книгата му „Новата армия“, Йена 1916.

⁶² *Жана д'Арк, девата от Орлеан*, 1412-1431.

⁶³ „*Жана д'Арк изпълнява своята мисия...*“: Жан Жорес, „Отечество и пролетариат“, стр. 98.

⁶⁴ *Свети Луи*, 1215-1270, *Карл V*, 1337-1380, *Карл VI.*, 1368-1422, крале на Франция.

⁶⁵ Шарл Орлеански (Карл VII.), 1403-1461.

⁶⁶ „*Прекрасни думи...*“: Жан Жорес, „Отечество и пролетариат“, стр. 99.

⁶⁷ *Тук е Родос, тук танцувай*: В смисъла на: „Докажи тук и сега какво можеш!“ Според една басня на Езоп („Самохвалкото“): Някой извиква на един самохвалко: „Нис Rhodus, hic salta!“, когато той твърди, че е направил гигантски скок в Родос, за който обаче, за

жалост, няма свидетели.

⁶⁸ *както тези дни направих и в Цюрих*: срв. с лекцията от 24 октомври 1916, стр. 154.

⁶⁹ *написва една книжчица*: А. В. Хунцингер, „Водещи въпроси на формирането на живота“; срв. с бел. 44.

⁷⁰ „*Човекът, разгледан...*“; „*Душевните функции...*“; „*Тази природосъобразна определеност...*“: пак там, стр. 11.

⁷¹ *Всички неща, които се случват...*: пак там.

⁷² *вчера в откритата лекция*: „Антропософски и човешки житейски загадки“, Санкт Гален, 25 октомври 1916 (неотпечатана, предвидена за Събр. съч. 71).

⁷³ „*Човекът като природа...*“: А. В. Хунцингер, „Водещи въпроси на формирането на живота“, стр. 12.

⁷⁴ „*Това значи...*“: пак там, стр. 19.

⁷⁵ „*най-същественото, целта...*“: пак там.

⁷⁶ „*Съдържанието на тази книжка...*“: пак там, стр. 5.

⁷⁷ *Градът, който не искам да назова*: срв. с бел. 57.

⁷⁸ *гностицизмът*: срв. с лекцията на Р. Щайнер „Христос и духовният свят. За търсенето на светия Граал“, Събр. съч. 149, особено с лекцията от 29 декември 1913 г.

⁷⁹ *че успяхме отново да се срещнем и тук, в Санкт Гален*: Последната лекция в Санкт Гален преди отпечатаната тук Рудолф Щайнер изнася на 19 декември 1912 г. (отпечатана в „Езотеричното християнство и духовното ръководство на човечеството“, Събр. съч. 130).

⁸⁰ *Hic Rhodus, hic salta!*: срв. с бел. 67.

⁸¹ *Павел казва*: Рим. 7,7 и 8: „Ала аз узнах греха не инак, освен чрез закона... Защото грехът без закона е мъртъв.“

⁸² *психоанализа*: Вж. също лекциите от Р. Щайнер от 10 и 11 ноември 1917 г. в „Индивидуални духовни същества и тяхното въздействие в душата на човека“, Събр. съч. 178, и от 22 януари и 12 март 1918 г. в „Умирането на земята и животът на света. Антропософски житейски задачи. Съзнателни необходимости за настоящето и бъдещето“, Събр. съч. 181.

⁸³ *една от последните брошури от „Знание и живот“*: Рудолф Щайнер наемква тук за статията „Човешката истина“ от Адолф Келер. Тя излиза под № 3/1916 на 1 ноември 1916 г. Там например се казва: „Това действие, както се проявява в моралното усещане, е пряко, наложително, безусловно. Тогава къде се намира първопричината на този пряк дълг, която не може да се открие в съзнанието? Фромел я открива в несъзнаваното и създава една религиозно-психологична теория...“ (стр. 103). И към края на статията (стр. 114): „Когато чувството за абсолютен дълг се открива безспорно в несъзнаваното, от което се оформят най-стойностните морални и религиозни форми на живот, в него се намират също и онези други душевни тенденции, от които произхождат езичеството и гностичните религиозни форми. Със своите предпоставки на Фромел не се удава да изясни защо приема моралните сили на несъзнаваното за божествени въздействия, но отказва този характер на останалите свои динамични тенденции. Ако представляват физическите основи за християнския теизъм и морал, тези чисто динамични тенденции формират душевните несъзнателни корени за пантеизма и за всички форми на гностицизма, чиито примитивни прасили са отново много активни във всевъзможни фантастични сектантски организации в настоящето.“

⁸⁴ *„животинската първична тиня“ на душата*: Този термин, който се среща често при Рудолф Щайнер, произхожда от току-що споменатата статия на Адолф Келер (вж. предишната бел.). В нея се казва (стр. 113): „Практиката ще се сблъска в несъзнаваното с онова чувство на абсолютен дълг, от което се оформят нормите на живот. Но, за съжаление, и още много повече: остатъците и отпадъците на нашата минала личност, отхвърлените и изтласкани скици на наши-

те житейски планове, първичната тиня на нашата животинска същност, колективният дух на народа, расата, човечеството и неговата история, онази биологична и космическа мнема и преди всичко и злото, демоните, които не пристъпват към човека с моралния дълг, а с мощта на изкушението и адската необходимост на една сляпа съдба.“

⁸⁵ *За един ден човек прави приблизително толкова вдишвания и издишвания*: Срв. с лекциите на Рудолф Щайнер от 13 февруари 1917 г. в „Градивни камъни за едно познание на Мистерията на Голгота“, Събр. съч. 175, и от 22 август 1919 г. в „Педагогическо изкуство“, Събр. съч. 294.

⁸⁶ *„За живота между смъртта и новото раждане“*: „Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и новото раждане“, Виена, 6-14 април 1914 г., Събр. съч. 153.

⁸⁷ *„Не аз, а Христос в мен“*: Гал. 2,20.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в „Немска национална литература“ на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие „Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте“ (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. „Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер“ (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието „Немски седмичник“. Лекции в Гьотевото общество, Виена: „Гьоте като баща на новата естетика“ (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация „Истина и наука“. Увод към „Философия на свободата“ (Събр. съч. 3).
- 1894 г. „Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед“ (Събр. съч. 4).
- 1895 г. „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“ (Събр. съч. 5).
- „Гьотевият светоглед“ (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
- 1897 г. Издава „Списание за литература“ и „Драматургични свитъци“ с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт „Общобразователно училище за работници“, Берлин.
- 1900 г. „Взгледите за света и живота през деветнадесети век“, по-късно излиза с разширения като „Загадките на философията“ (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. „Мистиката в зората на съвременния духовен живот“ (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. „Християнството като мистичен факт и Мистерииите на древността“ (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание „Луцифер“, по-късно „Луцифер-Гнозис“ (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. „Теософия“. Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1904 – 1905 г. „Как се постигат познания за висшите светове?“ (Събр. съч. 10),

- „Из хрониката Акаша“ (Събр. съч. 11), „Степени на висшето познание“ (Събр. съч. 12).
- 1910 г. „Въведение в тайната наука“ (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на „Четири мистериини драми“ (Събр. съч. 14).
- 1911 г. „Духовното ръководство на човека и човечеството“ (Събр. съч. 15).
- 1912 г. „Антропософски календар на душата“, „Максими“ (Събр. съч. 40), „Път към себепознание на човека“ (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. „Прагът на духовния свят“ (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство „евритмия“, чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. „Загадките на философията“ (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. „Върху загадките на човешкото същество“ (Събр. съч. 20). „Върху загадките на душата“ (Събр. съч. 21). „Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия „Фауст“ и в „Приказка за зелената змия и красивата лилия“ (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за „троичното устройство на социалния организъм“, „Основи на социалния въпрос“ (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание „Гьотеанум“.
- 1922 г. „Космология, религия и философия“ (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. „Антропософското общество“ прераства в „Единно антропософско общество“ под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му „Моят жизнен път“ (Събр. съч. 28), както и „Ръководни антропософски принципи“ (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху „Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовно-научните познания“ (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

Когато наблюдаваме смъртта от физическата страна на битието, тя ни изглежда като края на това битие, като нещо, което за физическото наблюдение се явява като небитието. Погледнато от другата страна, смъртта като такава се явява най-величественото нещо, което може да се изправи пред човешката душа. Защото то означава, че човекът винаги може да има усещането за победа на духовното битие над физическото. И докато ние тук, във физическия живот, никога не можем да имаме представа за нашето раждане – никой човек няма представа за своето раждане, никой човек не може да знае нещо за рождението си от земната си опитност, – и така, колкото малко тук, във физическия живот, можем да наблюдаваме нещо, свързано с нашето раждане, толкова сигурно можем да видим, ако сме напълно съзнателни след смъртта, събитието на нашата смърт. Но в това събитие няма нищо мъчително и тягостно, там то е най-великото, най-великолепното, най-красивото, което можем да имаме пред душата си. Защото то представя цялото величие на факта, че от смъртта произхожда съзнанието, себесъзнанието в духовния свят, че всъщност смъртта се явява пробудител на себесъзнанието в духовния свят.

Рудолф Щайнер